

DIE KERK EN DIE SORGGEWERS VAN VIGS-WEESKINDERS

deur

MARINA STRYDOM

voorgelê ter gedeeltelike vervulling van die vereistes vir die graad

MAGISTER THEOLOGIAE

in die vak

PRAKTIESE TEOLOGIE

met spesialisering in Pastorale Terapie

aan die

UNIVERSITEIT VAN SUID AFRIKA

STUDIELEIER: DR E KOTZÉ

MEDE-STUDIELEIER: PROF JJ THERON

NOVEMBER 2001

0001950367

Studentenommer: 3089-976-1

Hiermee verklaar ek **DIE KERK EN DIE SORGGEWERS VAN VIGS-WEESKINDERS** my eie werk
is en dat alle bronne wat gebruik is deur volledige verwysing aangedui is.

M. Strydom

HANDTEKENING

(M. Strydom)

2001 - 11 - 30

DATUM

DANKBETUIGINGS

Tydens die aanvang van my studies in 1999 sou ek nooit kon dink dat die reis van die navorsing my na soveel nuwe bestemmings sou neem en my wêreld en verwysingsraamwerk so verander nie. Op hierdie reis het baie mense daartoe bygedra om my denke te vorm, my te ondersteun en my op ver paaie te vergesel. Ek wil graag van die geleentheid gebruik maak om aan hulle 'n woord van dank te rig.

Eerstens wil ek dr. Elmarie Kotzé bedank vir maande se saam beplan, saam lees, saam dink en saam worstel. Haar doelgerigte leiding was 'n bron van inspirasie en deursettingsvermoë. Dankie, Elmarie, sonder jou motivering en dryfkrag sou ek moeilik sover gekom het.

Ek wil ook graag al die ander akademiese metgeselle bedank vir die invloed wat hulle op my teologiese en akademiese vordering gehad het. Hier dink ek in besonder aan my klasmaats, prof. Dirk Kotzé, prof. Jacques Theron en Lindi-Lee van die ITO vir al haar raad en geduld.

'n Besondere woord van dank aan al die deelnemers: Geraldine, Bongi, Michelle, Thea en Miriam. Dankie dat julle jul verhale aan my toevertrou het, dat julle my op die 18 maande lange reis vergesel het en dat ek deur julle inset in my lewe verander is. Deurdat julle verhale met my eie vervleg geraak het kan ek nou anders kyk na die wêreld waarin ons ons bevind.

'n Spesiale woord van dank aan Pa Willie, Ma Wilma, Leana, Marius, oom Johan, Kobus, Pa Koos, Ma Marthie, Ansa, Derick, Elana, tannie Helena, tannie Snow en Amanda vir die ure wat julle geluister het, belanggestel het, raad gegee het en gelees het. Dankie dat my denke en menswees deur julle gevorm en verryk is.

Vir my liewe man, Jaco, vir al die maande se saamry Hillbrow toe, wag in die kar, koffie maak, troos, ongekennde geduld, raad en eindelose liefde. Vir 'n beter vriend en lewensmaat kon ek nie gevra het nie!

Baie dankie aan mev. Dorothea Krige vir haar bereidwilligheid om die taalversorging van my skripsie te behartig. Op die dag wat ek die laaste werk by haar gaan haal het, het sy gesê dat sy nie enige geld wil aanvaar vir die werk nie. Die verhale het haar so aangespreek, dat sy wou hê dat ek die geld wat ek aan haar sou betaal moes aanwend om vir die sorggewers en die VIGS-weeskinders iets te gee wat hulle nodig het.

My innigste dank aan die Here wat my hart deur die loop van die navorsingsreis oop gemaak het vir nuwe ervarings, aan my empatie en deernis vir die sorggewers en die kinders gegee het en my die geleentheid gegee het om my teologiese denke en lewe op so manier te verruim.

OPSOMMING

Weens die veeleisende aard van sorggewing aan VIGS-weeskinders, bevind die sorggewers hulle dikwels in 'n posisie waar hulle self sorg en ondersteuning nodig het. Die vraag het begin ontstaan op watter manier hierdie sorggewers ondersteun kan word. Dit het duidelik geword dat die kerk vanuit hul sosiale verantwoordelikheid sorg en ondersteuning aan die sorggewers kan bied.

Sorggewers van een instansie wat aan die navorsingsreis deelgeneem het, het inderdaad nie genoeg sorg en ondersteuning van die kerk ontvang nie. Hierdie gebrek aan ondersteuning het 'n direkte invloed op die sorggewers se hantering van sorggewingseise. Sorggewers van die ander twee deelnemende instansies ontvang genoeg ondersteuning van lidmate, en dit maak 'n groot verskil aan hoe sorggewingspanning beleef word. In hierdie studie is daar krities gekyk na wyses waarop die kerk betrokke is en verder kan betrokke raak by die sorggewers van VIGS-weeskinders.

SLEUTELWOORDE

sorggewers

VIGS-weeskinders

kerk

sorg

sorggewingspanning

sosiale verantwoordelikheid

kontekstuele teologie

narratief pastorale praktyk

narratief

Dankbetuigings.....	iii
---------------------	-----

Opsomming.....	v
----------------	---

HOOFSTUK 1: 'n Navorsingsreis: Die kerk en die sorggewers van VIGS-weeskinders

1.1 'n Navorsingsreis.....	1
1.1.1 Verloop van die navorsingsreis.....	2
1.1.1.1 Uitnodiging.....	2
1.1.1.2 Hoe lyk pastorale sorg aan die sorggewer?.....	4
1.1.1.3 Deelnemende bewustheid.....	4
1.1.1.4 Besluit en verbintenis tot narratiewe pastorale terapie.....	5
1.1.1.5 Begin met gesprekke en kontak.....	6
1.1.1.6 Navorsing oor sorggewers se trauma as praktyke om te help.....	7
1.1.1.7 'n Brug tussen kerk en nood.....	7
1.1.1.8 Hoe en waar is lidmate by sorggewers betrokke?.....	8
1.1.1.9 Hoe lyk die kerk se sosiale verantwoordelikheid?.....	9
1.1.1.10 Refleksie op die navorsingsreis.....	9
1.1.2 Metgeselle en rigtingwysers op die navorsingsreis.....	10
1.1.2.1 Kontekstuele en feministiese teologie.....	10
1.1.2.2 Praktiese teologie.....	11
1.1.2.3 Pastorale sorg en terapie.....	12
1.1.2.4 Narratief pastorale praktyk.....	13
1.1.2.4.1 Eksternalisering van die probleem.....	14
1.1.2.4.2 Bepaling van invloede.....	14
1.1.2.4.3 "The client is the expert" en "Not-Knowing".....	15
1.1.2.5 Dekonstruksie van diskoerse en mag.....	16
1.1.2.5.1 Demida.....	16
1.1.2.5.2 Foucault.....	17
1.1.3 Deelnemers aan die reis.....	20
1.1.3.1 Instansies.....	20
1.1.3.2 Sorggewers.....	20

1.1.3.3 Die kerk waaraan ek behoort.....	21
1.1.3.4 MIV/VIGS.....	22
1.1.3.4.1 Mites aangaande MIV/VIGS.....	22
1.1.3.4.2 Statistieke.....	23
1.1.3.5 Akademiese navorsing.....	24
1.2. Formaat van die verslag.....	24
 HOOFSTUK 2: Sorggewers en die Kerk	
2.1. Sorggewers.....	26
2.1.1 Sorg aan die sorggewers: 'n Behoeftte aan ondersteuning.....	26
2.1.2 Meer as 'n werk.....	27
2.1.3 Appél van VIGS-weeskinders op sorggewers.....	28
2.1.3.1 VIGS-weeskinders.....	28
2.1.3.2 Uitdagings en eise aan sorggewers van kinders met MIV.....	29
2.1.4 Hantering van spanning.....	30
2.1.4.1 Faktore wat tot spanning lei.....	30
2.1.4.2 Uitbranding.....	32
2.1.4.3 Meegevoel-uitputting.....	32
2.1.4.4 Vikariese traumatisering.....	33
2.1.4.5 Alternatiewe roetes in die hantering van spanning.....	34
2.1.5 Dood en Verlies.....	35
2.1.5.1 Haltes op die pad tussen siekte en dood.....	35
2.1.5.2 Die Rouproses.....	36
2.1.6 Selfrefleksie en die soeke na 'n nuwe identiteit.....	37
2.2 Die Kerk.....	37
2.2.1 Die sosiale verantwoordelikheid van die kerk.....	38
2.2.2 Jesus en dié in nood.....	39
2.2.2.1 Jeremias.....	40
2.2.2.2 Bosch.....	40
2.2.3 Die Kerk en VIGS.....	42
2.2.4 Nie 'n taak vir individue nie.....	44

2.2.4.1 Herstrukturering van sorg.....	44
2.2.4.2 Toerusting van die gemeente ten opsigte van sorg.....	45
2.2.5 Die taak van die kerk: Profeties, Eties en Polities.....	45
2.2.5.1 Profeties.....	45
2.2.5.2 Eties.....	46
2.2.5.3 Polities.....	47
2.2.6 'n Nuwe Etiek van Sorg: Heelheid en Hoop.....	48
2.2.6.1 'n Etiek van Heelheid.....	48
2.2.6.2 'n Etiek van Hoop.....	48
2.3 Sorggewers en die kerk: Vikariese sorg.....	49
 HOOFSTUK 3: HOPE	
3.1 Agtergrond.....	51
3.2 My betrokkenheid.....	51
3.3 Deelnemers.....	52
3.3.1 Geraldine.....	53
3.3.2 Bongi.....	53
3.3.3 Michelle.....	54
3.3.4 Frekwensie van ontmoetings.....	55
3.4 Aspekte van sorggewing in elke sorggewer se lewe.....	56
3.4.1 Geraldine.....	56
3.4.1.1 Meer as 'n werk.....	56
3.4.1.2 Die kinders.....	56
3.4.1.3 Hantering van spanning.....	57
3.4.1.4 Verwerking van verlies.....	58
3.4.1.5 Hoop, heelheid en identiteit.....	59
3.4.2 Bongi.....	60
3.4.2.1 Meer as 'n werk.....	60
3.4.2.2 Die kinders.....	60
3.4.2.3 Hantering van spanning.....	60
3.4.2.4 Verwerking van verlies.....	61

3.4.3 Michelle.....	62
3.4.3.1 Meer as 'n werk.....	62
3.4.3.2 Die kinders.....	62
3.4.3.3 Hantering van spanning.....	63
3.4.3.4 Verwerking van verlies.....	63
3.4.3.5 Hoop, heelheid en identiteit.....	64
3.5 Betrokkenheid van die kerk.....	64
3.5.1 Vrywilligers.....	65
3.5.2 Ander kerkgroepe.....	65
3.5.3 Sweetpakke.....	66
3.5.4 Groep vroue.....	66
3.5.5 Tieners.....	66
3.5.6 VIGS werkwinkel.....	68
3.6 Ondersteuning van die sorggewers.....	70
3.6.1 Ondersteuningsgroep.....	70
3.6.2 Raadgewende komitee.....	71
3.6.3 Artikel in die Saturday Star.....	72
3.6.4 Geraldine gaan weg.....	73
3.7 Samevatting.....	75

HOOFSTUK 4: Twee alternatiewe verhale

4.1 Twee verhale.....	77
4.2 TLC.....	78
4.2.1 Agtergrond.....	78
4.2.2 'n Poging tot betrokkenheid.....	80
4.2.2.1 Beplanning van die projek.....	81
4.2.2.2 Uitvoering.....	81
4.2.2.3 Terugvoer.....	82
4.2.2.3.1 Groep 1: Jongmense.....	82
4.2.2.3.2 Groep 2: Selgroep: Pretoria.....	83
4.2.2.3.3 Groep 3: Selgroep: Johannesburg.....	83

4.2.3 Ondersteuning en betrokkenheid van die kerk in die algemeen.....	84
4.2.4 Effek op sorggewers.....	85
4.3 ABBA-huis.....	86
4.3.1 Agtergrond.....	86
4.3.2 Betrokkenheid van die kerk.....	86
4.3.3 Ondersteuning van die sorggewers.....	87
4.3.4 Baby Love Box: 'n Projek.....	88
4.4 Samevatting.....	89
 HOOFSTUK 5: Refleksie op die navorsingsreis	
5.1 Inleiding.....	92
5.2 Refleksie op drie verhare en die kerk se sorg.....	92
5.2.1 HOPE.....	92
5.2.2 TLC en ABBA-huis.....	94
5.3 Refleksie op navorsingsaspekte.....	95
5.3.1 Die rol van mag.....	95
5.3.2 Aksienavorsing.....	96
5.4 Refleksie op die kerk se sosiale verantwoordelikheid en betrokkenheid.....	98
5.4.1 Die sosiale verantwoordelikheid en bewustheid van die kerk.....	98
5.4.2 Die kerk se betrokkenheid.....	99
5.4.2.1 Vrywilligers.....	100
5.4.2.2 Individue, en nie groepe nie.....	100
5.4.2.3 Toerusting van die gemeente.....	101
5.4.2.3.1 Rol van die predikant.....	101
5.4.2.3.2 Prediking.....	101
5.4.2.3.3 Blootstelling aan die verhare van sorggewers en VIGS-weeskinders.....	102
5.5 Selfrefleksie.....	102
5.5.1 Die rol van die navorser.....	102
5.5.2 Verandering van die navorser.....	104
5.5.3 Bruikbaarheid van 'n navorsings- of reisjoernaal.....	106

5.6 Hoopvolle getuienes: 'n Nuwe manier van sorg.....	108
5.7 Samevatting.....	109
BIBLIOGRAFIE.....	111

HOOFSTUK 1: 'n Navorsingsreis

Die kerk en die sorggewers van VIGS-weeskinders

1.1 'n Navorsingsreis

Reinharz (1992:211) skryf dat feministiese navorsers wat van verskeie metodes gebruik maak, vir haar 'n soektog beliggaam. Die soekende aard van sulke navorsingsprojekte kan vergelyk word met 'n belangrike reis (Reinharz 1992:211). Reinharz (1992:211) meld dat sommige navorsers inderdaad hierdie reis internaliseer en beleef dat hulle op 'n uitgebreide soektog is. Hoofstuk 1 van hierdie navorsingsverslag skryf ek dan ook op 'n wyse wat stelselmatig die proses van ontdekking blootlê. Aanvanklike ontdekkings verskaf aan die navorser die energie om op die reis voort te gaan (Reinharz 1992:211) en verdere vrae rakende die soeke te vra. In die verloop van my navorsingsreis (sien 1.1) sal dit na vore kom hoe een ontdekking telkens tot nuwe vrae aanleiding gee.

Hierdie reis impliseer ook dat die navorser self deur die reis verander word (Reinharz 1992:212) omdat sy van objektiwiteit gestroop en self deel van die proses en die soeke word. In hierdie studie sal dit duidelik word hoe ekself deur die soektog of reis verander is. Die proses aan die hand waarvan die navorsing geskied, naamlik die reis, en dit wat die navorser en die deelnemers op die reis beleef, word net soveel deel van die navorsing as dit waarna op die reis gesoek word (Reinharz 1992:212).

In hierdie hoofstuk skenk ek eers aandag aan die verloop van die navorsingsreis, en dui dan aan wie metgeselle en deelnemers op die reis was. Hierdie hoofstuk dien as gids aan die hand waarvan die res van die reis verstaan kan word.

1.1.1 Verloop van die navorsingsreis

Die proses aan die hand waarvan die navorsingsreis geskied het, word vervolgens bespreek.

1.1.1.1 Uitnodiging

Aan die einde van 1999 het die Instituut vir Terapeutiese Ontwikkeling (ITO) 'n uitnodiging ontvang vir iemand om pastorale terapie aan die sorggewers¹ van VIGS-weeskinders² by HOPE, 'n kindershuis in Hillbrow, te bied. Een van die studieleiers by die ITO het my genader om te hoor of ek behulpsaam wou wees deur na Hillbrow te gaan en vir die sorggewers terapie/ berading te bied, aangesien hulle op daardie stadium probleme ondervind het om die sterfte van 'n aantal kinders te verwerk. Die uitnodiging was om betrokke te raak by die nood van die sorggewers, maar algaande het hierdie saamloop op die pad ook my reis geword. Uit verskeie gesprekke het ek onder die indruk gekom dat die sorggewers behoefte het aan sorg. My betrokkenheid by hulle het die geleentheid gebied om saam te soek na nuwe moontlikhede van sorg en ondersteuning. Hierdie saam-soek, her-soek en weer-soek het die reis van my navorsing geword. Tog het die uitnodiging nie aanvanklik al die detail van die reis weergegee nie. Al die realiteite waarmee ek en die sorggewers gekonfronteer sou word was nog nie ingenooi nie. Hierdie realiteit het stuk-stuk ontvou. Soos die reis gevorder het is ek saamgenooi op 'n pynlike reis; die reis van menslikheid en menslike pyn en verlies.

Die volgende is aangeteken in my reisjoernaal (ook navorsingsjoernaal) :

Dinsdag, 11 Januarie 2000: HOPE, Hillbrow

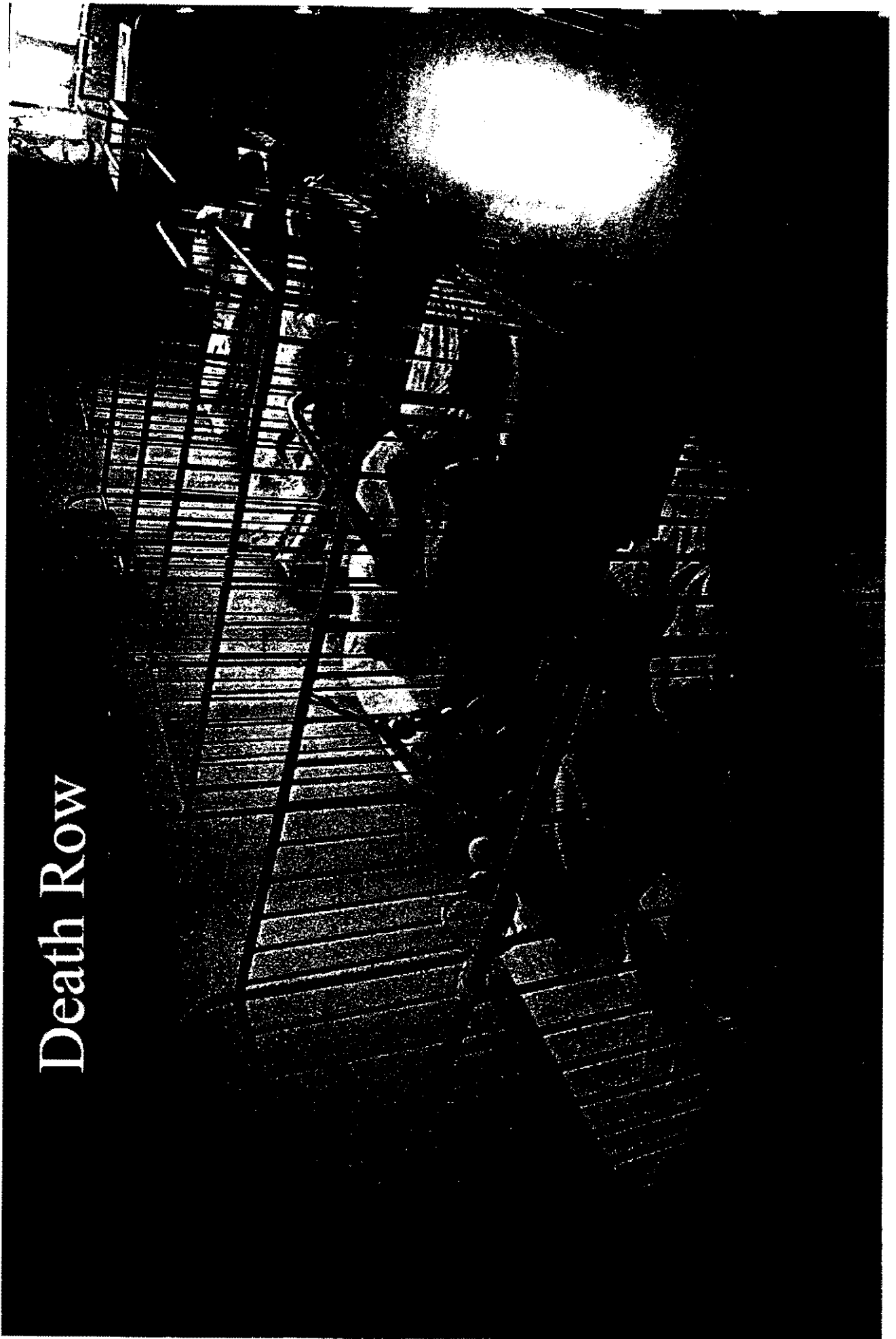
Terwyl ek sit en wag om die eerste persoon by HOPE te ontmoet kyk ek in die kantoor rond. Die kabinet wat langs my staan, het twee laaie. Op die een staan daar '*Babies: files*' en op die ander een '*Babies: gone/deceased*'. Net langsaan hang 'n foto van 'n ry babas in hulle wiegies met twee woorde bo-aan geskryf: *Death row*. Dit is die realiteit waarmee hiërdie vroue daagliks saamleef: tientalle babas en kleuters wat wag om dood te gaan.

Op die bladsy wat volg verskyn 'n afdruk van bogenoemde foto.

¹ Sorggewers dui telkens op die sorggewers van wie daar in hierdie studie sprake is, naamlik die sorggewers van VIGS-weeskinders.

² VIGS-weeskinders is kinders wie se ouers weens MIV/VIGS oorlede is of wie se ouers nie meer langer vir hulle kon sorg nie omdat hulle MIV/VIGS onder lede het. Dikwels is hierdie kinders self ook MIV-positief.

Death Row

Weens die sorggewers se nood en behoefte aan sorg en ondersteuning het die vraag by my ontstaan: Hoe lyk pastorale sorg aan die sorggewer?

1.1.1.2 Hoe lyk pastorale sorg aan die sorggewer?

Vanuit my agtergrond as predikant van die NG Kerk het ek begin wonder hoe pastorale sorg aan die sorggewers van VIGS-weeskinders moet lyk, aangesien daar nie in Suid-Afrika veel navorsing oor sorg aan hierdie sorggewers is nie. Ek het tot die besef gekom dat ek 'n bepaalde idee van pastorale sorg het, wat nie noodwendig ooreenstem met die pastorale sorg waaraan die sorggewers behoefte het nie.

Ek is as blanke Afrikaner in die middel-sewentigerjare gebore in die bloeityd van die apartheidsregering. Alhoewel my ouers my nie rassisties grootgemaak het nie, was ek vanaf geboorte deel van 'n bevoorregte groep. Vir een saak sal ek my ouers altyd dankbaar wees, en dit is dat hulle my en my jonger suster nie as dogters grootgemaak het, maar net as mense. Later van tyd, toe ek begin teologie studeer, en iets van die NG Kerk as laaste bastion van manlike chauvinisme begin beleef het (vergelyk Ackermann 1996:37), het ek besef dat my opvoeding my tog, ten spyte van apartheid, sensitief vir mag binne sisteme gemaak het. Hierdie sensitiwiteit het daartoe gelei dat my siening oor persone van ander rasse en kulture onder die soeklig gekom het. Dit was dan ook deel van my ervaring by HOPE om myself krities af te vra watter reg ek het om aan hierdie sorggewers pastorale sorg te verskaf of te bied (sien 1.2.3)?

In hierdie tyd, na my aanvanklike ontmoeting met die sorggewers, het ek baie vrae gevra. Hoe lyk die pastorale sorg wat sorggewers van VIGS-weeskinders nodig het? Heelwat van die sorggewers kom uit 'n Afrikakultuur. Het ek as blanke vrou die reg om aan vroue uit Afrika hoegenaamd enige vorm van sorg te voorsien, maar terselfdertyd, hoe kan ek nie op die nood antwoord en myself beskikbaar stel nie? Kan die teologie van die NG Kerk werklik bepaal hoe pastorale sorg aan hierdie sorggewers moet lyk of moet ek saam met hulle na ander maniere van sorg soek? Hoe kan ek pastorale sorg aan hierdie sorggewers bied en terselfdertyd relevant vir hulle situasie en sensitief vir hul kulture wees? Ek het al meer onder die indruk gekom dat ek nie alleen hieroor sal kan besluit nie, maar dat die sorggewers my sal moet behulpsaam wees in die soeke na gepaste en relevante sorg en terapie.

1.1.1.3 Deelnemende bewustheid

Heshusius (1994:16) praat van hierdie gesamentlike soeke as deelnemende bewustheid. Deelnemende bewustheid is die erkenning van 'n dieper verhouding tussen die navorser en die deelnemers. 'n Innerlike

begeerte om die grense van die "self", wat afstand tussen mense in stand hou, te laat vaar, is nodig vir deelnemende bewustheid om tot stand te kom. Deelnemende bewustheid verwys nie na 'n metode of strategie nie, maar na 'n innerlike bewustheid wat met ongekenne openheid en ontvanklikheid gepaardgaan (Heshusius 1994:16). Dit impliseer dat ek as navorser bereid is om my egosentriese agenda (sien Heshusius 1994:17) te laat vaar en toe te laat dat ek saam met ander die self herdefinieer tot self-ander (sien Heshusius 1994:17).

Die vraag was egter of ek bereid was om dit te doen. Alreeds aan die begin van die reis het ek beseft dat die sorggewers van HOPE geweldige pyn beleef. Was ek bereid om hulle pyn ook myne te maak? Was ek gereed vir die pynlike proses wat ek vermoed het voor my gelê het? Wat sou hierdie reis van my vra in terme van tyd, loyaliteit en hulpbronne? En indien ek bereid sou wees, op watter manier sou ek met die sorggewers onderhandel oor die rigting van ons soeke? Hoe sou ek hulle saamnooi om hul eiesoortige ervarings te bespreek en te verstaan (sien Reinhartz 1992:220), sonder om hulle onbewustelik in 'n bepaalde rigting te stuur, wat hulle eerder weer aan bande lê as bevry (sien Ackermann 1996:33)? Sou ek daarin slaag om voortdurend bewus te wees van my geskiedenis en tradisie en hoe dit steeds my denke konstitueer (sien Ackermann 1996: 43)?

Die pyn van die sorggewers en hulle behoefte aan sorg en ondersteuning het in so mate 'n appél op my gemaak dat ek besluit het om saam te gaan na waarheen hierdie reis ons sou neem.

1.1.1.4 Besluit en verbintenis tot narratiewe pastorale terapie

Ek het besluit om my te verbind aan die proses van die navorsingsreis in ons soeke na nuwe maniere van sorg. Tog was ek intens bewus daarvan dat pastorale terapie nie sorg "vir" die sorggewers kan impliseer nie, aangesien sorg 'n hoogs relasionele gebeurtenis is (sien Sevenhuijsen 1998:19). Daarom moes ons saam soek na maniere waarop sorg gemeenskaplike sorg aan mekaar kon insluit (sien 1.2.3).

Beginnels en praktyke soos dit in 'n narratiewe benadering tot terapie na vore kom, sou ons hierin lei (sien 1.2.4). Die dominante, probleemge vulde verhale (sien White & Epston 1990:18-27) waarmee die sorggewers by HOPE oorweldig is, naamlik die siekte en verlies van die kinders, die gepaardgaande gebrek aan ondersteuning en behoefte aan sorg sou moes aandag geniet. Ek wou graag met deernis en respek na die invloed van hierdie dominante verhale op die lewe van die sorggewers luister.

Tog was ek van die begin af onder die indruk dat persone self oor oplossings, antwoorde en alternatiewe verhale (sien White & Epston 1990:27-32) beskik. Dat daar wel oplossings bestaan. Dat mense reeds oor alternatiewe stories beskik te midde van pyn en lyding en dat hierdie alternatiewe verhale geleentheid moet kry om vertel te word. Terwyl ek terugkyk op die reis besef ek dat ek reeds op hierdie stadium van die reis probeer het om hulle alternatiewe verhale te help versterk deur aan elkeen van die sorggewers 'n brief te skryf, kerse te gee met briewe waarin ek vir hulle vertel wat ek by hulle leer, hulle weekliks te besoek en soms oproepe te maak om sommer te hoor hoe dit gaan. Ek was ook van mening dat die sorggewers verder bemagtig kon word deur die alternatiewe verhale wat besig was om na vore te kom, te versterk (sien Wylie 1994:46). Ek het hulle hierin aangemoedig deur voortdurend te vra hoe hulle hierdie alternatiewe in hulle eie lewe kan aanwend en deurdag ons gereeld gesprekke gevoer het oor hoe hulle behoefte aan sorg lyk (sien hoofstuk 3).

1.1.1.5 Begin met gesprekke en kontak

So het ons dan voortgegaan op ons reis waarin daar mettertyd al meer gesprekke en kontak tussen ons plaasgevind het. Stadig maar seker het daar 'n vertrouensverhouding tussen ons begin ontstaan. Een van die sorggewers met wie ek as blanke predikant uit die NG Kerk noue kontak gehad het, was uit 'n Afrikakultuur afkomstig, en dit het 'n bykomende sensitiwiteit weens my eie voorveronderstellings en oortuigings vereis (sien Augsberger 1986:31). Ek kon dalk onbewustelik probeer om 'n vreemde betekenisstruktuur op iemand uit 'n ander kultuur af te druk, sonder om te besef dat sosiale waardes binne die betrokke kultuur op 'n totaal ander manier gestruktureer word as in my eie kultuur (sien Waldegrave 1990:15,18). So kon ek as blanke terapeut nie my model vir sorggewing aan 'n swart sorggewer voorhou nie, aangesien ek dalk nie bewus was van die diep sosiale kragte wat alreeds binne die sorggewer aan die werk was nie.

Deur ons gesprekke het ek begin agterkom dat ekself deur die proses verander word (sien Reinharz 1992:194) (sien hoofstuk 5). Waar ek aanvanklik as buitestander na hulle verhale geluister het, het hulle belange begin om my belange te word. Ek het saam met hulle die pyn beleef as nog 'n baba op straat gevind is of nog 'n kind aan VIGS dood is. Reinharz (1992:235) skryf dat sommige navorsers aanvanklik die reis begin deur ander se ervarings te bestudeer, maar in die proses besef hulle dat hulle deel is van die groep en dat hierdie identifisering die studie verdiep. Dit was ook in my geval so. Die moontlikheid vir 'n gelyke verhouding tussen my as navorser en die deelnemers het al groter geword, aangesien ek deur hulle verhale verander is en dit ons tot groter openheid, gemeenskaplike ontbloting en gedeelde risiko

gelei het (sien Reinharz 1992:181). Uit die aard van die situasie het baie van ons gesprekke rondom die sorggewers se trauma gesentreer.

1.1.1.6 Navorsing oor sorggewers se trauma as praktyke om te help

Dit was juis die vertelling van hulle beleefde trauma wat my so ver gebring het om te besluit dat ek graag by hulle nood betrokke wil wees. Tog was dit nie net die sorggewers wat weens die eise van sorggewing aan vikariese traumatisering en meegevoel-uitputting (sien Figley 1995:13) gely het nie (sien hoofstuk 2). Ek het begin agterkom dat ook ek intens geraak word deur die trauma waarmee die sorggewers gereeld gekonfronteer is, in so mate dat ek op 'n stadium gevoel het dat ek nie meer deel van die proses wil wees nie, aangesien dit te veel van my vra (sien hoofstuk 5).

Ten spyte van die trauma was die stem van hoop gereeld deel van die gesprekke wat ons gevoer het. Deur ons vele gesprekke het ek 'n getuie geword (sien Weingarten 2000:392-393) van hulle dapperheid, deursettingsvermoë en ongekennde liefde vir die kinders. Deurdat hulle stories gehoor is en woorde gekry het, kon dié probleemge vulde verhale hulle nie meer bind en magteloos laat nie. Davies (1993:21) gebruik die term "speaking into existence" as dit daaroor gaan om deur middel van woorde aan onuitgesproke verhale lewe te gee. Deur verhale te vertel gee mense betekenis aan hulle lewe en verhoudings en word hulle aktiewe deelnemers in die vorming daarvan (sien White & Epston 1990: 13). Die sorggewers is bemaagtig (sien Weingarten 2000:396) om die alternatief van wie hulle deur hulle verhale geword het (sien Weingarten 1997:xii), te begin leef.

Ek het begin beseef dat hoop, soos Kathy Weingarten (2000:401) beskryf, nie in die individu gesetel is nie. Hoop is nie iets wat gevoel word nie, maar wat saam met ander gedoen word. Trouens, dit was nie eers op daardie stadium vir die sorggewers moontlik om te hoop nie, maar omdat ons hoop voortdurend in die gesprek ingenooi het, het dit stadig maar seker deel van hul alternatiewe verhale geword (sien hoofstuk 2, 3 en 5). Die verhale van die sorggewers het my intens onder die indruk gebring van die nood waarin hulle hul bevind. Deur maande lange terapeutiese gesprekke het ek gepoog om hulle te ondersteun op 'n wyse wat vir hulle aanvaarbaar sou wees (sien hoofstuk 3). Ek het begin soek na ander maniere waarop hul nood aangespreek kan word.

1.1.1.7 'n Brug tussen kerk en nood

In hierdie eerste maande het ek al meer bewus geword van die feit dat ek as predikant 'n profetiese taak binne my gemeente het. Soos reeds vermeld was ek ook diep onder die indruk van die nood waarin die

sorggewers hulle bevind het. Ek het begin soek na maniere waarop ek, vanuit my profetiese posisie, 'n brug kon slaan tussen die kerk³ en die nood van die sorggewers. So het ek al meer onder die indruk van die kerk se sosiale verantwoordelikheid gekom (sien hoofstuk 2).

Die sorggewers het aangedui dat die sigbare teenwoordigheid van mense en tasbare hulp met die oppas van die babas maniere was waarop hulle ondersteun wou word. Dit sou vir hulle genoeg wees om te sien dat ander mense ook deur hulle werk geraak word en so op 'n ander wyse getuies kon word (sien Weingarten 2000:292-293) van die sorggewers en die VIGS-weeskinders se verhare. Ek het begin dink aan maniere waarop dit moontlik gemaak kon word (sien hoofstuk 3 en 4) en hoe ek, vanuit my profetiese posisie, die bewustheid van my eie bevoorregte gemeente en ander groepe gelowiges met wie ek in aanraking sou kom, kon aanwakker (sien Reinhartz 1992:220).

1.1.1.8 Hoe en waar is lidmate by sorggewers betrokke?

Ek het probeer vasstel op watter manier die kerk en lidmate in die omgewing van HOPE reeds by die sorggewers betrokke is, hoe hierdie betrokkenheid lyk, of die betrokkenheid effektief is en die behoeftes van die sorggewers aanspreek of nie, asook waar hierdie ondersteuning oneffektief en afwesig is. So het ek byvoorbeeld bewus geword van reeds bestaande ondersteuningsaksies deur vrywilligers van verskeie gemeentes. Twee vroue het van my betrokkenheid by HOPE gehoor en besluit om betrokke te raak, en later van tyd is daar selfs 'n kongres gereël wat as deel van die program by HOPE gaan besoek aflê het (sien hoofstuk 3). Dit was alles maniere waarop die kerk by sorg aan die sorggewers betrokke geraak het.

Ongeukkig was daar ook verskeie voorvalle waar ek gepoog het om mense bewus te maak, maar waar hulle nie positief gereageer het nie (sien hoofstuk 3). Oor die algemeen was ek onder die indruk dat die sorggewers by HOPE ly en dat die kerk se sorg en ondersteuning hierdie lyding kan help verlig, maar dat dit met tye afwesig was. Dit het daartoe gelei dat ek begin soek het na ander instansies waar die kerk wel betrokke is. Ek wou vasstel hoe die betrokkenheid van die kerk by, en die sorggewers se belewenis van sorg en ondersteuning daar uitsien (sien hoofstuk 4). Later van tyd is substansiële sorg en ondersteuning wel vir die sorggewers van HOPE daargestel (sien hoofstuk 3).

³ Wanneer daar in hierdie studie van die kerk gepraat word, impliseer dit nie alleen die NG Kerk waaraan ek behoort nie, alhoewel baie van die kontak met lidmate van die NG Kerk was, maar ook die breë gemeenskap van gelowiges as liggaam van Christus soos dit op geïnstitusioneeliseerde wyse binne die Suid-Afrikaanse gemeenskap gestalte kry.

1.1.1.9 Hoe lyk die kerk se sosiale verantwoordelikheid?

Deur die loop van die navorsingsreis het ek al meer besef dat sorggewers sorg en ondersteuning beleef daar waar die kerk hul sosiale verantwoordelikheid nakom, maar daar waar dit nie die geval is nie, dra die sorggewers geweldig swaar aan die sorggewingslas en beleef hulle dat hul vermoë om sorg te verleen ooreis word. Dat die kerk 'n sosiale verantwoordelikheid het is 'n gegewe en daar bestaan genoeg teologiese argumente daarvoor (sien hoofstuk 2), maar die kerk sukkel om gestalte te gee aan die praktiese uitvoering van hierdie verantwoordelikheid. Ek het begin soek na waarom dit so is, asook na konkrete getuienis van die kerk se betrokkenheid.

1.1.1.10 Refleksie op die navorsingsreis

Soos die tyd gevorder het, het ek al meer agtergekom dat die verloop van die navorsingsreis, asook die uiteindelijke uitkoms, nie vooraf bepaal sou kon word nie (sien Zuber-Skerrit 1997:96). Die besef dat kennis nie iets objektiefs is wat beheer kan word nie (sien Heshusius 1994:16), het my voor die uiteindelijke onvoorspelbaarheid van die navorsingsreis te staan gebring en my eie idees van waarheen die navorsingsreis ons geneem het, uitgedaag.

'n Voorbeeld van soortgelyke navorsing word aangehaal deur Susan Hall (1997:33) waar dit gaan oor die werk van die antropoloog Carlos Castenada in die 1960's. As deel van Castenada se werk het hy 'n vakleerling van Don Juan geword. Hall skryf dat dit onbekend is of hierdie weergawe van gebeure fiktief of werklik is, maar dat dit irrelevant is aangesien 'n belangrike beginsel met betrekking tot navorsing uitgelig word. Sy haal 'n bepaalde gedeelte uit Castenada se werk aan (Castenada 1968:31 in Hall 1997:33) om haar standpunt te verduidelik. Die aanhaling is uiters toepaslik vir die navorsingsreis waarop ek en die deelnemers ons bevind het:

What he had posed as a problem to be solved was certainly a riddle. I had no idea how to begin or even what he had in mind. Several times I asked for a clue, or at least a hint, as to how to proceed in locating a point where I felt happy and strong. I insisted and argued that I had no idea what he really meant because I couldn't conceive the problem.

Soos die studie gevorder het, het dit waarna ons gesoek het al duideliker geword en die proses waarbinne die navorsing geskied het, het sy eie loop geneem om uiteindelik 'n opwindende en deurslaggewende resultaat te lewer. Die gevolg was dat ek met ander oë teruggekyk het oor die verloop van die navorsingsreis (sien Reinhartz 1992:195).

It's painful and sad and we wish we didn't have to think about this, but there's no other experience like it. You look at the world with different eyes than you had before. I'm not sure what my expectations were going into it, but witnessing this horror has changed my life forever. It

is devastation I couldn't have imagined. I never really thought of myself as being immortal, but I feel so much more mortal now than ever before .

Dit is die woorde van Monte, een van die Buddies in 'n Buddyprojek wat gerig is op die ondersteuning van VIGS-pasiënte in *Living with AIDS* deur Sal Lopes (1994:116). Monte se Buddy, Jay, is kort vantevore aan 'n VIGS-verwante siekte oorlede. Om terug te kyk oor die afgelope twee jaar is om, soos Monte, te weet dat ek nooit weer dieselfde sal wees nie. Ek sal nooit weer met 'n pienk sonbril (Allan: Buddyprojek: 1994:97) na die wêreld kan kyk nie aangesien die verhale wat tydens die navorsingsreis ook my verhale geword het, 'n totale hersiening van my wêreldvisie meegebring het (sien Reinharz 1992:194).

Vervolgens sal ek aandui wie die metgeselle en rigtingwysers op die navorsingsreis was, asook watter deelnemers aan die reis deelgeneem het.

1.1.2 Metgeselle en rigtingwysers op die navorsingsreis

Daar was verskeie metgeselle en rigtingwysers wat gehelp het om vanuit 'n akademies-teoretiese hoek vertrekpunte vir die navorsingsreis te bepaal. Hierdie metgeselle en rigtingwysers word nou bespreek.

1.1.2.1 Kontekstuele en feministiese teologie

Kontekstuele teologie dui op 'n teologiese oriëntasie wat die konteks waarbinne mense hulle bevind ernstig opneem. Binne kontekstuele teologie word daar sterk klem gelê op die praktyk en die implikasie van teologie vir mense (Bosch 1991:425). Teologie is iets wat gedoen word (Bosch 1991:424) en nie net iets wat gedink en gepraat word nie.

Kontekstuele teologie was 'n belangrike metgesel vir die navorsingsreis aangesien dit my gehelp het om met die konteks van VIGS in Suid-Afrika rekening te hou en sensitief te wees vir die pynlike verhale van mense wat deur VIGS geraak is (vergelyk Cochrane, De Gruchy & Peterson 1991:1). Kontekstuele teologie het my laat besef dat die kerk nie buite die dinamiek van die sosiaal-politiese lewe staan nie, maar 'n integrale deelnemer in die gemeenskap is (Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:19). Cochrane, De Gruchy en Petersen (1991:32) maak 'n paar voorstelle oor hoe die verhouding tussen konteks en teologie verstaan kan word. Ons moet naamlik poog om duidelik te sien wat op alle vlakke in die samelewing gebeur, en om die volheid van die realiteit te begryp; om waarheid te probeer onderskei deur die magte wat in die konteks aanwesig is te konfronteer, te probeer interpreteer wat in die konteks aan die gebeur is en deurentyd toe te laat dat ons geloof ingelig en verryk word deur dit wat in die konteks gebeur.

'n Ander vorm van kontekstuele teologie wat van nut was vir die navorsingsreis is feministiese teologie. Denise Ackermann (1991:107) skryf oor die aard van feministiese teologie. Volgens haar (Ackermann 1991:107) lê die aard van feministiese teologie in kritiek, korreksie en transformasie. As bevrydingsteologie is feministiese teologie veral bemoeid met die impak van ons geloofsaksies op vroue, en dit was van belang vir hierdie navorsingsreis aangesien vroue ook die deelnemers aan die navorsingsreis was. So beskou feministiese teologie onder andere die rol van geslagsrolle, seksisme en die patriargale stelsel wat daartoe bydra dat vroue, en dus ook babas, min verweer het teen besmetting met MIV. Vroue in Afrika ly dikwels onder die gevolge van gedwonge seksuele omgang, min inspraak in hul eie seksualiteit en beperkte toegang tot voorbehoedingsmiddels. Feministiese spiritualiteit verbind tot 'n spiritualiteit wat ook hierin bevryding meebring en 'n voortgaande praktyk teen onderdrukkende strukture wat persone van hulle volle menslikheid beroof (Ackermann 1991:109). Vanuit hierdie beginsels kon ek met die sorggewers, almal vroue, in gesprek tree.

Vanuit my rol as predikant en die praktiese aard van die navorsingsreis was praktiese teologie ook 'n belangrike metgesel.

1.1.2.2 Praktiese teologie

Poling en Miller (1985:103) beskryf praktiese teologie as volg:

Practical theology is critical and constructive reflection within a living community about human experience and interaction, involving a correlation of the Christian story and other perspectives, leading to an interpretation of meaning and value, and resulting in everyday guidelines and skills for the formation of persons and communities.

Hierdie soeke na betekenis en waarde hou verband met die soeke na God, maar verwys ook na die verhouding met ander mense (Heitink 1993:266). Heitink (1993:105) gaan van die standpunt uit dat teologie gebaseer is op ervaringskennis en op geloof in aksie gemik is. Daarom raak dit al moeiliker om God as die objek van akademiese navorsing te sien (Heitink 1993:110, Nel 1996:10). Dit is nou nie meer God self nie, maar die menslike ervaring van God wat sentraal staan as objek van ondersoek.

Vir Poling en Miller (1985:63) is 'n veraf, kognitiewe teologiese interpretasie van gebeure nie werklik praktiese teologie nie. Die taak van praktiese teologie is nie om duidelike, definitiewe idees rondom waarheid daar te stel aan die hand waarvan gemeenskappe hul lewe moet inrig nie. Die taak van praktiese teologie is eerder om meer gepaste maniere te ontdek om die diepte, rykdom en moontlikhede wat in gemeenskappe bestaan te ontgin (Poling & Miller 1985:64). Soos hoop (sien Weingarten

2000:401) en sorg (sien Sevenhuijsen 1998:19) is praktiese teologie nie iets wat deur 'n groepie akademici bedryf word nie. Prakties teologiese refleksie is die taak van die hele gemeenskap en die teoloog is maar bloot die dienaars wat binne die teologiese refleksie spesifieke funksies help vervul. Menslike ervaring en interaksie vorm die basis vir praktiese teologie (Poling & Miller 1985:64).

Poling en Miller (1985:31) skryf dat daar verskeie vorme van praktiese teologie bestaan en dat daar nie een prototipe gekies kan word nie. Tog is hulle van mening dat die ideale vorme van praktiese teologie uit twee asse bestaan: aan die een kant die as van die kritiese metode waar die teoloog krities bewus is van sy/haar eie korrelasionele en konfessionele oriëntasie, en aan die ander kant die as van die verhouding tussen die kerk en gemeenskap, waar die kerk poog om 'n profetiese stem in die samelewing te wees deur deel te word van die publieke dialoog (Poling & Miller 1985:33).

Praktiese teologie is die dissipline binne die teologie waarbinne pastorale sorg en terapie tuis kom (Heitink 1977:18). Alhoewel praktiese teologie in die breë sin voortdurend deel was van die reis, het pastorale sorg en terapie, uit die spesifieke aard van die sorggewers se behoefte, 'n prominente plek tussen die metgeselle ingeneem.

1.1.2.3 Pastorale sorg en terapie

Gerkin (1986:21) beskryf pastorale sorg as die sorggewende vergestaltung van die geloofsgemeenskap en die reaksie op spesifiek menslike nood. Dit is fundamenteel prakties. Dit vind sy doel en taak in die praktiese realiteit van situasies wat om pastorale respons vra (Gerkin 1986:22), soos die pastorale ondersteuning wat namens die sorggewers van HOPE gevra is.

Vir 'n lang tyd is pastoraat gesien as die dinge waarmee 'n predikant van dag tot dag besig is. Al meer en meer het die idee begin ontstaan dat pastoraat, en daarmee saam die kerk, nie regtig gerat is om die groot sosiale kwessies van die dag sinvol aan te spreek nie (Gerkin 1986:11). Tog het daar in die laaste aantal jare heelwat ontwikkeling plaasgevind deurdat praktiese teoloog poog om die strominge van verandering met betrekking tot menslike behoeftes te verstaan en te interpreteer (Gerkin 1986:12). As 'n spesifieke samelewing dan, myns insiens, in die greep van VIGS vasgevang is, behoort die kerk daar te wees om die mense wat binne hierdie samelewing leef, te help om die pyn en verlies te hanteer, maar nie net teoreties nie. Die kerk het 'n konkrete, pastorale verantwoordelikheid.

Dit is egter belangrik om te besef dat die pastorale sorg waarvan hier sprake is nie sorg "vir" ander is nie, maar wel sorg "saam met" ander (sien Sevenhuijsen 1998:17). 'n Behoeftes aan sorg is 'n integrale deel van die menslike bestaan (Sevenhuijsen 1998:147), maar dan nie sorg op paternalistiese wyse, waar die ontvanger van sorg se spesifieke behoeftes ontken word (sien Sevenhuijsen 1998:140), nie. Graham (1996:53) stem hiermee saam as sy sê dat sorg 'n deelnemende proses is waarin terapeute met die breë gemeenskap saamwerk om onderdrukkende diskoerse in hul lewe aan te spreek en nuwe maniere van sorg en leef daar te stel.

'n Volgende prominente metgesel op die navorsingsreis is narratiewe pastorale praktyk, aangesien dit die grondslag vir alle gesprekke en kontak tussen my en die deelnemers gevorm het.

1.1.2.4 Narratiewe pastorale praktyk⁴

Narratiewe pastorale praktyk is tuis binne postmoderne teologie waar terapeut en kliënt medeververtellers van 'n storie is wat op een of ander manier ingebed is in die groter Storie van God. Volgens Botha (1998:162) is die sentrale doel van postmoderne narratiewe pastorale terapie om in 'n dialoog betrokke te raak met die diskoers van die kliënt in die lig van die Storie van God.

Narratiewe terapie as terapeutiese praktyk het hoofsaaklik ontwikkel uit die werk van Michael White en David Epston (Monk 1996:5). White is beïnvloed deur die werk van die Franse filosoof, Michel Foucault, wat mag nie as bloot onderdrukkend beskryf nie, maar mag sien as iets positiefs wat mense in hul daaglikse lewe konstitueer (White 1990:19).

'n Narratiewe benadering tot terapie is 'n terapeutiese praktyk waar die kliënt aktief deelneem aan die reconstruering van iets van waarde in hul lewens (Epston 1996:1). Hierdie benadering vra 'n optimistiese invalshoek (Monk 1996:4) waar daar nie, soos tradisioneel, op die probleem gefokus word nie. Tog is die narratiewe benadering, volgens White (1995:26), ook nie oplossing-georiënteerd nie, maar eerder 'n proses van geskiedskrywing waar dominante verhale vir alternatiewe verhale verruil word. Uitsers belangrik is die feit dat die narratiewe benadering nie 'n formule of resep is nie, maar 'n lewenswyse met bepaalde kenmerke. Presies om hierdie rede is dit so toeganklik vir menige mens wat sy/haar lewe aan die hand van hierdie beginsels wil oriënteer, en is dit nie slegs beperk tot krisis- of traumasituasies wat een of ander terapeutiese intervensie vereis nie.

⁴ Alhoewel narratiewe praktyk nie noodwendig pastoraal van aard is nie, gebruik ek die term narratiewe pastorale praktyk aangesien ek kies om narratiewe terapie vanuit 'n pastorale invalshoek te beskou.

In die verskeie gesprekke wat gevoer is, is daar telkens gebruik gemaak van die narratiewe benadering tot gesprekvoering. In narratiewe terapie word beklemtoon dat die mens 'n reflekerende wese is (White 1995:12) en dat die verhale oor sy/haar lewe die sleutel tot hierdie reflektering en interpretasie bied. Narratiewe terapie vereis sekere vaardighede wat gevorm word deur poststrukturealistiese denke (White 1997:218). Enkele van die aspekte wat in narratiewe gesprekvoering gebruik word, word vervolgens bespreek.

1.1.2.4.1 Eksternalisering van die probleem

Eksternalisering is 'n benadering tot terapie wat mense aanmoedig om probleme wat hulle as neerdrukkend beleef te objekteer en te persoonlik. In hierdie proses word die probleem 'n aparte entiteit en dus ekstern tot die persoon of verhouding wat aanvanklik as die probleem beskryf is (White 1990:38). Eksternalisering maak nuwe moontlikhede oop vir persone om aksiestappe te neem om hulle lewe en verhoudings uit die greep van die probleem en sy invloed terug te kry (White 1990:39). Eksternalisering van probleme skei mense van die dominante verhaal wat hulle lewe en verhoudings gevorm het. So ontdek persone weer aspekte van hul lewe en ervaring wat lank verwaarloos is en deur die dominante verhaal verskuil is. Wylie (1994:43) skryf die volgende oor hierdie benadering van White:

Whereas practitioners of the latter delve into personal history like surgeons looking for hidden tumors, a lump of pathology in the far distant past, White seeks out the healthy antibodies, which he always finds.

White noem hierdie aspekte unieke uitkomst (White 1990:41). Die sukses lê daarin dat die unieke uitkomst in 'n nuwe alternatiewe verhaal ingebed word waar dit weer 'n realiteit kan word (White 1990:41). Elke klein skuif wat plaasvind kan gesien word as bewys van die nuwe of alternatiewe verhaal wat besig is om vorm aan te neem. Vir 'n persoon self sal die verandering so klein wees dat dit nie eers nodig geag word om dit te noem nie, maar dit kan dien as die poort vir ander vroeë waardeur so iemand mettertyd self van die verandering bewus raak (Monk 1996:16). Bogenoemde praktyk skuif onmiddellik die fokus van 'n probleemversadigde verhaal na een van hoop en nuwe begin. Om die alternatiewe storie toe te laat om gevorm te word vra deursettingsvermoë en opregte nuuskierigheid.

1.1.2.4.2 Bepaling van invloed

Bepaling van invloed is vroeë wat persone aanmoedig om a) die invloed van die probleem in hul lewe te bepaal en om b) hulle invloed in die 'lewe' van die probleem uit te wys (White 1990:42). Hierdie vroeë staan mense by om die invloedssfeer van die probleem in alle aspekte van hul lewe te skets (White

1990:42). So sou ek byvoorbeeld aan een van die sorggewers kon vra a): Hoe raak die lyding van die kinders jou verhouding met jou eie kind? Hoe beïnvloed die verlies van die kinders jou versorging van die wat steeds sorg nodig het? Hoe beïnvloed oorraging en spanning jou verhoudings met jou kollegas? Of b): Kan jy 'n geleentheid onthou waar die sorggewers mekaar so ondersteun het, of spesiaal uit hul pad gegaan het en die baie hartseer op die agtergrond kon skuif?

Vrae wat verder behulpsaam kan wees in die bepaling van invloed is landskap van aksie- en landskap van identiteit-vrae (White 1988:41 & 43). Landskap van aksie-vrae is vrae wat 'n persoon uitnood om te dink aan aksies en intensies wat die dominante verhaal teëstaan (White 1988:41), soos: "Kan jy aan 'n keer dink toe aggressie jou wou oorweldig en jy dit kon uitoorlê?" Landskap van identiteit-vrae is vrae wat 'n persoon uitnood om die belang van unieke uitkomst te bevestig deur 'n herbeskrywing van die self, ander en verhoudings waarin die persoon staan (White 1988:43), soos: "Vertel hierdie ontwikkeling vir jou iets omtrent jouself wat belangrik is om te weet?"

1.1.2.4.3 "The client is the expert" en "Not-Knowing"

Tradisioneel was die terapeut die een wat oor al die deskundige kennis beskik en 'gewee' het wat 'n kliënt nodig het. Narratiewe terapie slaan 'n ander rigting in. Die terapeut bevind hom-/haarself in 'n sogenaamde "not-knowing"-posisie. Die terapeut beskik dus oor geen unieke kennis om die sogenaamde waarheid te ontsluit nie (Anderson & Goolishian 1992:28; Monk 1996:25).

Oor hierdie benadering sê White die volgende (1995: 69):

If I make a comment that comes across as a strong opinion about what a person or family should do, and if there is no opportunity for me to deconstruct this, then it only leaves the person or the family with the choice of either submitting to my opinion or railing against it. I also routinely encourage persons to the interview to determine what parts of it were relevant to them, which parts were not so, and what they found helpful and what they didn't.

Uit sy posisionering is dit duidelik dat White aan mense die geleentheid gee om self te bepaal of die terapie is wat hulle op daardie stadium nodig het of nie. Dit is dan ook wat bedoel word met 'die kliënt is die ekspert'.

Die terapeut se kundigheid lê daarin om vrae te vra vanuit 'n nie-wetende posisie en nie om vrae te vra wat aan die hand van 'n bepaalde metode voorgeskryf word en noodwendig spesifieke antwoorde verwag nie (Anderson & Goolishian 1992:28). 'n Nie-wetende posisie vra dat ons begrip, verduidelikings

en interpretasies nie deur vorige ondervindings of teoreties gebaseerde kennis beïnvloed word nie. Dit behels 'n proses waarbinne kliënt en terapeut nuwe betekenis, nuwe realiteite en nuwe narratiewe saam konstrueer.

'n Nie-wetende posisie behels egter nie om geen gegronde oordeel vanuit ervaring te kan vel nie. Dit verwys eerder na 'n stel aannames wat die terapeut by die gesprek indra. Dus behoort die terapeut nie soseer die gesprek te domineer met deskundige kennis nie, as wat hy/sy gelei en geleer word deur die kundigheid van die kliënt (Anderson & Goolishian 1992:33) oor sy/haar eie lewe. As daar wel van voorafkennis gebruik gemaak word om die kliënt se verhaal te verstaan, verloor die terapeut dikwels voeling met die kliënt se uniek ontwikkelde betekenisveld en word die kliënt se narratief aan bande gelê. Die opwinding lê daarin om die uniekheid van elke kliënt se narratiewe waarheid te leer ken (Anderson & Goolishian 1992:31).

Dit bring my by die laaste metgesel op die reis, naamlik die dekonstruksie van diskoerse en mag. Ook hierdie metgesel was belangrik aangesien dit 'n bepaalde oriëntasie gebied het tot die werklikheid waarbinne die sorggewers hulle bevind.

1.1.2.5 Dekonstruksie van diskoerse en mag

Om die dekonstruksie van diskoerse en mag toe te lig skenk ek kortliks aandag aan die gedagtes van Derrida en Foucault.

1.1.2.5.1 Derrida

In sy werk *Deconstruction* vra Derrida Julian Wolfreys (1998:21-59) die vraag aangaande wat dekonstruksie dan nou eintlik is. Hierin meld hy dat dit wat vir ons as algemene kennis voorkom dikwels gebaseer is op heelwat voorafkennis en bepaalde denkwyses, wat in die breedste sin van die woord filosofies en konseptueel is. Alles wat ons as voor die hand liggend beskou is gebaseer op 'n aantal aannames aangaande ander waarhede. Ons neem eenvoudig aan dat 'n idee of geloof oor absolute waarheid beskik en soos 'n swygende kern in die oog van 'n storm van woorde en diskoerse lê (Wolfreys 1998:23).

Derrida beklemtoon dat die oomblik wanneer 'n bepaalde metode van dekonstruksie op 'n aantal tekste toegepas word dit nie meer dekonstruksie is nie. Daar kan hoogstens gesê word dat dekonstruksie die

ondersoek of vraagstelling in die lees van 'n teks behels. Derrida (sien Wolfreys 1998:56) beskryf dit as volg:

... perhaps deconstruction would consist, if at least it did consist, in ... deconstructing, dislocating, displacing, disarticulating, disjointing, putting 'out of joint' the authority of the 'is'.

Om 'n teks te dekonstrueer is om teenstellende betekenisse uit te haal met die doel om aan te toon dat die teks nooit presies beteken wat dit sê of sê wat dit beteken nie. Om te dekonstrueer is om uit mekaar te haal en nie om te vernietig nie (Sampson 1989:7). Winslade en Drewery (1996:43) praat van dekonstruksie as luister na dit wat nie gesê word nie. Dit is afkomstig van Derrida se teorie dat woorde net betekenis kan hê as ons kan vasstel wat daardie betekenis nie is nie. Die teenoorgestelde is altyd teenwoordig in enige betekenis en die betekenisgewing hang af van die moontlikheid van 'n verskil.

Die dekonstruksie-element in narratiewe terapie maak daarvan 'n politieke handeling, aangesien daar baie vrae gevra word oor die heersende maatstawwe en diskoerse in die samelewing wat praktyke en idees in stand hou. So kan 'n sorggewer se sorggewingskapasiteit ooreis word deur 'n bepaalde politieke en ekonomiese diskoers in stand te hou. Die konstante soeke na en poging om ons realiteite en lewens op 'n etiese manier te konstrueer (en te dekonstrueer), behoort volgens Kotzé en Kotzé (1997:12) die ster te wees wat ons lei in ons proses van dink oor en doen van terapie.

In die narratiewe benadering word gepoog om iemand se bekende wêreld te dekonstrueer sodat dié persoon bewus kan word van die onsigbare diskoerse wat aanleiding gee tot sekere patrone wat in sy/haar lewe voorkom. Dit gee aan die persoon die keuse om ook ander modi van dink en leef te beproef (White 1991: 27). White maak van etlike praktyke gebruik om hierdie narratiewe te dekonstrueer (sien 1.2.4). Verder rus White se werk sterk op die idees van Michel Foucault (White 1991:34) wat vervolgens bespreek word.

1.1.2.5.2 Foucault

Alhoewel Foucault se navorsing nie net tot een spesifieke vakgebied beperk is nie, is een van die sake waarvoor hy bekendheid verwerf het sy studies oor diskoers en mag. In sy werke poog Foucault om die leser te disoriënteer, aangesien hy die leser wil help om kategorieë soos mag, waarheid, normaal en abnormaal as arbitrêre klassifikasies te verstaan wat binne 'n bepaalde historiese periode ontstaan het. Ongetwyfeld bring dit ongemak mee, aangesien dit die leser so ver wil bring om vroeëre waarhede en sekerhede te bevraagteken (Shumway 1989: 27).

Foucault dink oor diskoers as liggame van kennis (Foucault 1980:52; McHoul & Grace 1993:26). Sy gebruik van die konsep diskoers laat dit wegbeweeg van iets wat bloot met taal te doen het. Die tradisionele of formele benadering tot diskoers is dat dit te make het met tekste en linguïstiek, en daarom word 'n diskoers dikwels verstaan as 'n menslike gesprek. Foucault se benadering tot diskoers kan gesien word as 'n kritiese benadering, aangesien dit ingestel is op die bevraagtekening van historiese en sosiale gebeure en dit moontlikhede bied vir sosiale kritiek en vernuwing. Vir Foucault is kennis 'n kwessie van sosiale, historiese en politieke gebeure waarbinne ideologiese aspekte soos byvoorbeeld waarheid gestalte vind. Dus verwys diskoers na sterk saambindende areas van sosiale kennis, aangesien die wêreld en ons denke daaroor bloot die gevolge is van die voorstellings wat ons daarvan maak (McHoul & Grace 1993:34).

Vir Foucault is dit onmoontlik om van diskoers te praat sonder om daarmee saam van die rol van mag in die produksie van kennis te praat (Foucault 1980:52; McHoul & Grace 1993:58). Mag bring kennis voort, mag en kennis impliseer mekaar, daar is geen magsverhouding sonder die totstandkoming van 'n veld van kennis nie, en ook bestaan daar nie kennis sonder dat 'n magsverhouding voorveronderstel word nie.

Van mag sê Foucault (1979: 93-94 soos aangehaal in McHoul & Grace 1993:39) die volgende:

Power is everywhere, not because it embraces everything but because it comes from everywhere... Power comes from below; that is there is no binary and all-encompassing opposition between ruler and ruled at the root of power relations, and serving as a general matrix – no such duality extending from the top down and reacting on more and more limited groups to the very depths of the social body. One must suppose rather that the manifold relations of force that take shape and come into play in the machinery of production, in families, limited groups and institutions, are the basis for wide-ranging effects of cleavage that run through the social body as a whole

Mag het nie te doen met 'n wetsliggaam wat onderdane met die dood dreig nie, maar mag word sigbaar op die vlak van die lewe self en neem beheer oor elke vorm van lewe. Omdat mag histories verstaan moet word praat Foucault eerder van sisteme van magsverhoudings as bloot van mag in die algemeen (Parker 1989:61). Foucault sien mag as relasioneel. Die hoeveelheid mag waaroor iemand beskik word bepaal met betrekking tot ander persone. Verhoudings van mag is verweef met ander verhoudings waarin mense hul bevind (soos in die klaskamer, gesin of instansie). Binne hierdie verhoudings oefen elke persoon mag uit en word daar terselfdertyd op hom/haar mag uitgeoefen (McHoul & Grace 1993:

89). Mag is iets wat sirkuleer, dit behoort nooit aan iemand nie en is nooit 'n tasbare kommoditeit nie. Elke individu is 'n voertuig van mag.

Binne ons samelewing bestaan baie verskillende vorme van mag waarvan dissiplinêre mag maar een is. Dissiplinêre mag kom nie net in gevangnisse voor nie, maar in enige institusie: skole, hospitale, administratiewe en burokratiese instellings, kerke en so meer. In Foucault se werk word die beginsel van die Panoptikon gebruik om sekere aspekte van observasie (of "surveillance") aan te dui.

Die Panoptikon behels 'n enkele wagtoring wat omring word deur 'n aantal selle wat van agter belig is om die aktiwiteite van die gevangenes duidelik sigbaar te maak. Die gevangenes kan nie die observeerder sien nie, maar dit is nie werklik van belang nie, aangesien hulle glo dat hulle dopgehou word (Parker 1989:62). Dit maak nie staat op die fisieke uitbeelding van geweld nie, maar op bewaking of observasie. Die onderwerpe van bewaking dissiplineer hulself, nie soseer omdat hulle sien dat hulle bewaak word nie, maar omdat hulle glo dat hulle bewaak word. Die doel van Panoptikon was om gedrag te verander en om individue se "siele te korrigeer". In hoofstuk 3 en 5 word daar uitgelig waarom Foucault se siening oor mag en die Panoptikon vir hierdie studie van belang is.

In die lig van die Panoptikon maak Foucault (1982:211) baie van weerstand teen mag. Persone kan inderdaad weerstand bied teen onderdrukking en magtelosheid. Juis omdat mag relasioneel is, is die potensiaal vir weerstand in enige magsverhouding teenwoordig. Weerstand bestaan parallel aan mag (Foucault 1988:123):

As soon as there is a power relation, there is a possibility of resistance. We can never be ensnared by power; we can always modify it's grip in determinate conditions and according to precise strategy.

Soos wat die metgeselle van die reis 'n prominente rol gespeel het om te bepaal op watter manier ons die reis sou aanpak, het die deelnemers 'n belangrike rol gespeel om te bepaal waar die reis ons sou uitbring.

1.1.3 Deelnemers aan die reis

In die deel wat volg word die deelnemers aan die reis voorgestel.

1.1.3.1 Instansies

Aanvanklik sou net een instansie, naamlik HOPE, die kinderhuis vir VIGS-weeskinders in Hillbrow, 'n deelnemer aan die reis wees (sien hoofstuk 3). Later van tyd, soos daar meer vrae ontstaan het oor hoe daar sorg aan sorggewers gebied kan word, is nog twee ander instansies genader en het hulle ingewillig om ook deelnemers aan die reis te word. Hierdie instansies is The Love of Christ Ministry (TLC), suid van Johannesburg, asook ABBA-huis, 'n halfweghuis vir VIGS-weeskinders in Pretoria (sien hoofstuk 4). Alhoewel dit op die oog af mag lyk asof TLC en ABBA-huis nie so 'n groot bydrae tot die navorsing gelewer het nie, was hulle bydrae van onskatbare waarde om te toon hoe sorg aan die sorggewers kan lyk wanneer die kerk hul sosiale verantwoordelikheid uitoefen.

'n Hoë mate van vertroulikheid is gehandhaaf met betrekking tot persoonlike inligting en identiteit van die deelnemers aan die navorsing. Om hierdie rede het elke persoon wat in die navorsing ter sprake is haar eie skuilnaam gekies, asook skuilname vir die instansies waar hulle werk. Behalwe vir Bongi, is al die vroue Afrikaans magtig. Met die oog daarop om Bongi nie uit die kwalitatiewe deelnemende navorsing te sluit nie (sien McTaggart 1997:28) is relevante dele in Engels vertaal sodat sy so goed moontlik toegang tot die resultaat van die navorsing kon hê. Elke persoon het volledig toegang tot die navorsing en daar is voortdurend aan elkeen terugvoer gegee. Die individuele sorggewers van die onderskeie instansies is die volgende groep deelnemers.

1.1.3.2 Sorggewers

Patient en Orr (2000:27) sê dat sorggewers se werk daaroor handel om ondersteuning te verleen aan diegene wat nie huidiglik in die posisie is om iets vir hulself te doen nie, dikwels as gevolg van 'n langtermynsiekte, soos kanker, VIGS, artritis, Alzheimersiekte en so meer. Fundamenteel is dit 'n reeks dienende aksies. Sorggewingsdienste behoort ook die ondersteuning en versorging van die sorggewers in te sluit.

Tog meld Patient en Orr (2000:27) dat sorggewing in Afrika nie dieselfde as in die Weste is nie. Die beskikbaarheid van hulpbronne in Afrika is beperk, veral in terme van mediese tegnologie en personeel. Toegang tot kommunikasiefasiliteite, inligting en opleiding is net so skaars. So ook bestaan toegang tot mediese skemas, gesubsidieerde gesondheidsorg en die meeste van die ander hulpbronne wat in

Westerse modelle as vanselfsprekend aanvaar word, dikwels nie in Afrika nie, of as dit wel bestaan is dit onbetaalbaar duur en totaal ontoeganklik vir 'n groot deel van ons bevolking.

Die vernaamste sorggewingshulpbron in Afrika is dikwels die sorggewer self. Juis daarom moet sorggewers as hoogs waardevol gesien en ook so behandel word. Sou 'n sorggewer besluit om die veld van sorggewing te verlaat, laat dit dikwels 'n leemte wat nie eenvoudig binne 'n dag weer gevul kan word nie (Patient & Orr 2000:27). Van die vernaamste redes waarom sorggewers besluit om die tuig neer te lê is uitbranding, spanning, 'n onvermoë om die werklading te hanteer en 'n gevoel dat daar nie voldoende sorg en ondersteuning aan hulle gebied word nie. Die uittrede van 'n persoon uit sorggewing is gewoonlik die resultaat van 'n gebrek aan sorggewing en ondersteuning aan die bepaalde persoon en ooreising van die sorggewer se sorggewingskapasiteit.

Alhoewel sommige van die sorggewers op die navorsingsreis beleef het dat hulle genoeg sorg en ondersteuning ontvang, was dit die sorggewers wat swaar aan hul sorggewingslas gedra het wat my die meeste aangegryp het. Die vroue se deursettingsvermoë, passie vir die kinders en dapperheid om daaglik met soveel lyding gekonfronteer te word het 'n diep indruk op my gemaak. Hiermee bring ek hulde aan Geraldine, Michelle, Bongzi, Thea, Miriam en al die ander wat ek nooit persoonlik leer ken het nie. Die derde deelnemer is die NG Kerk, waarvan ek 'n lidmaat en werknemer is.

1.1.3.3 Die kerk waaraan ek behoort

Voor 1994 was die NG Kerk, waarvan ek vir die afgelope drie jaar al predikant is, die kerk wat die apartheidsregering ondersteun het. Daarna het dit gelyk asof die NG Kerk 'n identiteitskrisis ondervind om weer 'n profetiese, etiese en politiese stem in die samelewing te probeer herwin. In hierdie tyd was daar gemeentes wat na buite, op die nood van die gemeenskap geng was, maar dit het tog voorgekom asof die oorgrote meerderheid van gemeentes na binne en na die instandhouding van hul eie werk gekeer was. Dit is juis hierdie gesindheid van na-binne-gekeerdheid wat tydens die navorsingreis vir my oneindige frustrasie tot gevolg gehad het. Tog was dit ook vanuit die geledere van die NG Kerk dat sekere lidmate wel by die ondersteuning van die sorggewers betrokke geraak het. Dit was nie altyd maklik nie, maar beide die onwillige en die gewillige lidmate was deelnemers aan die navorsingsreis en het help bepaal wat ons uiteindelijke bestemming sou wees. 'n Baie belangrike ongeroofde, maar aanwesige deelnemer aan die reis was MIV/VIGS, aangesien dit juis weens hierdie virus is dat die kinders wees gelaat is en die sorggewers se verhaale my eie verhaal ontmoet het.

1.1.3.4 MIV/VIGS

Die virus wat VIGS veroorsaak is die Menslike Immuniteitsgebrekvirus (MIV). Wanneer 'n persoon met MIV besmet is bly so iemand vir die res van sy/haar lewe 'n draer van die virus (Whiteside 1996:1). VIGS (Verworwe Immuniteitsgebreksindroom) is die term wat gebruik word om die siektes te beskryf wat deur die virus veroorsaak word.

MIV kom veral voor in bloed, semen, vaginale vloeistof en borsmelk. Die virus word oorgedra deur seksuele interaksie, gedeelde inspuitnaalde en oordrag tussen die moeder en die ongebore baba (Van den Boom & Jager 1992:3). Die uiteinde van MIV-infeksie is 'n akute kliniese sindroom gevolg deur 'n lang periode van asimptomatiese infeksie. VIGS word gediagnoseer wanneer die immuunstelsel so verswak is dat weerstand teen 'n verskeidenheid siektes nie meer moontlik is nie (Van den Boom & Jager 1992:3). Mortaliteit tree nie in as gevolg van MIV of VIGS nie, maar wel weens verskeie siektes wat die liggaam aanval omdat daar nie meer voldoende beskerming deur die immuunstelsel gebied word nie (Whiteside 1996:1).

1.1.3.4.1 Mites aangaande MIV/VIGS

Die wyse waarop sosiale konstruksie plaasvind is uiters ingewikkeld. Dikwels gebeur dit dat die inhoud van dit wat gekonstrueer word, alhoewel eie aan 'n kultuur, nie opbouend is nie, maar skadelik. Sosiale konstruksie gaan daaroor dat waardes, etikette, gewoontes, moraliteit en wette van ons samelewing saamgestel word deur die lede van die kultuur se interaksie met mekaar (Freedman & Combs 1996:16). Daarom is sosiale konstruksie uiters relevant vir hoe mites oor VIGS gekonstrueer word, asook hoe die samelewing dink oor VIGS, die slagoffers van VIGS en hulle eie verantwoordelikheid rakende VIGS. Die wyse waarop 'n spesifieke saak oor 'n spesifieke tyd verstaan word is nie fundamenteel afhanklik van die empiriese geldigheid daarvan nie, maar wel van die wyse waarop dit deur sosiale prosesse in stand gehou word (sien Gergen 1985:266, Nel 1996:108).

Die mites wat rondom VIGS bestaan is baie anders in Europa as in Afrika. Waar VIGS in Europa hoofsaaklik tot die homoseksuele sektor (sien Van den Boom & Jager 1992:5) van die samelewing beperk is, is dit nie die geval in Afrika nie. In Afrika is daar bykans nie een familie wat nie op een of ander manier deur VIGS geraak word nie. Omdat waardes aangaande seksualiteit en verhoudings en die tradisionele huwelik in Afrika anders gestruktureer is as in 'n Westerse samelewing, veroorsaak dit dat VIGS 'n wyer impak het as wat dikwels begryp word.

Sekere mites wat in Afrika aangaande VIGS bestaan is die volgende:

- VIGS is nie werklik nie, dit is bloot 'n wolhaarstorie wat deur die Weste versprei is om bevolkingsgroei te bekamp (Whiteside 1996: 1).
- Blankes ken die werklike oorsake van VIGS asook die kuur, maar hou dit doelbewus geheim (Whiteside 1996:1).
- VIGS is 'n vloek en kan besweer word deur seksueel te verkeer met 'n kinderlike maagd.
- MIV veroorsaak nie VIGS nie en daarom kan iemand wat MIV-positief is voortgaan met seksuele praktyke sonder om te vrees dat ander VIGS sal opdoen.
- Seksuele verkeer met 'n kondoom veroorsaak op die lang termyn steriliteit en steriliteit is 'n vloek van die voorvaders.

Omdat baie mense in Afrika bogenoemde mites ernstig opneem is dit voor die hand liggend waarom VIGS in Afrika soos 'n veldbrand versprei, en waarom sorggewers oor die regte inligting moet beskik om nie net kinders te versorg nie, maar ook voldoende voorligting aan sorggewers te gee.

1.1.3.4.2 Statistieke

Statistieke met betrekking tot Suid-Afrika sien as volg daar uit (Theron 2001:4):

Totale bevolking	39 900 000
Bevolking tussen 15 en 49 jaar	20 982 000
Beraamde bevolking met MIV/VIGS	4 200 000
Beraamde persentasie van bevolking met MIV/VIGS	10,53%
Beraamde persentasie van bevolking tussen 15 en 49 met MIV/VIGS	19,94%
Vigssterftes sedert begin van epidemie	Onbekend
Beraamde sterftes as gevolg van VIGS sedert 1999	250 000
Beraamde getal VIGS-weeskinders sedert begin van epidemie	420 000
Beraamde getal lewende VIGS-weeskinders	370 952

Volgens 'n beraming in AIDS Analysis Africa (Schönteich 1999:1) sal elke vierde Suid-Afkaner teen die jaar 2010 tussen 15 en 24 jaar oud wees. Hierdie groep sal verteenwoordigend wees van kinders wat wees agtergelaat is omdat hulle ouers aan VIGS-verwante siektes gesterf het. Daar word verwag dat die

VIGS-epidemie in Suid-Afrika tussen 1995-2005 sal piek (Beeld 19 Oktober 2001:13; Van den Boom & Jager 1992:179) en dat Suid-Afrika in hierdie tyd die hoogste aantal VIGS-sterftes van alle Afrikalande sal hê: 7.4 miljoen (Beeld 19 Oktober 2001:13; Schönteich 1999:1). Teen die jaar 2005 sal byna 1 miljoen kinders reeds hul moeders weens HIV/VIGS verloor het. Daar word, volgens die Departement van Gesondheid, verwag dat hierdie syfer in 2010 tot ver oor 2 miljoen sal styg. In 'n studie wat deur die RGN gedoen is, is bevind dat die impak van MIV/VIGS gelei het tot 'n afname in die gemiddelde lewensverwagting in Suid-Afrika van 1990 se 63 jaar tot 56,6 in 2000. Teen 2009 sal die gemiddelde lewensverwagting tot onder 40 jaar daal (Beeld 20 Oktober 2001:9).

Die laaste metgesel op die reis was die van akademiese navorsing.

1.1.3.5 Akademiese navorsing

Akademiese navorsing het daartoe bygedra om die ervarings en belewenisse van ander deelnemers in perspektief te plaas, om my te oriënteer tot watter metgeselle as rigtingwysers op die reis moes saamgaan, asook om ons as deelnemers te rugsteun in ons soeke na antwoorde en nuwe moontlikhede van sorg. Alhoewel daar in die mediese veld baie inligting beskikbaar was oor sorggewers en ook oor sorggewers van VIGS-weeskinders, kon ek feitlik geen substansiële inligting vind oor die kerk en sorggewers van VIGS-weeskinders nie. Daar was wel oorgenoeg inligting oor hoe die sosiale verantwoordelikheid van die kerk behoort te lyk, maar min oor hoe hierdie verantwoordelikheid prakties tot uitvoering kom.

Vervolgens toon ek aan hoe die formaat van die verslag daar uitsien.

1.2 Formaat van die verslag

Hoofstuk 2: Die kerk en die sorggewers van VIGS-weeskinders

Na die eerste hoofstuk het ek dit nodig geag om eers in diepte aandag te skenk aan die verskeie aspekte van sorggewing waarmee sorggewers van VIGS-weeskinders te doen kry, asook om die eise wat daagliks aan hulle gestel word uiteen te sit, alvorens afsonderlike verhaale aan die beurt kom.

Ek gee ook 'n oorsig oor die teologiese argumente wat vir die kerk se sosiale betrokkenheid gegee word. Almal is dit eens dat die kerk wel 'n sosiale verantwoordelikheid het, maar hoe kan hierdie verantwoordelikheid lyk, en meer spesifiek, hoe lyk dit in die lewe van die sorggewers?

Hoofstuk 3: HOPE

Die verhaal van HOPE en haar sorggewers word van nader beskou. Spesifieke klem word geplaas op die dominante verhaal: die effek op sorggewers wanneer die kerk hulle nie ondersteun en by hulle betrokke is nie. Verder kry die alternatiewe verhaal van sorg en ondersteuning en potensieel groeiende pogings wat wel aangewend is om die sorggewers van HOPE te ondersteun, aandag.

Hoofstuk 4: TLC en ABBA-huis

Die verhare van TLC en ABBA-huis se sorggewers word beskou. Hierdie sorggewers ontvang wel ondersteuning van die kerk. Die effek wat dit op hul funksionering het asook die hoop wat uit hierdie gesamentlike poging gebore word, staan voorop.

Hoofstuk 5: Eie ervaring, gevolgtrekking en refleksie

Die kerk se sosiale rol in die versorging van sorggewers word krities beskou. Die sorg en ondersteuning wat die sorggewers vanuit die navorsingsreis ontvang het, word van nader beskou. Daar word gereflekteer op die navorsingsreis, wat ek daaruit geleer het, asook op die effek van die navorsingsreis op die sorggewers en my as navorser.

HOOFSTUK 2: Sorggewers en die Kerk

2.1 Sorggewers

In die eerste deel van hierdie hoofstuk skenk ek aandag aan die verskeie aspekte van sorggewing waarvoor sorggewers van VIGS-weeskinders daagliks te staan kom. Ek beskou ook die eise wat aan hulle gestel word van nader.

2.1.1 Sorg aan die sorggewers: 'n Behoeftte aan ondersteuning

Weens die hoë eis wat sorg vir VIGS-weeskinders aan sorggewers stel, het hulle self 'n behoefte aan sorg en ondersteuning (sien Hansell & Hughes 1998:79). Dit mag voorkom asof 'n sorggewer besig is om na 'n gesonde, ontwikkelende kind om te sien, maar episodes van akute siektetoestand en eindelose besoeke aan klinieke en hospitale (sien Crandles & Sussman 1992:343) herinner so 'n persoon daaraan dat die kind alles behalwe gesond is en inderdaad 'n lewensbedreigende virus in hom/haar saamdra. Die fokus van pastorale sorg is tans ook besig om te verskuif vanaf klem op 'n self-verwesenlikende individu wat slegs in tye van krisis sorg nodig het, na die van 'n persoon wat behoefte het aan voortdurende koestering en ondersteuning soos wat hy/sy poog om komplekse morele en teologiese uitdagings te probeer oorkom in 'n vinnig veranderende sosiale konteks (sien Graham 1996:51).

Probleme wat sorggewers van hierdie kinders ondervind behels onder andere isolasie, onsekerheid, uitputting, wanhoop en voorbereiding op die uiteindelijke afsterwe van die kind (Hansell & Hughes 1998:80). Sosiale ondersteuning kan inderdaad die sorggewers help om hierdie spanning te hanteer (Hansell & Hughes 1998:80).

'n Uiters effektiewe vorm van ondersteuning is 'n ondersteuningsgroep wat op 'n formele, gereelde basis bymekaarkom. In 'n studie wat Crandles en Sussman (1992:339-351) geloods het na die voordele van 'n ondersteuningsgroep vir sorggewers het hulle gevind dat die ondersteuningsgroep die sorggewers van hulp was ten opsigte van die volgende:

1. Bystand in tye van depressie, angstigheid en veelvuldige verlies.
2. Die geleentheid om te rou oor kinders wat nog nie gesterf het nie (geantisipeerde rou).
3. Vermindering van isolasie en hulp met die daarstel van 'n sosiale ondersteuningsnetwerk.

Alhoewel die spesifieke groep (Crandles & Sussmann 1992:339-351) bloot as 'n ondersteuningsgroep begin het, was die sielkundige winste enorm. Kohesie en sukses onder die lede van die groep is bepaal deur 'n gevoel van groepsidentiteit, 'n geleentheid om emosies vrylik uit te spreek (dit sluit woede teen gesagstrukture in), asook om lede aan te moedig om nie net oor MIV te praat nie, maar oor alle aspekte van hulle lewe (Crandles & Sussman 1992:351).

In 'n studie deur Turner, Pearlín en Mullin (1998:144) aangaande die bronne van ondersteuning van sorggewers is bevind dat 14% van sorggewers oor geen vriend of familielid beskik met wie hulle emosies kan deel nie. Verder is gevind dat tot 46% van alle sorggewers nooit enige verligting van die sorgsituasie kry nie en konstant aan die stressors daarvan blootgestel is. Van alle ondersteuners van sorggewers was vriende die groep wie se ondersteuning en bystand die meeste waardeur is. Die rede hiervoor word onder andere aangegee dat vriendskapsverhoudinge dikwels baie meer oop en minder geforseerd as familieverhoudings is en vriende dikwels meer geneig is om te verstaan en na die sorggewer te luister.

Geen sorggewer kan in isolasie leef nie. Elke sorggewer het op sy/haar unieke manier behoefte aan ondersteuning. Dit geld selfs nog meer vir die sorggewers van VIGS-weeskinders aangesien dit nie net nog 'n agt-tot-vyf-werk is wat jy na 'n lang dag agter jou kan los nie.

2.1.2 Meer as 'n werk

Vir sommige sorggewers is sorggewing meer as 'n werk en word dit 'n manier van leef aan die hand waarvan alle ander aspekte van hul lewe gemeet word (Bunting 2001:136), soos die sorggewers wat aan hierdie studie deelgeneem het. Baie sorggewers bevind hul in die posisie dat hulle mettertyd meer tuis voel in die rol van sorggewer en dat sorggewing deel is van 'n ontwikkelende proses wat hulle vir altyd sal verander (Bunting 2001:146), maar waarbinne hulle self ook 'n behoefte aan sorg en ondersteuning beleef.

Hierdie ondersteunende sorg kan wees van 'n familielid, 'n kollega of vriend, 'n ondersteuningsgroep, of selfs 'n professionele sorggewer soos 'n terapeut of sielkundige (Sevenhuijsen 1998:22). Hierdie ondersteuning is kardinaal om sorggewers in staat te stel om met hul sorggewingsfunksie voort te gaan.

Aangesien sorggewing elke aspek van 'n persoon se lewe beïnvloed is sorg nie net altyd gëng tot 'ander' nie, maar behoort daar ook 'n aspek van selfsorg te wees (sien Sevenhuijsen 1998:23). 'n Belangrike kwessie is die van balans tussen sorg vir jouself en 'n verantwoordelikheid teenoor ander (Sevenhuijsen 1998:26), veral waar dié vir wie gesorg word, kinders is.

2.1.3 Appèl van VIGS-weeskinders op sorggewers

Sorg aan VIGS-weeskinders plaas 'n hoë appèl op sorggewers. Wanneer daar aan kinders sorg gebied word is die vraag na intimiteit 'n gegewe omdat die sorggewers, teen wil en dank, die kinders se surrogaatfamilie word (Boland1988:282). Kinders vra nie of hulle in jou siel kan nesmaak nie. Hulle doen dit net eenvoudig. Volgens Weingarten (1994:165) is intimiteit 'n kapasiteit waarvan 'n persoon minder of meer kan hê en mettertyd bewerkstellig mense verhoudings wat minder of meer intiem is. Intimiteit ontwikkel wanneer mense dinge met mekaar gedeel het en hulle met aandag en belangstelling na mekaar geluister het; of wanneer gevoelens, gedagtes, drome, en aktiwiteite gedeel word (Weingarten 1994:165). Maar daar is 'n vorm van intimiteit wat in die eerste paar lewensjare tussen 'n kind en sy/haar primêre sorggewer ontstaan (Weingarten 1994:168) wat veel dieper lê as woorde en drome. Wat is die impak van sorggewing vir kinders in die lewe van persone wat weet hulle is nie bloot sorggewers nie, maar ook in sommige gevalle, soos die organisasies in hierdie studie, die kinders se enigste familie?

2.1.3.1 VIGS-weeskinders

Kinders wat MIV-positief gebore word sal ongelukkig slegs 'n paar jaar leef voor hulle sterf (Whiteside 2000a:2). Indien behandeling (bv. AZT en Navioprene) vir swanger vroue wat MIV-positief is beskikbaar gemaak word, wat nie lams in Suid-Afrika die geval is nie, sal ten minste 70% van hierdie babas nie MIV-positief wees nie (Whiteside 2000b:14). Ongelukkig het kinders wat MIV-positief is 'n 100% kans om weeskinders te word. Die meeste kinders sal voor hulle tiende verjaarsdag hulle ouers sien sterf (Whiteside 2000b:14). Voordat VIGS op die toneel verskyn het, was die aantal weeskinders in die meeste lande aan die daal as gevolg van hoër lewensverwagtings (Foster 1996:6). Weeskinders was gewoonlik ouer as vyf jaar en dit was ongewoon vir kinders om albei ouers te verloor. Deesdae is kinders wat hul moeders of albei ouers verloor algemeen en die aantal weeskinders onder vyf jaar het dramaties toegeneem (Foster 1996:6).

Daar is 'n spreekwoord in Afrika wat lui: "Daar is geen weeskinders in Afrika nie" (Foster 1996:6), aangesien die uitgebreide familie vir hulle verantwoordelikheid aanvaar. In 'n studie (Whiteside 1996b:7) oor weeskinders in Afrika is daar bevind dat die grootste meerderheid van weeskinders in 1996 nog deur die uitgebreide familie aangeneem is. Om weeskinders in 'n uitgebreide familiesisteem in te neem plaas geweldige druk op daardie families (Foster 1999:14) en omdat die aantal weeskinders vinnig aan die toeneem is, raak dit weens finansiële redes al moeiliker om weeskinders in hul huise te neem (Whiteside 1996:7). Hoewel die familie dikwels instaan, kan die verlies van 'n ouer/ouers ten diepste nie deur enige

ander familie vervang word nie. Daarom stel surrogatouerskap of sorggewing sekere eise en uitdagings aan sorggewers.

2.1.3.2 Uitdagings en eise aan sorggewers van kinders met MIV

Daar is verskeie uitdagings en eise waarvoor sorggewers van kinders met MIV te staan kom. Rakende groei en ontwikkeling toon 'n derde van alle kinders wat MIV-positief is tekens van skielike agteruitgang in neurologiese toestande, 'n onvermoë om te floreer, en ernstige immuuniteitsprobleme. Hierdie kinders se lewensverwachting is hoogstens vier jaar (O'Hara 1995:109). Die oorblywende getal kinders mag vir lang periodes asimptomaties wees totdat hulle op die ouderdom van agt of nege jaar begin simptome ontwikkel en hierna vinnig agteruitgaan, intensiewe sorg benodig (O'Hara 1995:109) en voor hul tiende verjaarsdag sterf (Kübler-Ross 1987:95). Mondelinge sproeï, koors, diarree, dermatitis en ander hardnekkige bakteriële infeksies is 'n aanduiding dat MIV-infeksie wel aanwesig is (O'Hara 1995:109). Hierdie simptome is bykans sonder uitsondering in die kinders van HOPE aanwesig. Die uitdaging aan die sorggewer is om die kind se groei en ontwikkeling te maksimaliseer en die beste keuse vir die welstand van die kind uit te oefen (O'Hara 1995:116).

Voeding is seker een van die vernaamste uitdagings aan die sorggewers van MIV-positiewe kinders. Gewigsverlies en die ontwikkeling van wanvoeding kan van die eerste tekens wees van MIV-infeksie (O'Hara 1995:116). Redes vir die ontwikkeling van wanvoeding strek van 'n verminderde eetlus tot wanabsorpsie van voedingstowwe tot vermeerderde verliese soos diarree en proteïenverlies.

Diarree is dikwels 'n groot probleem. Gereelde diarree het 'n direkte invloed op groei en ontwikkeling asook voeding. Verder perk dit die lewenskwaliteit van die kind in en die uitdaging aan die sorggewers is om te probeer om die oorsaak van die diarree vas te stel en dit so ver moontlik te voorkom (O'Hara 1995:118).

'n Ander uitdaging waarvoor sorggewers te staan kom is of hulle aan die kinders moet bekend maak dat hulle MIV-positief is en aan hulle moet verduidelik wat hierdie virus beteken (O'Hara 1994:63, O'Hara 1995:127). Volgens Rando (1984:369) was die algemene mening voor die 1970's dat kinders beskerm moet word teen kennis oor hulle eie dood omdat (1) kinders onder 10 te klein is om te verstaan en daarom nie angstigheid oor dood beleef nie; (2) kinders nie inligting oor hul toestand kan verwerk nie en daarom nie nodig het om te veel te weet nie; (3) kinders se onvolwasse hanteringsmeganismes nie die spanning en angs wat met die kennis van 'n terminale siekte gepaardgaan sal kan hanteer nie. In die

laaste jare word daar egter anders hieroor gedink. In 'n ondersoek wat in Amerika gedoen is (Rando 1984:370) het dit geblyk dat waar die atmosfeer en openheid geskep word, kinders maar te graag vrae vra oor hulle siektetoestand. Om hierdie rede moet soveel moontlike oop kommunikasie tussen sorggewer en kind aangemoedig word. Net soos 'n siek volwassene isolasie kan beleef tussen sorggewers wat hul onttrek, so kan kinders ook beleef dat hulle geïsoleer is en dat daar nie ruimte vir hulle kinderlike vrese aangaande hul siekte bestaan nie (Rando 1984:373). Al bogenoemde uitdagings kan tot geweldige spanning lei. Faktore wat spanning veroorsaak asook die hantering daarvan word vervolgens bespreek.

2.1.4 Hantering van spanning

Voor maniere hoe spanning hanteer word aandag geniet, is dit nodig om vas te stel watter verdere faktore tot sorggewingspanning lei.

2.1.4.1 Faktore wat tot spanning lei

Stressors is aspekte in 'n persoon se lewe wat ongewenste en onaangename gevolge het (Hansell & Hughes 1998:80). Negatiewe lewensgebeure en chroniese spanning beïnvloed 'n mens se algemene optrede en wanneer hierdie stressors persoonlike hulpbronne oorskry, word ander hanteringsstrategieë noodsaaklik (Hansell & Hughes 1998:80).

Daar word onderskei tussen primêre en sekondêre stressors (Pearlin, Aneshensel & Lebiand 1997:228, Land & Long 2000:467). Primêre stressors is stressors wat binne die sorggewingsituasie na vore kom (soos bv. in 2.1.3.2 bespreek). Sekondêre stressors is stressors wat buite die sorggewingsituasie in die persoon se persoonlike of interpersoonlike lewe na vore kom (bv. inperking van sosiale lewe, persoonlike probleme en interpersoonlike konflik).

In 'n artikel aangaande sorg aan die sorggewers bespreek Viney, Allwood en Stillson (1992:443) die stressors wat algemeen onder sorggewers aanwesig is.

1. Sorggewers voel hulpeloos en wanhopig oor VIGS, veral as die pasiënte babas of kinders is.
2. Sorggewers ervaar depressie wat voortvloei uit gevoelens van ontoereikendheid, kwesbaarheid en aggressie.
3. Sommige sorggewers voel skuldig omdat hulle in die aangesig van siekte gesond is; en lewe in die aangesig van die dood.

4. Sorggewers beleef baie hartseer wat verwerk moet word, maar word dikwels gevra om kort na die dood van een pasiënt weer dadelik met sorggewing aan 'n ander pasiënt aan te gaan.
5. Sorggewers is kwaad vir die organisasie waar hulle werk omdat hulle nie genoeg ondersteuning en samewerking kry nie.

Een van die mees algemene ~~newe~~-effekte wat by sorggewers voorkom wat vir kinders sorg wat MIV-positief is, is depressie en woede (Bunting 2001:135). Hierdie reaksie en simptome hou direk verband met die sorggewers se fisieke gesondheid. Chroniese spanning in een area van 'n persoon se lewe kan lei tot chroniese spanning in verskeie ander areas van so iemand se lewe (Pearlin, Aneshensel & Leblanc 1997:224).

Anders as sorggewers van ander langtermynpasiënte word die sorggewers van VIGS-pasiënte voortdurend met die mortaliteit van die pasiënt gekonfronteer (Smith 1994:67). VIGS-sorggewing se veeleisendheid word verhoog deur die verhouding wat met die kinders aangeknoop word, asook die stigma wat aan VIGS verbind is (Pearlin, Aneshensel & Leblanc 1997:224).

Aangesien die behoeftes van die VIGS-pasiënt voortdurend verander, verander die sorggewers se verantwoordelikheid ook voortdurend (Reynolds & Alonzo 1998:254). Lang asimptomatiese periodes word onderbreek deur oorweldigend lewensbedreigende infeksies (Holzemer, Rothenberg & Fish 1995:195). Sorggewers word dikwels met onsekerheid oor die verloop van die siekte en effek daarvan op die pasiënt gekonfronteer.

'n Verwante bron van spanning is voortdurende blootstelling aan MIV (Reynolds & Alonzo 1998:225). Al besef sorggewers op 'n kognitiewe vlak dat hul blootstelling aan MIV relatief laag is, is daar tog vir sommige 'n onderliggende vrees dat hulle sorggewingsaktiwiteite hulle aan die virus blootstel. Verder sukkel sorggewers met die oorweldigende emosies van verlies (Reynolds & Alonzo 1998:256) wat later in hierdie hoofstuk (2.1.5) bespreek word.

Sorggewingspanning kom voor wanneer die inset wat 'n sorggewer kan lewer ooreis word. Vervolgens word drie verskillende vorme van sorggewingspanning bespreek: uitbranding, meegevoel-uitputting en vikariese traumatisering, asook moontlike alternatiewe roetes om hierdie spanning te hanteer.

2.1.4.2 Uitbranding

Dikwels word die gevolg van die werkspanning waarmee sorggewers te kampe het eenvoudig as uitbranding gesien. Uitbranding word gesien as 'n toestand van fisieke, emosionele en geestelike uitputting wat deur langtermynbetrokkenheid by emosioneel veeleisende situasies meegebring word (Figley 1995:11). Uitbranding word gedefinieer as 'n versameling simptome wat met emosionele uitputting geassosieer word (Figley 1995:11; Patient & Orr 2000:17).

Figley (1995:11) beskryf uitbranding as volg:

- 1) Uitbranding is 'n proses (en nie 'n toestand nie) wat geleidelik begin en progressief erger word.
- 2) Die proses sluit in geleidelike blootstelling aan werkspanning, verwerping van persoonlike lewensideale en 'n onvermoë om resultate te bereik.
- 3) Kontak met kliënte word kumulatief meer intens.

Figley (1995:12) verwys na die werk van Kahlil (1988) waar vyf kategorieë van simptome van uitbranding geïdentifiseer word:

1. Fisieke simptome: uitputting, slaapprobleme, hoofpyn, spysverteringskanaal-probleme, verkoue en griep.
2. Emosionele simptome: geïmteerdheid, angstigtheid, depressie, skuldgevoelens, 'n gevoel van hulpeloosheid.
3. Gedragsimptome: aggressie, ongevoeligheid, pessimisme en sinisme.
4. Werkverwante simptome: onvermoë om take af te handel, gereelde afwesigheid van werk, misbruik van afyd, traagheid om verantwoordelikhede uit te voer.
5. Interpersoonlike simptome: onvermoë om te konsentreer of te fokus, onttrekking van kliënte/pasiënte/medewerkers.

2.1.4.3 Meegevoel-uitputting

In teenstelling met uitbranding, wat geleidelik na vore kom en die gevolg van emosionele uitputting is, kan meegevoel-uitputting (of sorggewingspanning) skielik, sonder enige waarskuwing, 'n verskyning maak (Figley 1995:12). Anders as met uitbranding gaan sorggewingspanning met 'n gevoel van hulpeloosheid en verwarring en 'n ervaring van isolasie van ondersteuning gepaard. Meegevoel-uitputting gaan oor die indirekte traumatisering van mense wat ander menslike trauma moet aanhoor en volgens Figley (1995:12) staan diegene met 'n enorme kapasiteit vir meegevoel en empatie onder 'n groter risiko as ander.

Figley (1995:4) haal die volgende aanhaling aan uit die DSM-IV, 'n handleiding en klassifikasiesistels vir psigopatologie, om aan te toon wat 'n ervaring traumaties genoeg sou maak om tot meegevoel-uitputting aanleiding te gee:

The essential feature of post-traumatic stress disorder is the development of characteristic symptoms following exposure to an extreme traumatic stressor involving direct personal experience of an event that involves threatened death, actual or threatened serious injury, or other threat to one's physical integrity; or witnessing an event that involves death, injury, or a threat to the physical integrity of another person, or learning about unexpected or violent death, serious harm, or threat of death or injury experienced by a family member or other close associates.

Bogenoemde impliseer dat mense getraumatiseer kan wees sonder om werklik die gebeure van die trauma te beleef. Meegevoel-uitputting, as vorm van traumatisering, is as sulks nie 'n vreemde verskynsel nie, maar veel eerder 'n gevolg van sorggewing aan getraumatiseerde persone (Figley 1995: 11).

2.1.4.4 Vikariese traumatisering

Vikariese⁵ traumatisering (hierna VT) is die transformasie van die terapeut of sorggewer se innerlike ervaring as gevolg van 'n empatiese ontmoeting met 'n kliënt en sy/haar traumatiese ervaring (Pearlman & Saakvitne 1996: 25). VT word gesien as 'n noodwendige struikelblok, 'n onoorkombare effek van sorggewende werk. Empatiese pyn tesame met teleurstellend stadige vordering kan uitloop op VT (Pearlman & Saakvitne 1996: 26).

Die sentrale aspekte wat kan help om VT te beperk is bewustheid en balans. (Pearlman & Saakvitne 1996: 75-77). Bewustheid reflekteer persone se kennis van hul eie behoeftes, beperkings, emosies en hulpbronne. Hierdie bewustheid van die innerlike toestand en disekwilibrium is essensieel vir die persoon om selfsorg toe te pas. Bewustheid benodig tyd en stilte vir selfrefleksie. Bewustheid is nie volledig moontlik wanneer iemand voortdurend te besig of doodmoeg is nie. 'n Verdere aspek wat dieper lê as bewustheid is aanvaarding. Dit sluit die dieper besef van die onafwendbaarheid van innerlike verandering en pyn in. Die pad na aanvaarding is deur rou en stryd, wat uiteindelik tot transformasie kan lei. Die tweede aspek is balans. Balans voorsien stabiliteit om persone te help om prioriteite daar te stel. Om werk, ontspanning en rusaktiwiteite te balanseer is 'n essensiële stap. Hierdie balans laat persone toe om aan alle aspekte van hulself aandag te skenk en dus meer geïntegreerd en volledig mens te wees.

⁵ Vikaries beteken om in te staan, in te tree of namens iemand iets te verduur.

Die vernaamste taak in iemand se persoonlike lewe, volgens Pearlman en Saakvitne (1996:83), is om 'n persoonlike strategie te hê. Dis goed as 'n persoon se werk vir hom/haar belangrik is, maar wanneer dit sy/haar lewe begin oorneem, sal beide die kwaliteit van 'n mens se lewe en werk afneem. Dis belangrik om ander aspekte van jou persoonlikheid, wat nie deur jou werk aandag geniet nie, te ondersoek, insluitende die geestelike, fisieke, emosionele, relasionele, psigologiese, kreatiewe en sensuele.

"There is not time in every day for everything, but there is time in every life for all of you to be nurtured and explored" (Pearlman & Saakvitne 1996: 84). Die effek van sorggewingspanning sal seker nooit heeltemal afgeweer kan word nie, maar daar kan inderdaad na alternatiewe roetes gesoek word, deur die sorggewer self en ander, om die effek daarvan te minimaliseer.

2.1.4.5 Alternatiewe roetes in die hantering van spanning

Oor 'n kwessie van tyd ontwikkel baie sorggewers 'n groter mate van vertroue in hul eie sorggewingsvermoë, asook in hul vermoë om moeilike en onvoorspelbare aspekte van die siekte te hanteer (Reynolds & Alonzo 1998:257).

Hulle maak gebruik van verskeie spanningshanteringstrategieë. Indien 'n sorggewer voel dat 'n vorm van balans bereik is, is 'n potensieel spanningsvolle situasie as minder spanningsvol beleef (Reynolds & Alonzo 1998:257). Sommige sorggewers kry dit reg om oor 'n kwessie van tyd aan te pas by die sorggewingservaring. In die mees bevoorregte gevalle het die sorggewing bygedra tot die ontdekking van 'n identiteitsrol wat blyk om hoogs betekenisvol te wees.

Daar is ook sorggewers wat dit regkry om kreatiewe strategieë daar te stel wat hulle nie net help om nie depressief te voel nie, maar selfs tevrede te wees met die kwaliteit van hul sorggewing. Bunting (2001:135) maak melding van etlike studies aangaande die rol van spiritualiteit en geloof in sorggewers se lewe. Sorggewers wat daarin kon slaag om die rol van siekte en dood aan die hand van hul spiritualiteit te verklaar, se ervaring van sorggewing is geneig om minder traumaties te wees (Bunting 2001: 135).

Ferrari, Jason en Salina (1995:101) het 'n ondersoek daargestel na die spanning en vervulling van pastorale sorggewers, sorggewers wat onder die vaandel van een of ander Christelike denominasie hul werk doen. Daar is voorspel (Ferrari, Jason & Salina 1995:101) dat sorggewers met 'n bepaalde

religieuse oriëntasie meer bevrediging as spanning in hul sorggewing sal beleef, aangesien hulle hul werk sien as 'n geestelik bevredigende ervaring en 'n manier om hulle sosiale verantwoordelikheid as Christene na te kom. Die deelnemers van die studie het inderdaad daarop gedui dat die bevrediging wat hulle beleef heelwat swaarder weeg as die spanning waarmee hulle gekonfronteer is. Ook uitslae met betrekking tot sterwensverwante kwessies het dieselfde tendens getoon. Hoe wyer die opleiding in dood en sterwensbegeleiding hoe groter die geestelike begrip van wat met dood geassosieer word (Ferrari, Jason & Salina 1995:101). Spanning in sorggewing was direk verbind aan opleiding in die hantering van dood en die geestelike dimensie van die sterwensproses.

Uit die studie (Ferrari, Jason & Salina 1995: 10) het dit geblyk dat sorggewers met 'n religieuse raamwerk se sorggewingsrol deur hulle geloof gevorm word en hulle help in die hantering van sorgverwante spanning en die sterflikheid van die pasiënte. Uit bogenoemde ondersoek kom die vraag na vore of die implikasie nie is dat sorggewers oor die algemeen nie genoeg ondersteuning en leiding van die kerk se kant af kry nie en daarom nie in staat is om sommige eise van hul werk op 'n sinvolle manier te hanteer nie? Sou die kerk se pastorale betrokkenheid inderdaad 'n verskil kon maak in sorggewers se hantering van spanning? Ek is van mening dat dit ongetwyfeld die geval is.

2.1.5 Dood en Verlies

Aanvanklik wil geen sorggewer daaraan dink dat die kinders vir wie sy sorg, sterwend is nie (Crandles & Sussman 1992:346). Die verlies van 'n jong kind het geweldige trauma tot gevolg vir die ganse sorggewingsstelsel (Walsh & McGoldrick 1991: 37). Die dood van 'n kind behels amper altyd die tydelike verlies van volwassenes se hoop en drome (Walsh & McGoldrick 1991:38). 'n Sterwende kind se lyding is sonder uitsondering 'n bron van geweldige pyn vir enige betrokkenes (Rando 1984:368). Die ontydelikheid en onregverdigheid van die dood van 'n kind lei tot die bevraagteken van die lewe in die diepste sin van die woord. Die sorggewers het nodig om 'n bepaalde rouproses te deurloop

2.1.5.1 Haltes op die pad tussen siekte en dood

Tydens die fase van siekte voor die dood intree, is daar enkele haltes waarby sorggewers kan stilstaan om hulle in geantispeerde rou by te staan (Walker & Pomeroy 1996:52). Die sorggewers kan seker maak dat hulle oor soveel moontlik kennis beskik oor die verloop van die siekte en prosesse wat moontlik voor die dood kan intree. Daar moet 'n ruimte en plek wees waar sorggewers vrye teuels aan hulle emosies kan gee oor wat met die kinders aan die gebeur is, soos 'n ondersteuningsgroep, terapeutiese gesprekke of 'n vriendskapsverhouding wat hierdie ruimte skep. Onderlinge ondersteuning om mekaar te help om

op unieke wyse deur die verskillende roufases te gaan kan baie nuttig wees, of dit nou hulp is met die identifisering van emosies of met die erkenning van die sorggewers se smart (Walker & Pomeroy 1996:55).

2.1.5.2 Die Rouproses

Volgens Rando (1984:15) is rou 'n natuurlike, verwagte proses van sielkundige, sosiale en somatiesse reaksies na 'n verlies. Elisabeth Kübler-Ross (1969) verdeel die rouproses in die volgende fases wat nie noodwendig chronologies op mekaar moet volg nie:

Ontkenning en Isolاسie: 'n Periode van skok wat as buffer dien teen die oorweldigende realiteit van die situasie en dan geleidelik plek maak vir minder radikale reaksie.

Woede: Onverwerkte verlies is dikwels gebaseer op onuitgesproke woede.

Onderhandeling: Ooreenkomste word met God of die dokter gesluit met die oog daarop om rou te vermy na die verlies plaasgevind het.

Depressie: Gevoelens van hopeloosheid en isolasie is algemeen in hierdie fase.

Aanvaarding: Wanneer die persoon kan terugdink aan die oorledene sonder diep pynlike emosies en herinneringe aan die oorlede kan koester.

Rou na die afsterwe van kinders met wie daar daaglikse emosionele kontak was en met wie daar 'n intieme verhouding ontstaan het, is noodsaaklik. Patient en Orr (2000:25) doen 'n paar wenke aan die hand vir so 'n helende rouproses:

Aanvaar die tyd van rou asook jou ander emosies.

Maak tyd om aktief te rou en jou emosies na die oppervlak te laat kom.

Praat oor jou emosies so gereeld as nodig. Kry hulp indien nodig.

Probeër om so gou moontlik weer na 'n persoonlike roetine terug te keer. Probeër om die verskil tussen besig wees en vermyding te herken.

Koester jouself. Eet en slaap genoeg.

Probeër om ten minste een maal per dag iets te doen waarvan jy regtig hou.

Wees geduldig met jouself en gee jou die geleentheid om net jouself te wees.

Skep 'n herinneringsritueel vir die oorledene wat kan meehelp in jou helingsproses.

Die afsterwe van 'n kind vir wie daar oor jare gesorg is, is geen ligtelike saak nie (Walker & Pomeroy 1996:54). Na die afsterwe van 'n kind kan niemand dieselfde wees nie, aangesien dit lei tot selfrefleksie en die soeke na 'n nuwe identiteit. Hierdie aspekte geniet nou aandag.

2.1.6 Selfrefleksie en die soeke na 'n nuwe identiteit

Die dood van 'n kind konfronteer sorggewers met vrae wat met hul identiteit verband hou. Skielik word vrae soos "Wat is die sin van die lewe?" en "Wat maak die lewe regtig die moeite werd?" essensieel. Elke sorggewer word gekonfronteer met die vraag of sy/haar identiteit op prestige en sukses gebou is of op liefde en die beginsel van selfopoffering, onvoorwaardelike liefde en meegevoel (Louw 1991:42).

Iets anders wat vir my belangrik geword het, is die vraag oor wat van die identiteit van die sorggewer gesê word as die meerderheid van alle sorggewers, en veral sorggewers van kinders, vroue is (Sevenhuijsen 1998:11)? Wat sê dit oor die algemene siening oor die rol van vroue asook oor die gemeenskap se validering van sorggewers? Die moederlike metafoor wat met sorg verbind word is nie juis behulpzaam nie. Daar word nog te swaar gesteun op die mitiese beeld van "vrou" en sodoende word sorg as werk vir vroue verromantiseer en die verskeidenheid van morele ervarings van vroue word nie aangespreek nie (Sevenhuijsen 1998:16).

Ongeag van die geslag van sorggewers is die identiteitsvraag gelaai met potensiële persoonlike groei. Hedwig Bönsch (1988:124) sê die volgende oor haar identiteit:

I started questioning religion, death and my own sexuality. I reflected upon my life. What do I want? Am I satisfied? Being with someone who is dying puts me in the role of a student and of someone receiving a present. I've realized how nice it is to listen and to be silent. I've discovered new aspects of my personality. I've gained strength; I am more at ease with myself.

In sorggewers se soeke na 'n nuwe identiteit in die aangesig van VIGS word ook die kerk uitgedaag om te soek na 'n nuwe identiteit. Die kerk word uitgedaag om op 'n nuwe manier betrokke te raak by die sosiale nood van die gemeenskap en om sorggewers te ondersteun en te help soek na 'n nuwe manier van sorg waar heelheid en hoop 'n werklikheid word.

2.2 Die Kerk

Daar bestaan baie teologiese werke oor die kerk se sosiale verantwoordelikheid binne die samelewing. Teoloë is dit eens dat die kerk 'n sosiale verantwoordelikheid het, maar die vraag bly steeds: Hoe behoort hierdie sosiale verantwoordelikheid in aksie vergestalt te word? In die volgende gedeelte word sekere teologiese argumente aangaande die kerk se sosiale verantwoordelikheid beskou. Die doel hiervan is nie alleen om te probeer vasstel of die kerk 'n teologiese verantwoordelikheid het nie, maar veral om uiteindelik uit te kom by hoe hierdie verantwoordelikheid vergestaltung kry (sien hoofstuk 3 en 4).

2.2.1 Die sosiale verantwoordelikheid van die kerk

Oor die laaste aantal jare is daar krities gekyk na die individualisme in Westerse pastorale sorg en meer klem is geplaas op die sosiale geregtigheidsaspek van die bediening van die kerk (Graham 1996:43). Die kerk word gesien as die draer van God se geregtigheid, orde, vryheid en vrede in die gemeenskap. Dit is die tekens wat die kerk aan die wêreld moet gee dat God ook vandag nog leef tussen mense en hulle nood (Scharlemann 1971:95).

Oor die sosiale rol van die kerk sê Nel, wat vanuit 'n Suid-Afrikaanse konteks skryf, (1996:340) die volgende:

Die kerk as institusie en elke gemeente is deel van 'n gemeenskap. In sekere gemeenskappe speel die kerk nog 'n vername rol, veral as baie lede van die gemeenskap deel van die kerk is. Aangesien God konstant en aktief in die wêreld aan die werk is en Hy vrede vir almal in die wêreld begeer, word die kerk daartoe geroep om te erken en te proklameer wat God in die wêreld doen.

Volgens Nel (1996:341) bestaan die gevaar dat die kerkgemeenskap God se aktiwiteite en teenwoordigheid tot die binneste grense van die kerk kan beperk. Wanneer die kerk hulself egter sien binne 'n ekosistemiese perspektief, sal hulle besef dat hulle nie hulself van die res van die ekosisteem kan distansieer nie. So 'n ekosistemiese benadering wil die betrokkenheid van die kerk in sosiale kwessies aanraak, sonder om die kerk se rol te oorspeel.

Heitink (1993:292), 'n Nederlandse pastorale teoloog, praat van die kerk se sosiale verantwoordelikheid as die "Christenteenwoordigheid in die gemeenskap". Die fokus hiervan is diens. Mense verwag van 'n navorger van Christus dat hy/sy in Christus se Naam daar sal wees, besig om aandag te gee aan mense, vir hulle te sorg en na hulle welstand om te sien (Heitink 1993:294). Die tragiese wat ek hierin vind is dat die gesig van die kerk in die samelewing nie altyd die van nederige diens is nie. So het die NG Kerk op 'n stadium gekies om saam met die owerheid die onderdrukker te word en so 'n stem in die samelewing te verloor. Heitink sê ook (1993:294) dat baie van die brúe tussen die kerk en die samelewing afgebrand is, en dat amper alles nou afhang van die persoonlike toewyding van die individuele Christen en sy/haar diens in die gemeenskap. Die vraag is natuurlik wat dan van die geloofsgemeenskap word as alles van enkele individue afhang?

Gerkin (1991:127) brei hierop uit vanuit 'n Amerikaanse konteks: "... the church loses it's character as church when it concentrates on itself, worships itself and seek to make love of the Church the first

commandment". Hy verwys ook elders (Gerkin 1991:233) na die kerk as vasgevang binne die web van narsisme en individueel menslike uitputting. Die evangelie is nie slegs daar vir die individu nie. Dit kom ook tuis binne 'n spesifieke gemeenskap, beide op mikro- en makrovlak (Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991: 26).

Scharlemann (1971:36) verwys na die lewe van Jesus as motivering vir die kerk se sosiale verantwoordelikheid. Jesus het Homself nie onttrek om eenkant op 'n berg oor die mense na te dink nie. Hy het saam met hulle gebly en elke dag saam met hulle geleef. Jesus se betrokkenheid by die sosiale nood van mense is prominent in al die Evangelies.

2.2.2 Jesus en dié in nood

Shelp en Sunderland (1992:106), dui daarop dat dit regdeur die Bybel duidelik is dat Jesus 'n besondere sagte plek vir dié in nood het. Wanneer daar van diegene in nood gepraat word, word die term armes gebruik (Shelp & Sunderland 1992:106). Jesus glo dat alle mense voor God waarde het en dat God se begeerte na 'n verhouding met die mens niemand uitsluit nie. Ware grootsheid word vir Jesus gekoppel aan 'n persoon se vermoë om die waarde en belangrikheid raak te sien van mense wat gewoonlik die gemarginaliseerdes of minderheid in die samelewing is (Luk. 9:46-48; Shelp & Sunderland 1992:107).

Heitink (1993:301) verwys na die term minderheid nie in terme van 'n numeriese waarde nie, maar eerder as die teenoorgestelde van dominansie. Daar word na 'n minderheid verwys as 'n subgroep wat, ongeag van grootte, nie baie mag het nie en aan vooroordele onderworpe is. Een groep wat definitief binne ons samelewing hieronder sou tel is VIGS-weeskinders, aangesien hulle nie oor enige mag beskik nie en aan allerlei vooroordele onderworpe is.

Tot baie onlangs is die taak van die kerk binne die gemeenskap slegs beperk tot die armoedeprobleem (Heitink 1993:305). Die gemeenskapsbetrokkenheid van die kerk het eenvoudig bestaan in die versorging van die armes, maar in die laaste aantal jare het dit geblyk dat die kerk se diens in die gemeenskap sal moet uitbrei om by die verhoogde sosiale nood aan te pas. Die moontlikheid bestaan natuurlik ook dat die kerk armoede te eng verstaan. "Die armes" is 'n teologiese metafoor wat daardie groep mense in die Bybelse gemeenskap verteenwoordig wat op geestelike gebied nie oor enige mag beskik nie (Holloway 1994:152), kwesbaar is vir eksploitasie of minder belangrik geag is as gevolg van hulle fisiese toestand of lewensituasie (Shelp & Sunderland 1992:101). Die menings van Jeremias en Bosch aangaande Jesus en die armes geniet vervolgens aandag.

2.2.2.1 Jeremias

Jeremias (1971:109) wys daarop dat die mense met wie Jesus Hom geassosieer het bekend gestaan het as die tollenaars, prostitute en sondaars (Matt. 11:19, Matt. 21:32, Luk. 7:37). In die wêreld van Jesus het die woord sondaar 'n baie bepaalde betekenis gehad. Dit het gedui op mense wat by oneerbare dinge betrokke was en wie se lewe nie juis 'n wonderlike reputasie gehad het nie. Jesus se volgelinge word ook beskryf as die kleintjies of die eenvoudiges (Mark. 9:42, Matt. 11:25), die wat nie enige sosiale aansien gehad het nie en die wat nie oor enige hoë akademiese kwalifikasie beskik het nie. Alhoewel die armes ook dui op die finansiële armes, dui dit veral op die gebrokenes, die wat treur en die wat op een of ander geestelike wyse ly. Dit maak van die armes almal wat oor die algemeen op een of ander manier onderdruk is. Die onderdrukte wat nie hulself kan help nie. Jesus noem hulle ook die wat honger is, die wat huil, die siekes, hulle wat laste dra en die verlore nes (Jeremias 1971: 111).

Dit is aan hierdie armes dat daar belowe word dat God sal intree. God se intrede en vergifnis en heelmaking is nie 'n veraf belofte nie, maar kry onmiddellik in Jesus gestalte (Jeremias 1971: 114). Jesus belowe vergifnis nie net in woorde nie, maar ook in aksies. Een van Jesus se grootste visuele daade was sy tafelgemeenskap met die armes en sondaars. In die tyd van die Bybel was dit 'n aanbieding van vrede, vertroue, broederskap en vergifnis. Om saam aan tafel te wees het ook beteken om mekaar se lewe te deel en met mekaar se pyn en vreugdes te assosieer. Sy etes saam met hulle is dus nie net gebeure op 'n sosiale vlak of 'n uitdrukking van ongewone menslikheid, sosiale vrygewigheid en simpatie nie, maar dit het 'n dieper betekenis gehad. Dit was 'n uitdrukking van die boodskap en visie van Jesus; 'n deel van sy Koninkryk wat daardeur gestalte kry.

Vir die kontemporêre Jood was die hoogste plig om van sondaars weg te bly, maar presies die teendeel is vir Jesus belangrik (Jeremias 1971:120). In Jesus se oë skei niks iemand so volledig van God as self-versekerde godsdienstigheid nie. As Jesus Homself dan so volledig met die armes in die breë sin van die woord assosieer, wil dit blyk om ook die kerk se taak te wees om hulle met die armes, met die slagoffers van sosiale onreg, te assosieer nie en hulle te dien op die manier waarop Jesus die armes gedien het.

2.2.2.2 Bosch

Wanneer Bosch (1991:98) oor die Bybelse perspektief aangaande die armes praat gaan dit spesifiek oor hoe die armes in die Evangelie van Lukas na vore kom. Lukas het 'n besondere belangstelling in die

armes en gemarginaliseerdes. Begrippe wat verwys na die armes is in oorvloed in Lukas aanwesig. "Die armes" verwys in Lukas, soos in die ander Evangelies, na die toegewydes en nederiges, die wat in absolute afhanklikheid van God lewe (Bosch 1991:99). Tog is die term armes meermale 'n tipe versamelterm vir al die agtergeblewenes. Almal wat op een of ander manier swaarkry en lyding beleef is in Lukas se interpretasie die armes (Bosch 1991:99).

Die rykes aan die ander kant, word altyd teen die agtergrond van die armes verstaan. Net soos die armes is dit 'n versamelterm (Bosch 1991:99). Die rykes is hoofsaaklik die wat gierig is, wat die armes blootstel en wat gevangenes is van hulle eie welvaart en rykdom, wat mag het maar hulle mag misbruik.

Ook in die verhale wat Lukas oor Jesus vertel, het die armes in alle fasette 'n baie prominente plek (Bosch 1991:101). Daar word op verskeie plekke rakende Jesus se optrede verwys na die bevryding van die onderdruktes. Hierdie bevryding het 'n sterk sosiale konnotasie. Uit Lukas kan dit nie misken word dat Jesus hom vir fundamentele veranderings in die samelewing beywer het. Tog distansieer Jesus Hom nie van die rykes nie. Om die waarheid te sê is daar etlike vertellings van Jesus en die rykes. Lukas wil graag sien dat die rykes en maghebbers die boodskap van Jesus en die lewe van Jesus in hul eie lewe laat waar word (Bosch 1991:101), hy wil hulle motiveer tot 'n bekering wat in lyn is met die sosiale boodskap van Jesus.

Lukas gooi verder die heersende sosiale norme oor die naaste omver. Tradisioneel sien ryk Jode hul naaste as ander ryk Jode met wie hulle op dieselfde ekonomiese vlak kan meeding. Maar uit die gelykenis van die goeie Samaritaan weet ons dat die naaste daardie een is wat 'n eis aan 'n mens stel en wie nie langs die pad gedurf los word nie (Bosch 1991:103). In ekonomiese terme beteken dit dat die ryk lede van Lukas se gemeenskap uitgedaag word om 'n aansienlike deel van hulle rykdom af te staan en om spesifiek onaangename take te verrig.

Tog plaas Bosch (1991:103) sterk klem daarop dat selfgesentreerde rykdom nie as die enigste sonde in Lukas aangespreek word nie. Beide die armes en die rykes word opgeroep om hulle lewens aan Jesus te wy. Dat God 'n besonder sagte plek vir die armes in die breedste sin van die woord het, is waar (Bosch 1991:104), maar die rykes is ook deel van God se plan vir die wêreld en deur wat hulle het, kan hulle hulself sien as geseën deur God om weer 'n seën vir ander te wees.

Meegevoel en onderlinge sorg vir diegene in die gemeenskap wat in een of ander vorm van nood verkeer is belangrik en dit word spesifiek van die maghebbers verwag om die magteloses te bemagtig. Bosch (1991:118) meld dat as gegoede Christene vandag solidariteit met armes sal betoon, sal dit 'n kragtige getuigenis asook 'n vervulling van Jesus se werk op aarde wees. Die evangelie word eers goeie nuus wanneer dit ook die gemarginaliseerdes insluit (Bosch 1991:118). Dit het my laat dink aan die impak wat die gemeente wat ek bedien kan hê as hulle op konstruktiewe wyse by die VIGS-nood in hulle omgewing betrokke raak, aangesien daar binne die gemeente heelwat hulpbronne beskikbaar is om 'n konkrete verskil te help maak.

2.2.3 Die Kerk en VIGS

Baldwin (1988:51) vra die vraag of VIGS en geloof enigsins iets met mekaar te doen het? Wanneer dit gaan oor die dilemma van VIGS keer gelowiges hulle na hul geloofsoortuigings om hul weer te verbind aan die realiteit van hul bestaan (Baldwin 1988:51).

Worsnip (1994:25) meld dat dit op georganiseerde vlak lyk asof die kerk dikwels verkies om 'n veilige afstand te hou en verskeie reaksies op VIGS kom in die breë kerk na vore. Dit lyk asof die kerk, veral in Suid-Afrika, soms bang is om standpunt (van watter aard ook al) in te neem en daarom is dit moeilik om presies te weet waar die kerk hulself bevind met betrekking tot VIGS (Garner 1999:7). Tog wil dit lyk asof die kerk meer en meer besef dat drastiese optrede nodig is. Ongelukkig het dit klaarblyklik te doen met die mate waartoe die kerk se lidmate self MIV opdoen (Cronje 1990:12). Oor die kerk se onwilligheid om by VIGS betrokke te raak sê Greyling (onderhoud in die Kerkbode 2001:1) die volgende:

Ons kerk se lidmate sal totaal irrelevant raak as ons nie by die stryd teen VIGS betrokke raak nie. By die meeste lidmate is VIGS egter nie 'n werklikheid nie, want hulle ervaar dit nog nie aan hulle lyf nie.

Volgens Kirkpatrick (1988:96), wat hom in die Rooms-Katolieke tradisie in Engeland bevind, is ons basiese taak as Christene om al God se mense lief te hê, of hulle VIGS op 'n onskuldige manier opgedoen het (Forrester 1987:247) en of hulle sogenaamd "God se wet oortree het en daarom gestraf word" (Louw 1988:66). Wanneer ons bereid is om die menslike beliggaming van God se onvoorwaardelike liefde (Louw 1988:77) te wees gee ons erkenning aan die wat nie aan hulself erkenning kan gee nie. Wanneer ons die hart ken van die persoon wat ly sal ons nie anders kan as om meegevoel te hê nie.

Kirkpatrick (1988:97) gaan van die standpunt uit dat die kerk 'n "people's ministry" aan alle mense behoort te wees, en spesifiek aan die gemarginaliseerdes, die lydendes en die wat saam met hulle ly. Kirkpatrick (1988:100) sê dat VIGS 'n uitdaging is vir ons meegevoel, veral as ons ons geloof in Jesus ernstig opneem. VIGS het 'n metafoor geword van die evangelie se hart vir mense, daarom moet die evangelie die rigsgnoer word vir ons optrede teenoor mense met VIGS (Holloway 1994:154). Ons sal nie anders kan as om die unieke menslikheid van elke lydende wat oor ons pad kom te omarm nie.

Vir Kirkpatrick (1988:100) gaan dit om bewus te wees dat as een lid ly, al die lede saam ly; as een lid VIGS het, het almal VIGS. Vir die Christen is dit 'n herinnering dat die Kerk, as die liggaam van Christus, VIGS het (Kirkpatrick 1988:100). Volgens hom (Kirkpatrick 1988:101) is die enigste ware geldige reaksie van die kerk op MIV/VIGS die passiewolke begeerte om 'n kanaal van heling te wees, soos Jesus is en was. Kirkpatrick (1988:101) gaan verder deur te sê dat enige ander reaksie 'n belediging vir Jesus is en heeltemal onwaardig van die naam Christen.

Wouters (1987:7) is van mening dat VIGS die grootste toets van alle tye vir die kerk is. Hy wonder of die kerk nie so oorweldig is deur die wrede realiteit van VIGS dat hulle eenvoudig nie weet wat om waar te doen nie (Wouters 1987:8). Ook Barcus (1989:3) meen dat VIGS een van daardie enkele toetse is wat die totale karakter van die kerk uitdaag. Hy vra die vraag of die kerk genoeg doen en genoeg gaan doen vir die wat geraak word deur MIV/VIGS of nie? Dit was dertien jaar gelede. Die vraag waarmee ek worstel is of die kerk dertien jaar later al werklik iets gedoen het en of die kerk nie nog steeds, soos in die verhaal van die slapende skone, in verbysterde verlamming staan en toekyk nie? Moontlikhede vir hoe die kerk se betrokkenheid kan lyk word in hoofstuk 3 en 4 bespreek.

Volgens Shelp en Sunderland (1992:115) is MIV/VIGS meer as 'n uitdaging aan die kerk. Dit bied aan die kerk die geleentheid om te reflekteer oor hul identiteit en roeping. As die kerk nie daarin slaag om met meegevoel op te tree nie en nie daarin slaag om in te tree vir mense wat as gevolg van VIGS niemand het om namens hulle om genade en geregtigheid te pleit nie (Worsnip 1994:25), sal die kerk nog langer van sy verantwoordelikheid wegstroom en nog langer daarin slaag om nie 'n getuie te wees nie (Shelp & Sunderland 1992:115).

In 'n verslag van die Wêreldraad van Kerke (WRK) (1997:93) waar dit handel oor wat die kerk as geheel kan doen rakende VIGS word die volgende van die kerk gevra:

- We ask the churches to provide a climate of love, acceptance and support for those who are

vulnerable to, or affected by, HIV/AIDS. This could be expressed by providing space for these concerns to be raised within regular worship, by special worship events (for example in observance of World AIDS Day on 1 December), through support groups and by visits to those affected by HIV/AIDS.

- We ask the Church to reflect together on the theological basis for their response to the challenges posed by HIV/AIDS.
- We ask the churches to give particular attention to the conditions of infants and children affected by the HIV/AIDS pandemic and to seek ways to build a supportive environment.

Die kerk is die liggaam van Christus en daarom is dit binne die kerk dat die helende liefde van Christus ervaar moet word. Die WRK (verslag van die WRK 1997:101) spreek hulle sterk uit dat die kerk as geheel geroep word om in navolging van Christus die lyding van persone wat deur MIV/VIGS geraak word op ons te neem, en nie bloot as individue nie.

2.2.4 Nie 'n taak vir individue nie

Volgens Cochrane, De Gruchy en Petersen (1991: 50) is die gesig van die kerk in die wêreld dat dit dikwels kerk-georiënteerd is. Die bediening van die kerk is selde wêreld-georiënteerd of selfs eers koninkryk-georiënteerd. Hierdie perspektief kweek 'n introspektiewe en selfgesentreerde geloof. Gelowiges verwag ten diepste om te ontvang en nie om te gee nie, om bedien te word en nie om te bedien nie, om die predikant of pastor vir hulle eie behoeftes en begeertes toe te eien.

Die implikasie hiervan is dat die kerk se sosiale verantwoordelikheid die taak van enkele geroepe individue word. Die oorgrote meerderheid van gelowiges sien nie 'n bepaalde sosiale verantwoordelikheid as deel van hul geloofsidentiteit nie. Vir 'n gemeente om wêreld-georiënteerd te wees beteken dat hulle die lokus van hul taak binne die gemeenskap sien, soos dit in die politieke, kulturele en sosio-ekonomiese sfere voorkom. Volgens Cochrane, De Gruchy en Petersen (1991: 53) is dit duidelik dat 'n teologiese skuif vanaf "kerk" na "koninkryk van God" gemaak moet word en 'n moontlike herstrukturering van ons begrip van sorg impliseer.

2.2.4.1 Herstrukturering van sorg

Steinhoff Smith (1995:141) kyk na 'n herstrukturering van pastorale sorg waar die pastor nie die enigste belangrike agent is nie. Juis om hierdie rede kies Steinhoff Smith (1995:147) om eerder te praat van sorg as pastorale sorg, aangesien die pastor nie die enigste deelnemer aan sorg is nie. Verantwoordelikheid word gedeel en almal kan deelneem aan die aktiwiteite van sorg. Sorg is die aktiwiteit van 'n persoon of 'n gemeenskap wat volle en kragtige deelname van alle partye in die gemeenskap van lydendes,

uitgeworpenes, gemarginaliseerdes en onderdruktes ondersteun. So word sorg 'n relasionele aktiwiteit wat saam met ander en nie aan ander gedoen word nie (Steinhoff Smith 1995:148, Sevenhuijsen 1998:19), en nie meer die taak van enkele individue nie.

2.2.4.2 Toerusting van die gemeente ten opsigte van sorg

Toerusting van die gemeente ten opsigte van sorg is 'n area in die kerk se funksionering wat vir lank afgeskeep is, maar wat besig is om al belangriker te word, veral as die differensiasies wat in die samelewing plaasgevind het in ag geneem word. Die toerusting van die gemeente het te doen met daardie aktiwiteite wat die Christene toerus om hulle taak in die gemeenskap uit te voer (Heitink 1993:307).

Ook Gerkin (1991:116) voel sterk daarvoor dat 'n groot deel van algemene pastorale sorg die verantwoordelikheid van die gemeentelede in die gemeente behoort te wees. Volgens hom is die gemeentelede nie primêr die ontvangers van die sorg van die pastor nie. Baie gelowiges slaag nie daarin om die vermoë te ontwikkel om dit wat hulle geleer het en glo reg is, te versoen met 'n konkrete bydrae in die persoonlike, sosiale en eksistensiële sferes van die kontemporêre wêreld nie (Gerkin 1986: 132). Dit bly nodig dat die geloofsgemeenskap se menslike en materiële hulpbronne op 'n doel gerig word wat in lyn is met die waardes van die Christen tradisie: geregtigheid, deernis vir die armes, vrede, en die omsien na God se skepping. Hier sou 'n mens ook al die ander sosiale kwessies kon insluit wat daesdae teenwoordig is. Hoe om 'n gemeente, of aansienlike getalle daarin, tot 'n ware verbintenis tot hierdie waardes te mobiliseer word die profetiese (asook etiese en politiese) uitdaging van die pastorale sorggewers binne die gemeente (Gerkin 1991: 239).

2.2.5 Die taak van die kerk: Profeties, Eties en Polities

'n Mens sou van die taak van die kerk in die gemeenskap kon praat as algemeen pastorale sorg. Gerkin (1991:115) verwys na pastorale sorg as die sorg in die Christelike sin van die woord wat beide sorg vir die gemeenskap, asook sorg vir enigiemand met wie die pastor in aanraking kom, insluit. Die kerk sou weer 'n regmatige plek in die samelewing kon inneem as hulle begin fokus op drie take: die profetiese, die etiese en die politiese.

2.2.5.1 Profeties

In sy boek *Prophetic Pastoral Practice*, gaan Gerkin (1991:118) van die standpunt uit dat die taak van die kerk in die wêreld ten diepste profeties is. Hy verduidelik dit aan die hand van 'n sentripetale of

sentrifugale kerkmodel (Gerkin 1991:118). Binne die sentripetale kerkmodel is die vernaamste metafoor die van gemeenskap of "community". In hierdie model lyk dit asof die kerk na binne gekeer is en fokus op dit wat in die binnekring aan die gang is. Tog kom daar tye dat die in die buitewêreld 'n intense behoefte het om iets van gemeenskap binne die kerk te beleef, maar wanneer die kerk volgens 'n sentripetale stelsel funksioneer, en dus hoofsaaklik op die behoeftes van die geloofsgemeenskap gefokus is, is daar weinig kans vir enigiemand in die buitenste sfeer om deel van hierdie gemeenskap te beleef.

Aan die ander kant meen Gerkin (1991:133) wanneer daar oor terme soos ontwrigting en sentrifugaal nagedink word, word die moontlikheid vir potensieel transformerende beelde geopen. Albei terme roep beelde op van die Christengemeenskap wat buite hul eie grense in die groter wêreld inbeweeg. Sentrifugaal impliseer 'n wegbeweeg van die kern af. Om vir 'n sentrifugale beeld te kies sal dus per implikasie die wegbeweeg vanaf die gemeenskap as sentrale fokus beteken (Gerkin 1991:133). Betrokkenheid by die pyn van die wêreld, eerder as die private verbintenis aan die geloofsgemeenskap weg van die wêreld, sal die nuwe uitdaging vir die geloofsgemeenskap wees. Daar sal nie alleen van lede verwag word om hulself so te ontwig nie, maar hulle sal na sulke ontwigtings soek ten einde die geloofsgemeenskap die kans te gee om in die verskeie areas van die sekulêre wêreld diens te lewer.

Dus vind die Christengemeenskap hul roeping en selfverwesenliking, volgens Gerkin (1991:137) nie deur met hulself en hul eie sorg gepreokkupeer te wees nie, maar om hul te verbind tot die bevordering van die welstand van die res van die samelewing. Gerkin (1991:144) eindig die argument, wat handel oor die profetiese roeping van die kerk, met die volgende woorde: "The fulfillment of the Christian calling requires that these centripetal models of Christian community be countered with centrifugal, more public models".

2.2.5.2 *Eties*

In die wêreld is daar 'n enorme behoefte aan morele gemeenskappe met 'n hoë morele etos (Van der Ven 2000:3). Persoonlike morele verantwoordelikheid is seker die grootste bydraer tot publieke moraliteit (Heitink 1993:302). Hier gaan dit veral oor sake waaraan ernstige morele dilemmas gekoppel is, soos byvoorbeeld die moontlikheid van genadedood vir 'n baba wat reeds aan VIGS ly en geweldige lyding beleef (sien Sunderland & Shelp 1987:49).

Daar word van die kerk verwag om beide geestelike en morele leiding te bied (verslag van die WRK 1997:104), maar die vraag is op watter wyse gaan hierdie leiding geskied? Dit vereis volgens Heitink

(1993:303) 'n praktyk waar lyding teengestaan word, asook 'n bereidheid om mense te help in, en in uiterste gevalle uit hulle lyding, wanneer die lyding ondraagbaar blyk te wees.

2.2.5.3 *Polities*

In teenstelling met die dreigende kernoorloë en chemiese wapens, wat die massavernietiging van die bevolking ten doel het, staan die kerk binne 'n opdrag van navolging van Christus, wat nie tot die einde vernietig het nie, maar wel tot die einde liefhet (Heitink 1993:302).

Dikwels gaan mense van die standpunt uit dat enigiets wat te make het met sosiale kwessies niks anders as politiek is nie en daarmee mag die kerk niks te doen hê nie. Daar is egter 'n verskil tussen gewone politiek en die politiese taak van die kerk (Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991: 32).

Cochrane, De Gruchy en Petersen (1991:32) meld dat Barth van die oortuiging was dat 'n Christen met die Bybel in die een hand en met die koerant in die ander moet leef. Dit impliseer dat om die Bybel te lees en in ons lewe te implementeer, is dit krities noodsaaklik dat ons sal weet wat in die wêreld aangaan. As die kerk dan bewus is van alles wat in die wêreld aangaan word die kerk ook gedring tot politiese aksie wat sosiale onreg wil verander en regstel.

Iemand anders wat hierdie noodsaaklikheid goed verstaan het was Dietrich Bonhoeffer, die Duitse martelaar (Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991: 33). Die historiese en politieke situasie waarin Bonhoeffer hom bevind het het dit vir hom duidelik gemaak dat 'n nuwe Christen iemand is wat nie daartoe in staat is om die realiteit van die wêreld te begryp nie, en daarom ongetwyfeld nie in staat is om met wysheid of perspektief binne die gemeenskap 'n rol te speel nie.

Sy tronkervaring het hom ook die pynlike les geleer dat die liefde, meegevoel, sensitiwiteit en bereidheid om op te offer wat hy by baie van sy medegevangenes gesien het niks anders as die geïnkameerde liefde van God was nie. Die hartseer is egter dat die mense wat hulle op so manier uitgedruk het, dikwels glad nie gelowiges was nie, terwyl die wat hulle geloof hard uitbasu in het dikwels gefaal het om hulle grootse geloofsuitsprake met hulle daade te laat strook. Bonhoeffer het van die standpunt uitgegaan dat Jesus 'n mens vir ander was en dat dissipelskap beteken om hierdie voorbeeld te volg. Die realiteit hiervan is egter dat dit 'n duur keuse is. Kritiek op die wêreld en op jouself is vir hom implisiet in die bedryf en begrip van teologie, veral daar waar die kerk 'n agent van politiese verandering in die onreg van die samelewing wil wees om 'n nuwe etiek van sorg daar te stel.

2.2.6 'n Nuwe Etiek van Sorg: Heelheid en Hoop

Bestaan die moontlikheid dat die tyd begin aanbreek waar die kerk nie net oor 'n nuwe etiek van sorg praat nie, maar dit ook tot uitvoering bring? Gerkin (1986: 88) meld dat ons nooit die moontlikheid uit die oog moet verloor dat die transformatiewe aktiwiteit van God alreeds in 'n situasie teenwoordig kan wees op maniere wat ons nie eers kan identifiseer of antisipeer nie. Op een of ander manier, binne die samevloei van omstandighede en kragte en verhoudings, is God alreeds besig om 'n nuwe en getransformeerde realiteit in die lewe te roep.

Die proses van verandering is gewoonlik kompleks en verskuild (Brueggemann 1993:24), maar nietemin bestaan die hoop vir die kerk dat mense se lewensingesteldheid soepel en oop sal wees. Mense verander nie op grond van argumente of kognitiewe appèl nie. Mense verander wel deur die verstaan van mekaar se verhare (Brueggeman 1993:24). Transformasie is die stadige proses waarbinne gelowiges mekaar uitnooi om deel te word van 'n nuwe verhaal oor God, die wêreld, die naaste en die self om uiteindelik uit te kom by 'n nuwe begrip van die kerk se rol in die samelewing en 'n nuwe etiek daar te stel aan die hand waarvan die kerk se sorg in die gemeenskap gestalte kry. 'n Etiek van sorg wat ook die sorggewers van VIGS-weeskinders help om heelheid en hoop te ervaar.

2.2.6.1 'n Etiek van Heelheid

Hunter (1995:18) verwys na die terapeutiese tradisie binne pastorale sorg, wat 'n etiek van heelheid voorstaan. Die terapeutiese tradisie leun sterk op die metafoer van heling in die Bybel. Volgens die terapeutiese tradisie is redding holisties (Hunter 1995:18, Nel 1996:348). Dit sluit alle verhoudings en alle aspekte van menswees in. Hiervolgens is die kerk se rol in die samelewing fundamenteel die konsep van heling (Hunter 1995:30, Barcus 1989:10). Heelheid en welstand is die doel van sorg. Nel (1996:346) noem dat die kerkgemeenskap as 'n helende gemeenskap sensitief moet wees vir diegene in nood, selfs al behoort hierdie persone nie aan die kerk nie (Nel 1996:346).

2.2.6.2 'n Etiek van Hoop

Christenspiritualiteit gaan daaroor om hoop lewendig te hou, selfs in situasies wat op die oog af hopeloos lyk. Hoop is om te probeer leef en getuig in die verwagting van die vervulling van God se belofte van "'n nuwe hemel en aarde" (Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:82). Hoop is 'n ander manier van sê dat ons in die koms van God se Koninkryk glo. Natuurlik is hierdie siening utopies, maar die wat alreeds iets van die nuutheid en krag van God se Koninkryk beleef het word daardeur bemagtig as hulle voor die brutaliteit en lyding van die wêreld te staan kom (Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:82).

Van der Ven (2000:9) sê dat die kerk haar nou in 'n tyd bevind waar sy minder op haarself, maar veral moet fokus op dié in nood, asook daarop om die armes te ondersteun en vir die siekes te sorg. Geïnspireer deur die Gees van God is die kerk toekomstgerig en gedrewe deur 'n eskatologiese hoop; en geïnspireer deur die Gees van Jesus is die kerk besig om gestalte te gee aan die koninkryk van God vir die minstes in die samelewing (Van der Ven 2000:9).

Ten spyte van die wanhoop en frustasie is daar die onderliggende oortuiging dat 'n nuwe dag sal aanbreek (Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:82). Alhoewel die koms van God se Koninkryk, ook in die kerk se rol in die samelewing, in God se hande is, word die Christengemeenskap geroep om hier en nou te leef en op te tree as agente en instrumente van die koms van God se koninkryk en 'n verband te bewerkstellig tussen die kerk en die gemeenskap.

2.3 Sorggewers en die kerk: Vikariese sorg

'n Gedagte wat uit hierdie hoofstuk oor sorggewers en die kerk na vore gekom het, is die van vikariese sorg. In die eerste deel van hierdie hoofstuk het ek aan die verskeie aspekte van sorggewing, waarmee sorggewers van VIGS-weeskinders daagliks te doen kry, aandag gegee en ek het ook die eise waarvoor hulle te staan kom uiteengesit.

In die tweede deel het die sosiale verantwoordelikheid van die kerk aandag geniet. Verskillende teologiese argumente rakende die kerk se sosiale verantwoordelikheid is van nader beskou. Uit die argumente is dit duidelik dat die kerk 'n groot rol te speel het met betrekking tot die nood in die gemeenskap, en in hierdie geval sorg en ondersteuning aan die sorggewers van VIGS-weeskinders. Tog bly die vraag: Hoe behoort hierdie sorg en ondersteuning te lyk en wie gaan daarvoor verantwoordelikheid aanvaar?

Hoe meer ek bewus geraak het van die veeleisendheid van die sorggewers se werk en die noodsaaklikheid van die kerk se ondersteuning, het ek onder die indruk gekom van die begrip vikariese sorg. Die woord vikaries resoneer met die gedagte van Jesus wat namens die mense by God instaan. Vikariese sorg sou dus impliseer dat enkele lidmate namens die breë geloofsgemeenskap intree as sorggewers; dat die minderheid namens die meerderheid sorggewingsverantwoordelikheid dra; dat enkele persone vir die kerk instaan en in die plek van die groter kerk namens hulle sorg en ondersteuning aan die sorggewers verleen. Ek het tot die besef gekom dat ek in hierdie navorsingsreis namens my

gemeente en die gemeentes wat deur die sorggewers se verhaie geraak is, maar weens verskeie redes nie self kon betrokke raak nie, 'n vikariese sorggewingsfunksie moes vervul. Dieselfde is ook waar van die groepe en individue wat namens hul gemeentes betrokke geraak het by die sorggewers.

HOOFSTUK 3: HOPE

3.1 Agtergrond

In die hartjie van Hillbrow staan 'n dubbelverdiepinggebou omring met groen tralies. Wanneer 'n mens deur die twee stelde sekuriteitshekke stap word jy oorweldig deur 'n wêreld wat jy nooit hier sou verwag het nie. HOPE ('n skuilnaam) is een van die kindertehuise van 'n kerklike instansie (hierna 'die instansie') wat spesifiek fokus op die versorging van MIV/VIGS-babas en -kinders. Tans huisves hulle ongeveer 60 kinders wie se ouderdomme wissel van geboorte tot sewe jaar. Die vereiste vir verblyf in die kindertehuis is dat hulle MIV-positief is. HOPE beskik oor 'n personeel van ongeveer 30 wat in twee skofte verdeel is. Een skof van sewe-uur soggens tot sewe-uur saans en 'n ander een van sewe-uur saans tot sewe-uur soggens. Baie van die babas sal waarskynlik aan onderliggende infeksies sterf voordat hulle ses maande oud is (sien Whiteside 2000:2), terwyl dié wat wel langer leef, later in hul lewe aan onnoembare lyding onderworpe is (sien O'Hara 1995:109, Kübler-Ross 1987:95).

3.2 My betrokkenheid

'n Mediese dokter van die instansie het die Instituut vir Terapeutiese Ontwikkeling (ITO), waar ek 'n student is, aan die einde van 1999 gekontak en gevra of daar nie iemand is wat hulle kon bystaan met die pastoraal terapeutiese versorging van sommige van HOPE se senior personeellede wat hul in 'n krisis bevind nie, aangesien daar op daardie stadium twaalf babas binne 'n maand gesterf het. Die personeel was geweldig getraumatiseer (sien Crandles & Sussman 1992:346) aangesien die omvang van die aantal sterftes almal onverhoeds betrap het.

Ek het ingewillig om terapieë betrokke te raak. Op daardie stadium was ek reeds baie geïnteresseerd in die tema *Die kerk en die sorggewers van VIGS-weeskinders*, maar ek het nog nie kontak gemaak met 'n instansie wat bereid sou wees om die navorsingsreis saam met my aan te pak nie. HOPE en haar personeel sou, sonder dat ek dit op daardie stadium besef het, ideale medereisigers op die navorsingsreis wees (sien 1.1).

Dit was veral die drie permanent inwonende personeellede wat die meeste onder die sterftes gely het en daardeur getraumatiseer is. Die ander personeel wat in skofte werk kon ten minste nog huis toe gaan,

maar vir hierdie drie vroue was die wrede werklikheid van die kinders se siekte en sterfte ook hulle eie werklikheid (sien Hansell & Hughes 1998:80). Juis as gevolg hiervan het ek my hoofsaaklik op die ervarings van hierdie drie vroue toegespits omdat hulle nie net vir die versorging van die babas verantwoordelik is nie, maar vir alle administratiewe en huishoudelike verpligtinge van die kinderhuis.

Daar is baie vrae wat by 'n mens opkom na 'n eerste besoek aan hierdie kinderhuis: Hoe werk dit dat dit die meeste van die tyd vroue is wat 'n sorggewende funksie moet vervul (sien Sevenhuijsen 1998:11) en watter samelewingsdiskoers versterk die gedagte van vroue as sorggewers? Watter persoonlik emosionele ondersteuning is nodig vir iemand om binne 'n sorggewende hoedanigheid optimaal te funksioneer (sien Graham 1996:51)? Is dit reg dat die verantwoordelikheid vir die versorging van die VIGS-weeskinders van Suid-Afrika op enkele klein instansies afgeskuif word? Waar is die res van die kerk en die gelowiges as dit kom by 'n sosiale verantwoordelikheid (sien Heitink 1993:292)? Waarom moet klein kinders so ongelooflik ly (sien Sutherland & Shelp 1987:49)? Waarom kan volwassenes nie verantwoordelikheid vir hulself en hul eie seksualiteit aanvaar nie? Waarom is dit altyd die kinders, die magteloses (vergelyk Bosch 1991:118), wat ly?

Ek het gewens dat daar meer is wat gedoen kon word om die sorggewers te ondersteun. Mettertyd het dit geblyk dat dit juis hierdie gebrek aan ondersteuning is wat die dominante, probleemge vulde verhaal (sien White 1990:39) van ooreising, verlies en oorweldiging in stand hou. Ek het begin wonder hoe 'n alternatiewe verhaal (sien White 1990:41) van sorg en ondersteuning gevestig kon word. Soos die tyd gevorder het, het my eie verhaal al meer verweef geraak met die wel en wee van die sorggewers se verhale. Hier volg 'n kort beskrywing van die verhale van die drie deelnemers by HOPE en hulle agtergrond.

3.3 Deelnemers

Soos by die vorige punt gemeld, was daar drie van HOPE se personeellede wat as deelnemers vir die navorsing genader is, omdat hulle veral sorg benodig het. Al drie het toestemming gegee dat hul verhale, ervarings en gesprekke as deel van die navorsing gebruik kan word en al drie het 'n skuilnaam gekies wat hul identiteit beskerm. Daar is ook met hulle ooreengekom dat persoonlike detail van hul lewens nie by die studie ingesluit sal word nie, behalwe waar hulle daartoe toestemming verleen het. Soos in hoofstuk 1 (sien 1.3.1) vermeld, het al die deelnemers volledige toegang tot alle geskrewe materiaal en opnames binne die bestek van die navorsing soos vereis van deelnemende navorsing (sien McTaggart 1997:28).

3.3.1 Geraldine

Geraldine is 34 jaar oud en die administrateur van HOPE. Sy is die oudste van vier kinders. Voor sy in 1995 by die kerklike instansie aangesluit het, was sy 'n psigiatrisse verpleegster. Daarna het sy by 'n huis vir verstandelik gestremde vroue gewerk. Sedert die begin van 1998 is sy oorgeplaas na HOPE waar sy as administrateur 'n baie verantwoordelike werk het.

Sy is onder andere verantwoordelik vir die algemene en finansiële bestuur van HOPE, aankope van voorraad, publisiteit en mediabetrekkinge (aangesien HOPE een van enkele kinderhuise vir spesifiek VIGS-weeskinders is, geniet hulle heelwat nasionale en internasionale publisiteit en daar is voortdurend verslaggewers en joernaalspanne wat by hulle kom besoek aflê), personeelverhoudings en skakeling met vakbonde.

Geraldine is nou betrokke by die versorging van die babas, alhoewel dit die ander personeel se verantwoordelikheid is om vir hulle fisieke versorging in te staan, asook vir die versorging van die kleuters. Sy is ook verantwoordelik vir die vervoer van kinders na en van dokters- en hospitaalbesoeke. As een van die kinders sterf is dit haar werk om die lyk by die hospitaal te gaan haal en na die begrafnisondernemer te neem, omdat die begrafnisondernemer alreeds 'n spesiale goedkoop tarief aan hulle verskaf en nie soos ander begrafnisondernemers volledige verantwoordelikheid aanvaar nie (sien Rando 1984:178). Laastens is sy ook verantwoordelik om die begrafnisdiens te lei in HOPE se kapel.

Ten tyde van ons eerste gesprek (18/01/2000) het ek aan haar gevra hoe sy dit regkry om soveel verantwoordelikhede te hanteer. Sy het gesê: "Ek is inderdaad baie gespanne en moeg, maar my werk is oor die algemeen bevredigend en ek is baie lief vir die kinders."

3.3.2 Bongi

Bongi is 30 jaar oud en een van ses kinders. In 1994 is sy getroud met Junior wat ook vir die instansie gewerk het. In Julie 1995 is Bongi en Junior se seuntjie, Themba, gebore. Hy is tans 6 jaar oud. Junior het in 1997 selfmoord gepleeg deur hom aan 'n boom in Yeoville park op te hang. Daar is vier dae na hom gesoek voordat sy lyk opgesoor is. Junior is reeds drie jaar oorlede, maar dit verander niks aan die geweldige gevoel van verlies en trauma wat Bongi beleef nie.

Bongi is die koördineerder van die program vir kommersiële sekswerkers by HOPE. Hulle poog om die meisies te help om hulle rug te keer op prostitusie deur aan hulle opleiding te bied in basiese

lewensvaardighede en daardeur vir hulle ander werk as die bedryf van prostitusie te kry. Die program poog onder andere ook om so die risiko vir MIV/VIGS en ongewenste swangerskappe te beperk. Verder is sy, soos Geraldine, nou betrokke by die lief en leed van die babas en kleuters, en medeverantwoordelik vir die versorging van die babas. Haar seun, Themba, het tot verlede jaar gereeld saam met die ander kleuters in die kleuterskool gespeel en sy het daarom, volgens haar, 'n besonder sagte plek vir die kleuters wat MIV-positief is. Dit is hier in die kleuterskool dat sy begin sien het presies hoe waar dit is dat die lewe nie maklik is nie.

Omdat Bongi die enigste senior swart vroulike personeelid is en daarom die enigste een wat van die ander personeel se moedertaal kan verstaan, is sy dikwels daarvoor verantwoordelik om samesprekings met die vakbond en personeel te lei. Hierdie samesprekings plaas baie addisionele spanning op die senior personeel en verhinder hulle dikwels om by hulle eintlike werk, naamlik die versorging van die kinders, uit te kom (sien Pearlin, Aneshensel & Leblanc 1997:228).

Tydens ons eerste gesprek (18/01/2000) het ek aan Bongi gevra wat haar op die oomblik die meeste beïnvloed. Sy het gesê: "Daar is vyf dinge wat my regtig onderkry: hoe ek vir Themba moet oortuig dat sy pa regtig oorlede is, die kinders wat sterf, dissipline en hantering van die personeel, die meisies van die program vir kommersiële sekswerkers en hoe ek vir hulle 'n rolmodel moet wees, asook Junior se dood."

3.3.3 Michelle

Van die drie personeellede is Michelle die kortste tydperk by HOPE werksaam. Sy het eers aan die begin van 2000 daar begin. Voor dit was sy werksaam by 'n ander kinderhuis van die instansie in Robertson in die Kaap. Michelle is 31 jaar oud en een van sewe kinders.

Die kinders is in besonder Michelle se verantwoordelikheid. 'n Groot deel van haar dag bestaan daaruit om in 'n toesighoudende hoedanigheid by die werk van die ander personeel betrokke te wees. Sy moet onder andere seker maak dat die kinders se kos voorberei en klere versorg is. Sy is ook verantwoordelik vir 'n gesonde en gebalanseerde voedingsplan vir die kinders, wat 'n uiters belangrike deel van MIV-positiewe kinders se lewe is (sien O'Hara 1995:116). Michelle neem gereeld die kleuters op uitstappies en is saam met Geraldine verantwoordelik om die kinders wanneer nodig by dokters en hospitale te besorg. Tydens ons eerste gesprek was Michelle nog maar enkele weke by HOPE werksaam. Ek het aan haar gevra wat sy van haar nuwe verantwoordelikhede dink. Haar reaksie was dat sy baie bang is

dat een van die kinders dalk in haar sorg kan sterf en dat sy ook nog ietwat onseker is oor blootstelling aan die virus, maar verder haar werk baie geniet, want sy is ongelooflik lief vir kinders.

3.3.4 Frekwensie van ontmoetings

Aanvanklik het ek vir Geraldine, Bongi en Michelle een maal per week gesien. Mettertyd het dit egter duidelik geword dat die sterftes van die twaalf kinders vroeër die jaar tot 'n groot mate verwerk is (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443). Behalwe vir persoonlike sake, wat maar altyd deel van sorggewers se werklikheid is, het hulle later van tyd nie meer 'n behoefte gehad aan ons weeklikse gesprekke nie.

Ons het dit bespreek en ons het saam besluit dat ek met die oog op ons navorsingsreis sou voortgaan om hulle te besoek, maar op 'n minder gereelde basis. Die besoeke is afgeskaal tot twee maal per maand. Soms was dit geweldig moeilik om 'n dag te vind wanneer al drie van hulle beskikbaar kon wees. Hulle werk het hulle dikwels van die kinderhuis af weggeneem (vir kursusse, vakbondvergaderings en vergaderings by die hoofkantoor van die instansie). Omdat ek in Pretoria woon en hulle in Johannesburg, het afstand 'n rol gespeel. Dit het deeglike beplanning geverg om seker te maak dat ons mekaar gereeld kon sien.

Tydens hierdie aanvanklike gesprekke was die dominante verhaal dikwels voorop: die eise wat hulle werk aan hulle stel, hulle behoefte aan ondersteuning en die onkunde en ongevoeligheid wat hulle dikwels van lede van die instansie (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443) en ander Christene beleef.

Daar was altesaam 23 ontmoetings tussen my, Geraldine, Michelle en Bongi. Tydens die meeste ontmoetings kon ek met elkeen van hulle praat, maar soms was net een van hulle beskikbaar en tussen Mei en Julie 2001 het ek, behalwe vir 'n maandelikse besoek aan HOPE, weekliks met Geraldine gesprekke gehad.

In my persoonlike hoedanigheid het ek al meer en meer die behoefte gehad om 'n permanente struktuur op die been te help bring wat hulle kon ondersteun in hulle werk en ek het veral onder die indruk gekom dat hierdie vroue daadwerklik 'n vorm van ondersteuning van die kerk se kant af nodig het (sien Scharleman 1971:17, Worsnip 1994:25). Dit sou daartoe bydrae om 'n alternatiewe verhaal van sorg en ondersteuning nie net te versterk nie, maar ook in stand te hou. In afsonderlike gesprekke het hulle dit duidelik gemaak dat hulle beslis nie genoeg ondersteuning van die instansie kry nie (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443).

3.4 Aspekte van sorggewing in elke sorggewer se lewe

In die gereelde gesprekke wat ek en die drie sorggewers gevoer het, het sekere aspekte van sorggewing telkens na vore gekom. Om hierdie rede bespreek ek die verskillende aspekte, naamlik die feit dat hulle werk méér as net 'n werk is, die impak van die kinders, die hantering van spanning, verwerking van verlies, hoop, heelheid en identiteit, soos dit deur elke sorggewer beleef is.

3.4.1 Geraldine

3.4.1.1 Meer as 'n werk

Tydens ons tweede ontmoeting (26/1/2000) het ek Geraldine uitgevra na haar werk en waarheen die reis van haar roeping haar op die oomblik neem. Sy het gesê: "Ek is oortuig dat dit my roeping is om by die kinderhuis te wees" (sien Ferrari, Jason & Salina 1995:101). "Ons spot soms met hoofkantoor wat veerpyltjies gooi om te weet wie word waarheen gestuur, maar ek weet dit is nie regtig hoe dit werk nie. Ek glo daar gaan baie ure se gebed en gesprek in om te besluit wie waarheen moet gaan." In vorige gesprekke het Geraldine al aan my verduidelik hoe die instansie se struktuur werk. Ek het tog gewonder of die werkers dan geen rol te speel mag hê in hul eie toekoms nie (vergelyk Parker 1998:61)? Ek het my die vraag afgevra of dit nie vir hulle beter sou wees om te weet dat hulleself ook 'n mate van inspraak in hul werksplekke kon hê nie en of die hiërargie sigbaar in die huidige stand van sake, nie baie skade aan mense kan berokken nie?

3.4.1.2 Die kinders

In 'n poging om die invloed van probleme (sien White 1990:42) op Geraldine se lewe te bepaal, het ek aan haar gevra (18/1/2000) wat haar lewe op die oomblik die meeste beïnvloed. Haar reaksie doodgewoon: "Die dood van die kinders" (sien Crandles & Sussman 1992:346, Mc Goldrick & Walsh 1991:37). In die lig hiervan het Geraldine vertel van 'n kind van een jaar oud wat 'n paar dae voor ons gesprek in die hospitaal opgeneem is met VIGS en onderliggende siektes. 'n Dag later is die kind teruggestuur na HOPE en daar is gesê dat daar niks meer vir hom gedoen kan word nie. Die gevolg was dat die kind by HOPE moes wag om dood te gaan. Sy vertel dat hy glad nie meer enige kos kan inneem nie en dat hy voortdurend na asem hyg. Elke keer wanneer iemand nader kom is dit duidelik dat hy huil, maar jy hoor geen geluid nie en sien geen tranes nie. Geraldine weet dat sy binnekort sy begrafnis sal moet behartig en sy weet nie vir hoeveel sterftes sien sy nog kans nie. Dit het my diep geraak, en ek het gewonder hoe een mens soveel pyn en verantwoordelik dra.

3.4.1.3 Hantering van spanning

Ek het aan Geraldine gevra watter faktore die rol van spanning in haar lewe versterk? Sy het as volg gereageer: "Die omgewing waar die kinderhuis geleë is dra baie by om spanning te versterk. 'n Paar maande gelede het 'n groep gewapende mans die terrein betree, die veiligheidswag gewond en links en regs geskiet. Die volgende aand het die rowers teruggekom op soek na ander geld. Hierdie gebeure het veroorsaak dat ek deurentyd bekommerd is oor die kinderhuis, die personeel en die kinders. Selfs op dae wat ek nie werk nie, bel ek voortdurend om te hoor of alles by HOPE in orde is. Die effek van hierdie gebeure en die hoë sterftesyfer is vir my ondraaglik." Die invloed van spanning op ander aspekte van haar lewe is ook aanwesig. "Ek voel gedurig geïrriteerd, ek het geen sosiale lewe nie, ek sukkel om te konsentreer, sukkel om te slaap en sukkel om ander met sekere take te vertrou" (sien Figley 1995:11).

Ek het aan Geraldine gevra (1/2/2000) of sy voel dat daar huidige hanteringsmeganismes aan haar kant is, waarop sy gereageer het dat dit glad nie die geval is nie. "Ek wil aanhoudend terugryp na my verpleegkundedae waar alles op genesing afgespits was. Hier is die realiteit van VIGS egter so groot dat genesing nie eers op die agenda is nie" (sien Reynolds & Alonzo 1998:25). Volgens haar raak sy persoonlik te betrokke by die kinders (sien Smith 1994:67) en sy sou graag 'n manier wou kry om nie so geheg aan hulle te raak nie. Vandat 'n baba se ma hom/haar gelos het, moet HOPE en haar mense hulle ma wees (sien Boland 1988:282).

Ek het gevra na die tyd en ruimte wat Geraldine vir haarself beskikbaar het. Hierdie is egter nie hulpbronne wat tot haar beskikking is nie en volgens haar werk die tradisionele maniere van hantering nie vir haar nie. Ek het aan haar gevra om sake wat alternatiewe maniere van spanningshantering vir haar moeilik maak te identifiseer. Sy het hoofsaaklik drie sake geëksternaliseer (sien White 1990:38) wat haar weerhou:

Hulpeloosheid (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443): sy kan nie aanvaar dat sy niks vir die kinders kan doen nie. Regdeur haar lewe het sy haar as 'n sterk persoon gesien, iemand wat alles kan doen, maar hulpeloosheid het haar van die teendeel oortuig.

Aggressie (sien Bunting 2001:135): Soms voel dit of aggressie haar onderkry. Hierdie aggressie is gerig op die ouers van die babas wat hulle eenvoudig los om dood te gaan. Wanneer aggressie haar oorval vind sy dit moeilik om dit van haar kollegas te weerhou en dit het 'n negatiewe impak op werksverhoudings.

Hoë verwagtings: Vir Geraldine is dit essensieel om alles wat sy doen ordentlik te doen en resultate te sien. Hoë verwagtings lei tot konstante teleurstelling dat dit wat sy doen nie voldoende is nie. By HOPE lê die sukses dikwels juis daarin om nie te veel te verwag nie.

Ek het aan haar 'n landskap van aksie-vraag (sien White 1988:41) gevra, naamlik of daar stappe is wat sy reeds in haar lewe geïmplementeer het wat spanning suksesvol afgeweer het. Geraldine het gesê: "Ek probeer leer om my effens te distansieer" (sien Abell 2001:121). Ons het ook oor die moontlikheid gepraat dat sy nie op die terrein moet woon nie, maar uit die aard van die werkseise sal dit nie moontlik wees nie. Ek en Geraldine het die moontlikheid ondersoek of 'n ondersteuningsgroep nie sou help in die verwerking van die spanning nie. Haar reaksie hierop word by 3.6.1 bespreek. Ek het aan haar gevra of daar ander ondersteuningsmoontlikhede is wat sy besig is om te ontgin. Sy het as volg gereageer: "Wel, ondersteuning vanaf die instansie ontbreek nog, maar ek het onlangs by 'n gemeenskapskerk ingeskakel en daar kry ek genoeg geestelike ondersteuning. Ook my vriende ondersteun my genoeg. Wat ons as personeel aanbetref, ontbreek die gevoel van gemeenskaplikheid omdat ek die idee het dat ons nie regtig by mekaar wil betrokke wees nie. As daar net 'n man was wat saam met ons die verantwoordelikheid kon deel sou dit ook al gehelp het om ons prakties te ondersteun. Hoekom is dit altyd die vrouens se werk om vir kinders te sorg?" In haar vraag was 'n weerklank van Sevenhuijsen (1998:11) dat dit dikwels vrouens is wat in die samelewing vir sorggewing verantwoordelik is.

3.4.1.4 Verwerking van verlies

Om op professionele gebied 'n afstand te handhaaf met pasiënte, was 'n sterk versugting in Geraldine se lewe. "My groot behoefte is om te weet waarom die dood van die babas my so geweldig affekteer en waarom ek dit nie regkry om die sterftes van die afgelope tyd te verwerk nie. Ek voel ek gebruik die verkeerde roete. Ek sal graag 'n ander roete wil vind om dit te hanteer." Ek het aan haar gevra: "Sê dit iets omtrent jouself dat jy soveel omgee?" Sy het gereageer: "Ek veronderstel dit sê dat ek ten spyte van my betrokkenheid probeer om bewus te bly van wat met my gebeur. Dat ek nie maar net deur die hartseer ingesluk wil word nie, maar dat ek graag heel anderkant wil uitkom."

'n Paar maande later (Julie 2000) het Geraldine aan my vertel dat sewe babas daardie afgelope paar weke dood is en dat hulle oor die loop van die naweek drie babas op straat gevind het. Twee is in plastieksakke in asblikke gevind en een is pas na geboorte op 'n woonstelgebou se dak gelos. Ná die naweek het sy besef dat sy meer as ooit tevore ondersteuning nodig het en sy het besluit om meer direkte ondersteuningsstrukture in haar lewe te implementeer.

Ek het haar gehelp om die volgende stappe te identifiseer wat sy geneem het om die verwerking van verlies te vergemaklik. Sy het baie op haar vriende staatgemaak en met hulle haar emosies gedeel, probeer om vrede in haar gemoed te kry deur te ontspan, meer van MIV/VIGS geleer (sien Walker & Pomeroy 1996:52), aangesluit by 'n maandelikse ondersteuningsgroep, en besluit om vir 'n slag die koek en blomme te geniet wat mense vir hulle bring. Ek het aan haar gevra of hierdie ondersteuningsmeganismes haar onderskraag het: "Al hierdie dinge het my daarin gehelp om die verlies van die kinders beter te verwerk en te voel dat ek nie geïsoleerd is nie." Hierdie was dan ook die begin van 'n alternatiewe verhaal in haar lewe: sy het self oor haar betrokkenheid beslis en nie voorskrifte gevolg wat haar nie pas nie.

3.4.1.5 Hoop, heelheid en identiteit

Teen die tyd dat ek die studie afsluit het het Geraldine haar in 'n geweldig moeilike posisie bevind. Sy was aan die herstel van depressie en besig om aandag te skenk aan ander persoonlike kwessies uit haar verlede. Behalwe dat dit haar denke oor heelheid (sien Hunter 1995:18) en haar identiteit (sien Davies & Harre 1991:46) uitgedaag het, en dit vir haar bitter moeilik was om van dag tot dag voort te gaan, het 'n vriendin van haar, op wie se ondersteuning en bystand sy baie staatgemaak het, 'n man ontmoet met wie sy 'n ernstige verhouding aangeknoop het. Dit het Geraldine laat voel dat die ondersteuning wat sy so nodig het nie meer beskikbaar was nie (dominante verhaal) en dat sy dalk haar vriendin se vriendskap kon verloor.

Een van die aspekte wat ons bespreek het, is hoe sy oor haarself en haar liefdeswerk dink: "Ek weet glad nie wie ek regtig is nie. Ek probeer nou weer agterkom wie ek is. Alhoewel baie dae nog bitter donker is, het ek anders as vroeër, tog hoop dat dinge in die toekoms beter sal lyk en dat ek weer vertroue in myself en my vermoëns sal hê." Ek het aan haar gevra of haar reaksie vir haar iets sê oor haarself (landskap van identiteit) en oor hoe sy moeilike situasies hanteer. Sy het gesê: "Ja, definitief, vroeër sou ek beslis nie gedink het ek gaan hier uitkom nie, nie soos ek nou voel nie, maar ten spyte van hoe ek voel, dink ek tog ek gaan oukei wees. Ek wil nie hê hierdie goed moet my onderkry nie." Ek het aan haar gevra of daar iets is waarop sy hoop en sy het geantwoord: "Ek hoop ek kan daarin slaag om my nie van mense af te sluit nie, maar om sinvolle verhoudings te hê wat my kan help om weer te ontdek wie ek werklik is."

3.4.2 Bongi

3.4.2.1 Meer as 'n werk

Ek het Bongi uitgevra oor die rol wat haar werk in haar lewe speel. Sy het gesê: "My werk by HOPE is nie sommer net nog 'n werk nie. Dit beïnvloed in 'n groot mate alle aspekte van my lewe (sien Bunting 2001:136) aangesien elke faset van my lewe deur my werk by HOPE geraak word. Ek wens soms dat ek 'n werk gehad het waar ek net vyfuur kon huis toe gaan, maar my werk is vir my baie belangrik en ek sien dit as 'n roeping." Ek het aan haar gevra of sy haar werk as 'n positiewe invloed in haar lewe beleef en indien wel, waarom? Sy het gesê: "Ja, ten spyte van al die slegte goed waarmee ons elke dag te doen kry, is my werk 'n positiewe deel van my lewe, want ek is, soos my pa, baie lief vir mense." Hierdie het dan ook die begin gevorm van 'n verdere ontginning van 'n landskap van identiteit (White 1988:41) vir Bongi.

3.4.2.2 Die kinders

Bongi vertel dat een van die ander sorggewers na die dood van 'n kind aan haar gesê het dat as die babas siek word dit hulle geweldig affekteer, want die babas voel soos hulle eie (sien Boland 1988:282). Op my vraag hoe die versorging van die kinders in die kindershuis haar siening oor haar eie kind geraak het, het sy gesê: "Ek dink baie daaraan dat daar geen verskil tussen Themba en die ander kinders is nie. Hy kon net sowel een van hulle en ook MIV-positief gewees he.". Ek het aan haar gevra of sy God nie soms verkwelik vir die kinders se lyding nie, waarop sy geantwoord het: "God ly saam met hulle en ons. Dis vir Hom net so moeilik" (sien Isherwood & McEwan 1996:221).

3.4.2.3 Hantering van spanning

Ek het aan Bongi gevra watter ondersteuningsvorme haar help om die spanning wat met haar werk gepaardgaan, te hanteer. Bongi het as volg gereageer: "Ek voel dat meer ondersteuning van die instansie ons vir seker sal help om die spanning van ons werk draagliker te maak. Ek wens ook dat daar meer ondersteuning tussen ons as kollegas kon wees. Ek dink tog dat ons mekaar in tye van krisis kan ondersteun, maar oor die algemeen is daar nie genoeg onderlinge ondersteuning nie (sien Graham 1996:51) en dit veroorsaak dat spanningsvolle gebeure 'n baie groter impak op ons elkeen het."

My volgende vraag was op watter manier die spanning van haar werk haar lewe buite die werk beïnvloed (White 1990:42). Sy het gesê: "Ek is dikwels moeg en voel dat ek nie altyd met die eise van die situasie kan saamleef nie. Daar was 'n tyd in die winter (Julie tot Augustus 2000) dat ek kon agterkom my liggaam kan nie meer alles hanteer nie. Ek het gereeld verkoue gekry en ek kon agterkom dat my immuunstelsel

nie is wat dit moet wees nie." Toe ek aan haar vra watter eise die grootste impak op haar het, het sy gereageer: "Die siek kinders, die probleme met personeel, moeilike onderhandelings met vakbonde en die feit dat ek 'n dubbelskof by die meisies en die babas werk. My gestel is egter nie net af oor die eise van die werk nie, maar ook as gevolg van my ander persoonlike omstandighede. Ek sukkel regtig nog om Junior se dood te verwerk en dit raak al moeiliker om alleen vir Themba groot te maak. Iemand het onlangs vir my gesê dat ek besig is om myself skade aan te doen. Ek besef dat dit waar is en dat ek eintlik 'n blaaskans nodig het" (vergelyk Pearlin, Aneshensel & LeBlanc 1997:233).

Ek het Bongi uitgevra oor die effek van die ondersteuning van mense van buite op spanningsverligting. Haar antwoord was: "Dis gaaf as mense ons probeer ondersteun, maar ek voel ongemaklik daaroor as hulle byvoorbeeld vir ons blomme bring sonder om werklik te probeer verstaan waardeur ons gaan." Hansell & Hughes (1998:80) bevestig die gedagte dat sinvolle ondersteuning eers moontlik is as ons verstaan waardeur die ander gaan.

Teen die einde van 2000 het sy 'n vriend ontmoet met wie sy vir die eerste keer in 'n lang tyd al haar emosies kon deel. Ek het aan haar gevra of dit 'n verskil maak aan haar vermoë om die spanning en eise van haar werk te hanteer, waarop sy gereageer het: "Ja, definitief. Hy werk nie vir die instansie nie en kan sonder enige vooropgestelde idees luister na wat ek sê. Hy probeer ook nie om vir my raad te gee nie. Hy luister maar net na wat ek sê."

3.4.2.4 Verwerking van verlies

Anders as Geraldine en Michelle moes Bongi onlangs iemand baie na aan haar aan die dood afstaan. Ons het vele gesprekke gehad waarin ons oor Junior se dood gepraat het en waartydens Bongi kon uiting gee aan haar rou. Tydens een van ons laaste gesprekke het ek aan haar gevra wat sy gemaak het met so 'n trauma soos Junior se dood (unieke uitkoms van die probleemversadigde dominante verhaal; White 1990:41)? Sy het geantwoord: "Dit het my geleer om my probleme en emosies te konfronteer en dat dit nie gaan help om daarvan weg te hardloop nie. Alhoewel die verlies nog steeds baie pynlik is, is ek verlig dat ek al so ver gekom het en dat ek dit kon regkry om daardeur te kom" (vergelyk Kübler Ross 1987:114). Op my vraag of sy hierdie vaardighede wat sy aangeleer het sou kon gebruik om Geraldine en Michelle en die ander personeel te help om die dood van die kinders te hanteer (landskap van aksie), het sy gesê: "Ek dink ek sou hulle kon help. Eintlik is dit maar baie dieselfde situasie. Enigiemand wat iemand aan die dood afstaan, het empatie nodig. Ek voel dat ek hulle graag wil help om te besef dat hulle goeie werk doen. Dat hulle doen wat hulle kan (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443). Ek voel ook dat

die siekte, sterftes en begrafnisse hulle help om hulleself voor te berei op hulle eie sterflikheid (Rando 1984:174), soos Junior se dood my begin voorberei het. Almal ly saam en God sien dit." Ek het aan haar gevra of die manier waarop sy Junior se dood beskou, iets van haar en haar identiteit sê (landskap van identiteit). Sy het gesê: " Ek veronderstel dit sê dat ek dapper is, nie dat ek altyd dapper was nie. Ek het dapper geword deur sy dood. Dit sê ook dat ek iets slegs wat met my gebeur het kan gebruik om ander te help wat deur dieselfde tyd gaan. Ek verstaan iets van hulle harte."

3.4.2.5 Hoop, heelheid en identiteit

Tydens ons eerste gesprek (26/1/2000) het ek aan Bongi gevra wat vir haar hoop gee. Sy het gesê: "Hoop lê daarin dat van die babas se MIV-status van positief sal omswaai na negatief. Ek gee my graag oor aan my werk sodat beide die kinders en die meisies kan sien dat ek vir hulle lief is en 'n beter lewe vir hulle begeer. Ek sien HOPE as 'n ster of 'n lig op 'n berg wat lig en hoop vir die donker, hartseer stad kan bring."

Tydens opvolggesprekke wou ek by haar weet watter rol hoop in haar persoonlike lewe speel? Sy het as volg gereageer: "Ek wil nie hê dat die gebeure van my verlede my moet terughou nie. Dit is vir my sleg dat Junior dood is, maar ek wil nie hê dat dit my moet keer om die lewe te leef nie. Dalk sal ek selfs weer eendag trou." Ek het aan haar gevra of die feit dat sy weer sal wil trou aan die kant van hoop (alternatiewe verhaal) of wanhoop (dominante verhaal) staan. Sy het geglimlag en gesê: "Aan die kant van hoop." Op my vraag of dit 'n teken is van die alternatiewe verhaal dat sy wil leef, het sy weer geglimlag en haar kop bevestigend geskud.

3.4.3 Michelle

3.4.3.1 Meer as 'n werk

Ek het vir Michelle gevra of sy verkies om met kinders te werk. Sy het gereageer: "Ek dink nie ek sou ooit iets anders kon doen nie. My werk by HOPE is 'n roeping en ek is baie bly dat ek hierheen oorgeplaas is. As gevolg van dinge wat in my verlede gebeur het vertrou ek mense nie maklik nie. Daarom is dit vir my maklik om met kinders te werk, omdat hulle my maklik vertrou" (sien Weingarten 1994:168). Ons het wel later oor hierdie aspek van vertroue gepraat (sien 3.4.3.3).

3.4.3.2 Die kinders

Op my vraag aangaande die impak wat die kinders op haar werk het, het Michelle gesê: "My liefde vir die kinders is soms al wat meebring dat ek nie bedank nie. Aanvanklik was die geweldige lyding van die

babas vir my regtig te veel en ek was vir dae aaneen hartseer en ontroosbaar (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443). Tog het ek uiteindelik besluit dat ek niks aan hulle lot kan verander nie, maar dat ek wel 'n verskil kan maak aan hoe hulle hul wêreld beleef. Dit is vir my heerlik om te sien hoe gelukkig die kinders is as hulle musiek hoor en speel en soms geskenkies kry."

3.4.3.3 *Hantering van spanning*

Ek wou ook by Michelle weet of sy bereid sou wees om saam met Geraldine en Bongi 'n ondersteuningsgroep te vorm. Haar reaksie op 'n ondersteuningsgroep word by 3.6.1 bespreek. Die vernaamste rede waarom dit nie vir haar sou moontlik wees nie, het sy as volg beskryf: "Dit is vir my moeilik om oor myself voor mense te praat en ek vertrou mense nie maklik nie." Ek het gevra op watter maniere sy werkspanning verwerk. Sy het gesê: "Ek hou van kreatiewe goed, soos kerse maak, lapverf en skryf, maar om oor probleme te praat, werk nie vir my nie." Haar voorkeurwyse van spanning hanteer was eie aan haar en sy het self gekies wat vir haar goed sou wees.

In die verskeie gesprekke wat ons gehad het, het Michelle dikwels gesê dat sy nie graag oor haarself praat nie en dat dit eintlik vir haar moeilik is om enigiets oor haarself vir iemand te vertel. Toe ek vra of dit wantroue is wat haar hiervan wil oortuig, het sy gesê dit is die stem van wantroue. Op die vraag of dié wantroue aan haar kant is of aan sy eie kant, het sy gesê: "Dit is definitief nie aan my kant nie, omdat dit veroorsaak dat ek nooit vir iemand vertel wat in my lewe aangaan nie. Dis seker hoekom ek dikwels baie emosioneel is en maklik depressief raak." Ek het aan haar gevra of sy vir my sou wou vertel waarom sy mense nie maklik vertrou nie, maar sy wou nie daarvoor praat nie en het gesê dat mense haar al te veel seergemaak en teleurgestel het. Daarop het ek haar verseker dat dit nie nodig is om daarvoor te praat nie en dat sy aan my 'n brief kon skryf as sy wou.

Die daaropvolgende week (8/2/2000) het ek 'n brief van haar gekry. So onwillig as wat sy was om te praat, so graag het sy geskryf. Hiema het 'n briefwisseling van etlike maande gevolg. Later het ek aan haar gevra of dit haar gehelp het om die spanning van haar werk en persoonlike lewe te hanteer waarop sy gesê het: "Dit het my baie gehelp om goed vir myself uit te sorteer en beter te verstaan." Die laaste brief wat ek van haar gekry het was op 28 Junie 2001.

3.4.3.4 *Verwerking van verlies*

Ek het aan Michelle gevra op watter manier verlies van die kinders haar werk beïnvloed (bepaling van invloed). Sy het geantwoord: "My grootste vrees is dat een van die kinders in my arms sal doodgaan. Ek

weet nie hoe ek by die aanskoue van die kind se lyk sal reageer nie. Ek is ook soms bang dat ekself met MIV in aanraking sal kom en besmet sal word". (Reynolds & Alonzo 1998:225).

In die winter van 2000 het 'n kind skielik siek geword en sy moes met haar hospitaal toe jaag. Op pad daarheen is die kind oorlede. Dit was vir Michelle een van die mees traumatiese ervarings van haar lewe. Tog sê sy dat dit aan dood 'n gesig gegee het. Ek wou weet wat haar ontmoeting met dood haar geleer het oor haarself (landskap van identiteit), waarop sy geantwoord het: "Alhoewel ek steeds bang is om 'n dooie mens te sien, is ek nie meer angsbevange daaroor nie, omdat ek weet dat ek dit al een keer alleen hanteer het. Na die dood van die kind was ek baie emosioneel en het ek ook soms skuldig gevoel dat ek dalk nie genoeg gedoen het om haar lewe te red nie (sien Patient & Orr 2000:24-25). Ek sien soms steeds die dogtertjie se gesig voor my as ek my oë toemaak. 'n Mens kan nooit een van die kinders vergeet wat onder jou hande dood is nie. Dit sal vir die res van my lewe in my geheue ingebrand wees. Tog voel ek innerlik op 'n vreemde manier sterker as voor die dood van die kind."

3.4.3.5 Hoop, heelheid en identiteit

Op my vraag aan Michelle op watter maniere hoop vir haar gestalte kry, het sy gesê: "Vir my lê hoop onder andere in beter werksverhoudings en beter kommunikasie met my kollegas. Verder hoop ek dat ons by HOPE daarin kan slaag om aan die kinders 'n vol en gelukkige lewe te gee en dat hulle sal weet daar is iemand wat vir hulle lief is as vir die lewe. Ek hoop dat die kinders met ons en die ander sorggewers sal bind en dat ons liefde hulle sal help om te besef dat hulle kosbaar is". Alhoewel haar werk nie altyd maklik is nie en dit dikwels voel of sekondêre sake, soos onderlinge konflik, probleme met personeel en beskuldigings van buite, baie spanning veroorsaak (sien Pearlin, Aneshensel & LeBlanc 1997:228, Land & Long 2000:467), is die kinders steeds haar eerste liefde en gee hulle haar die moed en hoop om aan te hou.

My gesprekke met die drie vroue het my introspeksie laat doen as 'n leraar van 'n kerk wat 'n bevoorregte groep mense bedien. Wat die betrokkenheid van die kerk in die breë aanbetref, sal daar vervolgens gekyk word na maniere waarop die kerk in die algemeen wel betrokke was en betrokke geraak het by HOPE en haar mense, asook na gevalle waar houdings (Cronje 1990:12) en voorveronderstellings (Greyling 2001:1) die kerk se betrokkenheid belemmer het.

3.5 Betrokkenheid van die kerk

Daar was alreeds 'n paar maniere waarop die kerk in die breë by HOPE betrokke was, maar ek wou graag vasstel op watter ander maniere die kerk verder betrokke kan raak. Aan die een kant was daar positiewe resultate, maar aan die ander kant teleurstelling en ontnugtering. Die gevolgtrekking wat gemaak is uit die kerk se betrokkenheid aan die een kant en onwilligheid om betrokke te raak aan die ander kant, word breedvoerig in hoofstuk 5 bespreek.

3.5.1 Vrywilligers

Oor 'n tydperk van 'n hele aantal jare en as gevolg van baie blootstelling het HOPE daarin geslaag om 'n aansienlike span vrywilligers op te bou. Hierdie groep bestaan hoofsaaklik uit vroue (vergelyk Heitink 1993:299) wat wissel van jong meisies tot ouer vrouens wat graag 'n paar ure van hulle week vir vrywilligerwerk wil afstaan. Die meeste van hierdie vroue is afkomstig uit gemeentes in en om Johannesburg. Vrywilligerwerk is een van die mees effektiewe maniere waarop die kerk die sorggewers kan ondersteun (sien Gerkin 1991:239).

Vrywilligerwerk vereis sterk motivering, asook baie stamina om die baie frustrasies te hanteer (sien Heitink 1993:299). Hulle verantwoordelikheid is hoofsaaklik om te help met alledaagse take soos om toe te sien dat die kinders in die tuin speel, om na die babas se fisieke behoeftes om te sien en om te help seker maak dat daar genoeg middele is vir die versorging van die kinders. Alhoewel die take van die vrywilligers op die oog af nie baie belangrik lyk nie, het die sorggewers telkens aangedui dat dit 'n reuserol in hulle ondersteuning speel, asook tot verligting van hulle werkspanning bydrae.

3.5.2 Ander kerkgroepe

Omdat HOPE een van enkele kinderhuise is wat spesifiek na MIV-positiewe kinders omsien, is hul werk redelik bekend by die kerk in die breë. Daar is dikwels kerkgroepe wat groepe jongmense vir 'n oggend neem om nie net te sien wat die werk by HOPE behels nie, maar ook om te help waar hulle kan. Aangesien hierdie groepe nie werklik kan help met werk wat 'n mate van kontinuïteit verg nie, is hulle hoofdoel om die werkslading van die sorggewers effens te verlig en hulle te ondersteun deur vir 'n paar uur die babas en kinders onder hulle sorg te neem en met hulle te speel.

Omdat hierdie kontakgeleenthede gewoonlik op 'n Saterdagoggend is, waardeur die sorggewers hierdie blaaskans na 'n lang week. Die kontakgeleenthede het ook 'n verdere voordeel in die sin dat dit help om voorveronderstellings oor MIV/VIGS af te breek en die diskoers dekonstrueer dat dit onveilig is om aan 'n

kind wat MIV-positief is, te raak. Op 'n keer het ek aan Bongi gevra presies wat die kerk kan doen om hulle te ondersteun en sy het geantwoord dat hulle eintlik net wil hê die kerk moet groepe mense bring wat kan beleef wat by HOPE gebeur sodat hulle hopelik later betrokke kan raak (sien Steinhoff Smith 1995:148).

3.5.3 Sweetpakke

As gevolg van my betrokkenheid by HOPE het twee vroue in 'n ander gemeente in Pretoria, nadat my man vir hulle van HOPE vertel het, besluit dat hulle graag betrokke wil raak. Alhoewel dit nie vir hulle moontlik was om self na HOPE te gaan nie, wou hulle graag iets doen wat werklik 'n verskil sou maak. Hulle het besluit om vir elke kleuter in die kindershuis 'n sweetpak vir die winter te maak. Michelle het 'n lys opgestel met die ouderdomme van elke kind en die twee vroue het begin en vir elke kleuter ouer as een jaar 'n sweetpak gemaak. Ses weke later het hulle hul pakkie kom aflaai: 'n groot swart sak vol klein sweetpakke. Die sorggewers by HOPE was baie dankbaar hieroor omdat warm klere in die winter 'n groot behoefte is en hulle help in hulle uitdaging om die kinders deur die winter gesond te hou (sien O'Hara 1995:109). Een van die vroue wat met die sweetpakke behulpsaam was, is intussen oorlede aan kanker, maar die ander een is steeds besig met 'n projek om truië vir kinders van 'n ander kindershuis in te samel. Deur haar aanvanklike betrokkenheid by HOPE is sy so geraak dat haar sosiale verantwoordelikheid deel van haar geloofsidentiteit geword het (sien Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:51).

3.5.4 Groep vroue

In Augustus 2000 het 'n groep vroue van 'n ander gemeente, nadat hulle van HOPE en haar mense gehoor het, gevra of ek saam met hulle 'n besoek by HOPE en een van die ander kindershuise sal aflê. Vooraf het hulle besluit dat hulle graag op 'n tasbare manier die sorggewers wil ondersteun en het hulle geld ingesamel om vir Geraldine, Bongi en Michelle elkeen 'n groot bos rose te koop. Hulle het ook vir hulle 'n koek gekoop vir teetyd en nog twee koek vir die res van die personeel.

Daar aangekom het hulle die rose en koek aan die sorggewers oorhandig en Bongi het ons op 'n kort toer geneem en gewys hoe HOPE funksioneer. Aanvanklik was ek van mening dat niemand onaangeraak daar kan uitstap nie. Ons was slegs ongeveer 'n halfuur daar waarna ons na een van die ander kindershuise vertrek het. Op pad terug was ek verbyster. Ek het heeltyd onthou hoe ek gevoel het na my eerste besoek aan HOPE. Ek was vir dae daarna ontsteld en geskok (sien Figley 1995:14) oor die

realiteit van duisende klein kinders wat onskuldig weens VIGS sal sterf. Nie hierdie vroue nie. Dit was asof die nood hulle nie werklik aangespreek het nie (sien Greyling 2001:1).

Een van die vroue het baie sterk daaroor gevoel dat sy "nie 'n sent sal gee vir VIGS-kindere nie en dat die regering in elk geval belaglik is met hierdie oordrewe VIGS-programme wat in elk geval niks help nie." Ek het gewonder watter vooroordele rondom ras, klas en seksualiteit moontlik 'n rol kon speel in haar reaksie? Ek het ook gewonder of ek nie naïef was om te dink dat almal noodwendig deur die nood van die kinders aangespreek sal word nie? Ek het aan myself vroe gevra oor hoe hierdie vooroordele gedekonstrueer kan word en watter skuiwe in die samewerking moet plaasvind om sodanige veranderinge mee te bring? Ek het veral ook vroe gehad oor my eie verantwoordelikheid om vooroordele wat binne die kerk voorkom vanuit 'n profetiese posisie aan te spreek.

3.5.5 Tieners

Mettertyd het ek en die sorggewers daaroor begin praat dat dit 'n goeie idee sou wees as mense die tieners van die kerk by HOPE kon betrek. Dit sou nie net help om voorveronderstellings oor VIGS en mense wat MIV-positief is af te breek nie, maar dit kon ook, mits die sorggewers 'n behoefte daaraan sou hê (Hansell & Hughes 1998:80), daadwerklike verligting en ondersteuning vir die sorggewers bring. Ek het besluit om die moontlikheid te ondersoek om vanuit die tienerbediening van 'n paar gemeentes 'n sogenaamde VIGS-uitreik op die been te bring wat op 'n gereelde maandelikse basis vir 'n paar uur op 'n Saterdag na HOPE sou gaan om met die kinders te speel en die sorggewers te ondersteun deur so verligting van hulle werk te bring (Sunderland & Shelp 1987:37).

Die beplanning het begin en 'n groot aantal tieners het te kenne gegee dat hulle graag by sulke geleenthede wou betrokke raak. Ek wou by een van die tieners weet waarom sy dink dat so baie kinders positief gereageer het, waarop sy geantwoord het dat hulle regtig graag iets wou doen (sien Worsnip 1994:25).

Die beplanning vir die eerste uitreik het goed gevorder en die datum is vasgestel vir 26 Augustus 2000. Die vervoer vir die eerste groep kinders van net meer as 15 is gereël en verversings vir die oggend is aangekoop. Ons sou om 08:30 vertrek sodat ons net na 09:00 daar kon wees en dan weer omstreeks 12:15 kon vertrek. 08:30 het gekom en gegaan. Daar was niemand nie. Na 'n kwartier het daar een meisie opgedaag, wat nie van een van die betrokke gemeentes afkomstig was nie. 09:10 het ons besef dat die kinders nie gaan opdaag nie. Ek was baie ontsteld. Behalwe dat ek nie kon glo dat iemand sal sê

hy/sy sal daar wees en dan nie opdaag nie, was ek bitter teleurgesteld. Ek het regtig geglo dat ons hier iets goeds op die been gaan bring wat nie net die kerk in die lang termyn sal help om 'n groter sosiale verantwoordelikheid te hê nie, maar ook 'n manier sou wees om werklik prakties aan die sorggewers ondersteuning te bied.

Die jeugwerkers van die onderskeie gemeentes het die daaropvolgende Sondag die betrokke tieners uit hul gemeentes bymekaar geroep om vas te stel wat die rede was dat hulle nie opgedaag het nie. Klaarblyklik was die belangrikste rede dat die ouers nie bereid was om die vrywaringsvorme te onderteken en hulle kinders op so manier bloot te stel aan MIV nie.

Ons het besluit om weer te probeer, maar om die keer seker te maak dat almal weet presies hoe die MIV-virus oorgedra word. Ek en die betrokke jeugwerkers het selfs tydens eredienste vanuit 'n profetiese rol gepreek oor die sosiale verantwoordelikheid van die kerk en oor VIGS wat nie die nuwe melaatsheid mag word nie (sien Kirkpatrick 1988:96, Louw 1988:77). Die tieners self was nog steeds redelik positief. Tog kon ons nie daarin slaag om weer 'n uitreik te reël nie. Die tieners se besige programme, eksamens, toetsreekse en sportbyeenkomste het dit feitlik onmoontlik gemaak en baie ouers het steeds gevoel die risiko is te groot en dat hulle nie daarvoor kans sien om hulle kinders so bloot te stel nie.

3.5.6 VIGS werkswinkel

Die jaar 2001 staan in die NG Kerk oor die algemeen bekend as die "Jaar van Hoop". In reaksie hierop het die ses gemeentes van ons ring besluit dat ons graag iets rondom VIGS sou wou doen. Ons het vir Christo Greyling genader om ons met raad by te staan. Christo is 'n predikant in die NG Kerk en hy is self MIV-positief. Hy het die virus opgedoen nadat hy as hemofieliër 'n bloedoortapping met besmette bloed gehad het. Tans is Christo in diens van 'n versekeringsmaatskappy waar hy verantwoordelik is vir VIGS opleiding deur die aanbied van werkswinkels oor VIGS. Hy het aanbeveel dat hy een van hierdie werkswinkels vir ons aanbied.

Daar is besluit op die naweek van 25-27 Mei 2001. Ons ses gemeentes se enigste verantwoordelikheid was om reklame te doen vir die werkswinkel en die mense daar te kry. Daar was plek vir net 45 persone. Van die 15 predikante in die ring was vier deel van die reëlings. Drie van die sewe gemeentes het aktiewe pogings aangewend om reklame te doen vir die naweek. Die ander het gesê hulle gemeentes sal nie belangstel nie, want VIGS is nie vir hulle 'n realiteit nie (sien Greyling 2001:1).

Ek het gewonder hoe 'n mens te werk kon gaan om meer gelowiges vanuit bevoorregte groepe by die VIGS-nood betrokke te kry? Watter inligting of blootstelling sou nodig wees om hulle te belangstelling te prikkel? Watter informasie sou effektief wees daarin om gelowiges tot aksie te beweeg? Wat is predikante se profetiese verantwoordelikheid? Sou predikante nie juis vanuit 'n posisie van pastorale mag 'n positiewe invloed op gelowiges se sosiale betrokkenheid kon hê nie?

Op die Donderdag voor die begin van die werkswinkel was daar 37 name op die lys. Van hierdie name was 21 die van 'n groep swart jongmense van een van die middestadsgemeentes, sewe was van gemeentes buite ons ring en die oorblywende nege was afkomstig van die ander ses gemeentes. Die program vir die naweek het baie belowend gelyk.

Op die Vrydag van die werkswinkel sou daar gekyk word na tegniese kwessies soos statistieke, hoe VIGS werk, hoe die virus oorgedra word en hoe nie, toetsing en berading, desentisering en voorveronderstellings.

Die Saterdagoggend was baie opwindend. Die hele groep het per bus 'n besoek gaan aflê by HOPE en by 'n ander huis wat vir MIV-positiewe volwassenes sorg. Dit was aangrypend om te sien hoe mense wat nog nooit aan VIGS blootgestel was nie, met die kinders speel en regtig empatie ontwikkel vir hulle situasie. Op daardie oomblik het ek onder die indruk gekom dat die dominante verhaal van onbetrokkenheid besig was om plek te maak vir die alternatiewe verhaal van omgee en sorg. Hierdie interaksie tussen die groep en die kinders was die unieke uitkoms wat die alternatiewe verhaal na vore kon bring waarvoor ek gehoop het (vergelyk White 1990:41). Op pad terug kon die meeste nie uitgepraat raak oor wat hulle daardie oggend beleef het nie (sien Holloway 1994:154, Kirkpatrick 1998:101). Terug by die kerk het ons ná middage te geluister na MIV-positiewe mense wat hul lewensverhale met ons gedeel het. Teen daardie tyd kon niemand meer dieselfde vooroordele hê as 'n dag vantevore nie en almal het met ander ore na hulle verhale geluister.

Die Sondagoggend is 'n paar belangrike kwessies bespreek: Hoe klop God se hart vir VIGS? Wat vra God van ons? Wat is ons boodskap aan mede-Christene en die wêreld oor ons betrokkenheid by die wêreld se nood? Die nood van weeskinders en hul sorggewers is aangespreek. Daar is ook gekyk na wat ons kan en gaan doen binne ons gemeentes en binne die gemeenskap (vergelyk Barcus 1998:3). Daar is in kleingroepies planne gemaak en almal was dit eens dat die kerk se mense grootliks tot nou toe nie

hulle sosiale verantwoordelikheid nagekom het nie en dat dit tyd was vir die kerk om van die berg af te klim en hulle voete in die modder te kom vuil maak (sien Sunderland & Shelp 1992:115).

Ek is van mening dat werkwinkels soos hierdie uiters effektief kan wees om gemeentelêde te desentiseer, in te lig, toe te rus en bloot te stel aan die realiteit van VIGS asook aan hulle eie sosiale verantwoordelikheid, wat dalk later op 'n vorm van ondersteuning aan die sorggewers kan uitloop.

3.6 Ondersteuning van die sorggewers

Deur die loop van my betrokkenheid by HOPE het ek op verskeie maniere gepoog om saam met die sorggewers een of ander vorm van permanente ondersteuning vir die sorggewers daar te stel.

3.6.1 Ondersteuningsgroep

Ons het probeer om 'n ondersteuningsgroep (sien Crandles & Sussman 1992:339) op die been te bring vir die drie sorggewers. Dit het beteken dat hulle een maal per week bymekaar sou kom en saam beplan vir die week se doen en late, aangesien kommunikasiegapings soms onderlinge konflik veroorsaak het. Tydens hierdie geleentheid kon hulle ook meer bewus raak van mekaar se behoeftes en mekaar op emosionele en geestelike vlak ondersteun. Ek het op afsonderlike geleenthede vir Geraldine, Bongi en Michelle gevra wat hulle mening in die verband is, waarop hulle al drie positief gereageer het. Daar was egter net twee van hierdie ontmoetings, en daarna kon hulle nie weer daarin slaag om so 'n ontmoeting daar te stel nie.

Veral Bongi het gevoel dat hierdie ondersteuningsgroep van onskatbare waarde kon wees, aangesien dit 'n vorm van sorg en ondersteuning was waaraan sy werklik behoefte gehad het. Later het dit geblyk dat Geraldine en Michelle nie werklik ten gunste van so groep was nie. Ek het aan hulle gevra waarom die ondersteuningsgroep nie gerealiseer het nie.

Geraldine het as volg gereageer: "Dis vir my moeilik om dit in my skedule in te pas. Ek wil ook nie as administrateur graag my persoonlike emosies en gevoelens met die ander bespreek nie. Dit voel vir my te veel na 'n 'Geraldine-fokusgroep' waar ek 'n klomp persoonlike goed oor myself moet bely. Tot nou toe het ek self reggekom en ek verkies om die spanning eerder op my eie manier te verwerk." Aangesien ek glo dat Geraldine die deskundige van haar eie lewe is (vergelyk Anderson & Goolishian 1992:28) en weet wat sy op watter stadium kan hanteer of nodig het, het ek haar nie probeer bïnvloed om anders hieroor te dink nie.

Michelle was bereid om aan die ondersteuningsgroep mee te doen, maar na die eerste ontmoeting het sy gesê dat sy nie dink dis 'n goeie idee nie. "Die groep praat nie werklik met mekaar nie. Daar is te veel grense tussen ons en ek is nie gemaklik daarmee om my emosies met hulle te deel as hulle nie bereid is om dieselfde te doen nie. In elk geval vertrou ek mense nie juis maklik nie." Sy het verder gesê: "Ek dink nie 'n ondersteuningsgroep gaan op hierdie stadium werk nie, want Geraldine en Bongi is te besig om daarvoor tyd te maak."

3.6.2 Raadgewende komitee

Aan die einde van 2000 het die instansie laat weet dat hulle graag sou wou hê dat HOPE 'n raadgewende komitee moes vorm. Geraldine, Bongi en Michelle het gevoel dat dit 'n goeie idee sou wees, aangesien hulle al drie op daardie stadium gevoel het dat hulle nie naastenby genoeg ondersteuning van die instansie gekry het nie (sien Crandles & Sussman 1992:351) en dat hulle die meeste van die tyd baie geïsoleerd gevoel het.

'n Raadgewende komitee is saamgestel uit verskeie van die vrywilligers asook sekere persone wat hulle behulpsaam kon wees met administrasie en fondsinsameling. Die idee van die komitee was verder om ondersteuning te bied (sien Turner, Peartin & Mullan 1998:138) aan die drie sorggewers asook om as 'n soort tussenganger tussen die personeel van HOPE en die instansie op te tree. Die sorggewers het gevoel dat hulle nie met vrymoedigheid hulle griewe aan die instansie kan rig nie en daarom sou die raadgewende komitee hulle daarin behulpsaam kon wees deur namens hulle te praat. Die feit dat daar so 'n komitee is het aan die sorggewers die gevoel gegee dat hulle nie alleen verantwoordelik is vir alle besluite in HOPE nie, maar dat daar 'n groep ander persone is wat hulle belange en die belange van HOPE op die hart dra. So ver het die raadgewende komitee elke maand sedert Februarie 2001 vergader. Behalwe vir fondsinsamelings, personeelsake, uitstappies vir die kinders en strukturele instandhouding het die komitee ook 'n afvaardiging na die hoofkantoor van die instansie gestuur om hulle te versoek om meer ondersteuning op fisieke, emosionele en geestelike vlak (sien Sunderland & Shelp 1987:37) aan die sorggewers te bied. Ek is baie opgewonde oor die ontwikkeling sedert die komitee tot stand gekom het en uit gesprekke met die vroue is dit duidelik dat dit die spanningslading in 'n groot mate van die sorggewers afhaal en hulle nie meer so geïsoleerd voel nie.

3.6.3 Artikel in die Saturday Star

Alles het egter nie altyd vlot en sonder voorval verloop nie. Tydens die uitgawe van 17 Februarie 2001 van die Saturday Star het die joernalis, Charlene Smith, 'n baie skadelike artikel oor HOPE geskryf. Behalwe dat baie van die bewerings in die artikel ongegrond en verdraai is, het die joernalis voortdurend die kinderhuis se naam verkeerd gespél het en aangesien sy net een keer voor die publikasie van die artikel by die kinderhuis was, het die artikel oneindige skade tot gevolg gehad.

Me. Smith begin die artikel deur te vertel van drie van HOPE se kinders wat in die hospitaal opgeneem is met gevorderde kwasjorkor en marasmus. Volgens haar is dit siektes wat nie aan VIGS verwant is nie. Tydens nadere ondersoek het dit egter geblyk dat beide kwasjorkor en marasmus onderliggende infeksies is (sien O'Hara 1995:109) wat by kinders voorkom wat alreeds aan VIGS ly en nie net MIV-positief is nie.

Verder sê die verslaggewer dat daar begin 2000 'n ondersoek van die Departement Welsyn teen HOPE geloods is as gevolg van wanpraktyk en kindermishandeling. Hierdie bewering was heeltemal ongegrond aangesien dit 'n week later geblyk het dat die kinderhuis waarvan die Departement Welsyn gepraat nie, 'n ander kinderhuis was, en nie HOPE nie.

Die joernalis meld dat een van die kinders aan 'n ekstreme vorm van ekseem en candida ly wat 'n pynlike uitslag rondom sy genitalië tot gevolg het en dit dui volgens haar op onhigiëniese versorging. Ook dit is ongegrond aangesien velinfeksies soos ekseem en candida algemeen is (sien O'Hara 1995:109) by kinders wat aan VIGS ly. Die uitslag wat as gevolg van uitermatige diarree (sien O'Hara 1995:109) voorkom, is ook algemeen by hierdie kinders.

Daar word ook ernstige bewerings gemaak oor wanvoeding en onvoldoende spyskaarte en sy vertel hoe sy geen substansiële kosvoorraad of melkformule in die store van die kinderhuis kon sien nie. Al hierdie bewerings is direk voor Geraldine en Michelle se deur gelê. Die waarheid is egter dat HOPE 'n probleem beleef met diefstal deur sommige van die personeel en dat die kosvoorraad toegesluit word sodat slegs Michelle daartoe toegang het.

Dit is duidelik dat ongelooflike skade uit so 'n artikel kan voortspruit en dit is ook inderdaad wat gebeur het. Die emosionele wroeging waardeur die drie sorggewers gegaan het, is onbeskryflik. Hulle is beskuldig dat hulle die kinders verwaarloos en nie werklik vir hulle omgee nie. Michelle en Bongi het my

op Saterdag, 17 Februarie 2001 gebel en baie emosioneel vertel van die gebeure. In die weke daarna het ons gereeld met mekaar gepraat en veral Michelle het die bewerings en gebeure baie negatief beleef. Volgens haar was dit veral omdat sy self as een van die twee "skuldiges" uitgekryt is en dan kwansuis die verantwoordelike persoon sou wees vir die kinders se "verwaarloosing" en latere dood (sien Viney, Allwood & stillson 1992:443). Daar is ook bewerings gemaak vanaf die instansie se hoofkantoor dat dit inderdaad Geraldine en Michelle se skuld is. Hierdie gebrek aan ondersteuning het die gevoel van isolasie versterk, aangesien die raadgewende komitee op daardie stadium nog nie funksionierend was nie.

Tog het daar ook heelwat unieke uitkomst (sien White 1990:41) uit die artikel na vore gekom wat later sou help om die alternatiewe verhaal te versterk. 'n Dieetkundige is na HOPE gestuur om Michelle by te staan met die opstel van die spyskaart en enkele klein aanpassings is gemaak (sien O'Hara 1995:118). Verder was die ondersteuning van vrywilligers en gemeentes, wat HOPE op gereelde basis besoek, ongelooflik. Etlke briewe is aan die Saturday Star geskryf om teen die bewerings kapsie te maak en die raadgewende komitee het besef dat hulle 'n baie groot rol in die ondersteuning van die sorggewers te speel het. Die negatiewe publisiteit en spanning wat daarmee gepaard gegaan het, het ongelukkig sy tol geëis deurdat Geraldine kort hierna weg is.

3.6.4 Geraldine gaan weg

Kort na die publikasie van die artikel in Februarie 2001 het Geraldine skielik laat weet dat sy met verlof gaan. Niemand het iets vreemds vermoed nie, en almal was eintlik verlig aangesien sy 'n blaaskans nodig gehad het. Kort voor haar verloftyd het ek met haar 'n gesprek gehad waarin sy die volgende gesê het: "Ek slaap nie goed nie, ek is nie honger nie en ek het permanent hoofpyn." Hierdie was alles gevaartekens van uitbranding (sien Figley 1995:11, Patient & Orr 2000:17). Verder het sy gesê dat sy nog nooit so geïrriteerd was nie en dat sy heeltyd sit en wag vir iets om verkeerd te gaan.

Sy sou vir twee weke met verlof gaan. Na die twee weke verstryk het, het dit geblyk dat sy verlengde verlof aangevra het en is daar aan die ander personeel gesê dat sy vir 'n onbepaalde tyd verlof geneem het. Michelle en Bongi is voortdurend in die duister gehou.

Geraldine het wel teruggekeer, maar het al meer begin voel dat sy nie haarself is nie. Sy kon glad nie meer slaap nie, sy het soos 'n mislukking gevoel, sy het gevoel dat daar nie meer vir haar enige toekoms oor is nie, sy het gesukkel om normaal te eet en sy was voortdurend sonder enige voor die hand liggende

rede baie emosioneel. 'n Vriendin het haar gevra om dokter toe te gaan en sy het uiteindelik ingewillig. Geraldine is gediagnoseer met depressie as uitvloeisel van uitbranding (vergelyk Figley 1995:11-12). Die instansie het besluit dat sy nie verder as administrateur van HOPE kan aanbly nie en daar is besluit dat sy na hoofkantoor verplaas gaan word vir administratiewe werk en fondsinsameling vir ander kindershuise. Soos met haar aanstelling by HOPE het sy nie enige inspraak hierin gehad nie (sien Parker 1989:62 aangaande mag en Panoptikon). Binne 'n dag of twee het sy haar woonstel by HOPE ontruim en haar intrek in die gebou van die hoofkantoor geneem. Eers 'n paar weke later is Bongi en Michelle ingelig aangaande wat oor Michelle besluit is nadat Bongi 'n brief van die instansie ontvang het waar sy as tydelike administrateur van HOPE aangewys is.

Kort nadat Geraldine met depressie gediagnoseer is, het die dokter my gekontak en gevra of ek bereid sou wees om Geraldine terapeuties te begelei. Geraldine het my self hierna geskakel en ons het 'n afspraak gemaak. In ons eerste gesprek het ek haar gevra om, as sy wou, my te vertel wat gebeur het. Volgens haar het al die gebeure van die afgelope jaar en 'n half het haar ondergekry (Hansell & Hughes 1998:80).

Daar was die aanval deur gewapende rowers op die kindershuis waarin 'n sekuriteitswag gewond is en waarna die rowers die volgende dag teruggekom het op soek na geld, 'n aanval op haar deur 'n swart man in die straat voor HOPE en die druk van die instansie oor die finansiële sake wat nie vlot nie.

Op 'n keer het een van die kinders flou geword, geen pols kon gevoel word nie en sy het 'n hartstilstand gehad. Geraldine het mond-tot-mond- asemhaling toegepas en die kind het volkome herstel. Omdat die kind MIV-positief is, was sy tog effens bekommerd. Toe sy twee dae later sere in haar mond gekry het, is sy dokter toe en is dadelik op AZT behandeling geplaas. Die vrees dat sy MIV-positief kan wees (vergelyk Reynolds & Alonzo 1998:225) en die ongelooflik negatiewe gevolge van die AZT-behandeling, het dit feitlik onmoontlik gemaak om met haar daaglikse taak voort te gaan. Tog het niemand eers regtig raakgesien waardeur sy gaan nie.

Die sterftes van die kinders en die feit dat sy die begrafnisdienste moes lei, die spanning van elke dag, die gevoel van isolasie, die koerantartikel en gepaardgaande beskuldigings en die uiterste gebrek aan ondersteuning van die instansie het vir haar te veel geword. Sy het gevoel dat sy 'n totale mislukking is. Haar liggaam, emosies en gees kon nie meer al die eise hanteer nie (sien Pearlin, Aneshensel & Leblanc 1997:233). In 'n poging om die invloed van bogenoemde probleme in haar lewe te bepaal (sien White 1990:42) het ek aan haar gevra watter van hierdie gebeure haar die meeste beïnvloed het, waarop sy

geantwoord het: "Die feit dat ek in die drie jaar by HOPE al 43 sien doodgaan het, en elkeen se begrafnisdiens moes lei."

Ek wou by Geraldine weet of daar iets gedoen kon word wat sou verhoed dat sy HOPE verlaat? Geraldine het geantwoord: "My vriendin is altyd daar om my deur 'n moeilike tyd te help, maar ek het nie dieselfde tipe verhouding met Michelle of Bongi sodat ek met hulle oor alles kan praat nie. Ek moes voortdurend voorgee dat alles goed gaan terwyl ek dit eintlik glad nie kon hanteer nie." Volgens haar sou meer ondersteuning van die instansie se kant af (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443) waarskynlik verhoed het dat sy HOPE verlaat. Ek het gebrek aan ondersteuning geëksternaliseer en aan haar gevra: "Op watter manier het gebrek aan ondersteuning jou beïnvloed?" Geraldine het geantwoord: "Gebrek aan ondersteuning het my laat voel dat ek in die steek gelaat is" (sien Wouters 1987:7). Ek het aan haar 'n landskap van identiteit-vraag (sien White 1988:43) gevra: "Sê die feit dat jy gekies het om nie in ons gereelde gesprekke te sê dat dit nie goed gaan nie, vir ons al twee iets van jouself wat belangrik is om te weet?" Sy het as volg gereageer: "Ek het nog altyd 'n manier gekry het om dinge te hanteer en ek het nooit gedink dinge was so erg dat ek noodwendig daarvoor moes praat nie. Dit sê seker dat ek dapper is en bereid is om nogal nuwe oplossings te soek, maar die molshoop het in 'n berg verander." Die impak van al die aspekte van sorggewing het haar die gevoel gegee dat haar totale lewe in duie stort (sien Figley 1995:12).

3.7 Samevatting

In hierdie hoofstuk het die verhale van HOPE en die drie vroue wat as senior personeel daar werk aandag geniet. Daar is aandag gegee aan die kerk se betrokkenheid by HOPE, maar ook aan voorvalle waar die kerk nie wou betrokke raak nie. Daar is gekyk na maniere waarop die sorggewers by HOPE ondersteun is, maar ook na die gebrek aan ondersteuning wat hulle dikwels beleef, asook na maniere waarop ek gepoog het om op die reis aan hulle sorg en ondersteuning te bied, deur my terapeutiese betrokkenheid. Die kerk se betrokkenheid of gebrek daaraan en die ondersteuning of gebrek aan ondersteuning wat hulle beleef, het 'n direkte invloed op elkeen van die sorggewers. Daarom is daar ook gekyk na die verskillende aspekte van sorggewing wat in elkeen se lewe aanwesig is asook die effek van hierdie aspekte op elke sorggewer.

Alhoewel daar van oral af heelwat pogings is om by HOPE en haar mense betrokke te raak en hulle te ondersteun, lyk dit tog asof die sorggewers swaar dra aan die verantwoordelikheid wat op hulle geplaas word. Al drie sien hul werk as 'n roeping en die kinders is vir hulle baie belangrik, maar hulle beleef

oneindige hoeveelhede spanning wat vanuit hulle werksituasie, persoonlike lewens en die dood en siekte van die kinders afkomstig is. Alhoewel al drie gesê het dat hulle hoop op 'n beter môre, het hierdie hoop op die einde nie geblyk om genoeg te wees nie.

Geraldine is weg nadat sy met depressie en uitbranding gediagnoseer is. Op 10 Julie 2001 het ek vir Bongi gevra of dit goed gaan, waarop sy gereageer het: "I'm trying to be OK". Ek wou weet wat sy bedoel en sy het gesê dat sy verstaan waarom Geraldine weg is. Dit is 'n baie veeleisende werk. Tydens dieselfde geleentheid het ek met Michelle gepraat en gevra hoe dit gaan. Sy het in tranes uitgebars maar gesê: "Moenie jou bekommer nie, ek's oukei".

Dit is waar dat daar 'n jaar en 'n half later heelwat gebeur het in 'n poging om die vroue van HOPE te ondersteun, maar ek is bevrees dit is nie naastenby genoeg nie. Lewers sal die kerk in HOPE se omgewing, asook die instansie moet beseft dat hierdie vroue 'n kosbare werk verrig, maar dat hulle ten spyte van pogings tot ondersteuning, nie naastenby die ondersteuning kry wat nodig is vir hierdie veeleisende en uitmergelende werk nie.

In hoofstuk 4 sal daar gekyk word na twee ander instansies waar die kerk wel hulle sosiale verantwoordelikheid nakom en waar die sorggewers genoeg ondersteuning kry, asook die effek hiervan op die sorggewers.

HOOFSTUK 4: Twee alternatiewe verhale

4.1 Twee verhale

In die voorafgaande hoofstuk het ek die verhaal van HOPE, asook die geweldige spanning (sien Hansell & Hughes 1998:80) waaronder die sorggewers gebuk gaan, weergegee. Die betrokkenheid en ondersteuning van die kerk is egter nie deur die sorggewers as voldoende beskryf nie.

In hierdie hoofstuk beskryf ek twee ander instansies wat sorg aan VIGS-weeskinders verskaf. Beide hierdie instansies doen hulle werk onder die beskerming van 'n kerk. Albei het toestemming gegee dat hulle name asook die name van hul organisasies gebruik mag word. Die effek van die kerk se betrokkenheid en ondersteuning op die sorggewers van die twee instansies, asook die impak van omsien na mekaar (sien Heitink 1977:157) en gedeelde pastorale sorg (sien Sevenhuijsen 1998:19) tussen gelowiges en sorggewers, sal aandag geniet.

Die een instansie, The Love of Christ Ministries (hierna TLC), het aanvanklik nie genoeg ondersteuning van hulle betrokke gemeente ontvang nie, maar nadat 'n ander kerkorganisasie hulle onder hulle vlerk geneem het, kry die sorggewers genoeg ondersteuning en sorg en funksioneer hulle so goed moontlik. My gesprekke en betrokkenheid by Thea van TLC het geskied vanaf Mei 2000 tot Julie 2001.

Die ander instansie, genaamd ABBA-huis, is vanuit die sosiale bewustheid (sien Kirkpatrick 1988:36) van 'n bepaalde kerkgroep op die been gebring en verskeie lidmate is intens betrokke by die wel en wee van die instansie. In die gesprekke met personeel van ABBA het dit duidelik geword dat die sorggewers genoeg sorg en ondersteuning ontvang. Die tydperk waarbinne my gesprekke met sorggewers van dié instansie plaasgevind het, het gestrek vanaf Maart tot Julie 2001.

4.2 TLC

4.2.1 Agtergrond

Hierdie verhaal handel oor Thea Jarvis wat haar gemaklike, welvarende lewe vaarwel toegeroep het om om te sien na babas in nood wat oor haar pad sou kom (vergelyk Forrester 1987:246). In die boek, *For the love of Christ* (Jarvis 1995), skryf sy in die voorwoord die volgende:

In the past few years, God has taken me on a journey I would not have chosen for myself. Was it a journey less traveled, perhaps, by the average Christian? I discovered for myself it is a road more frequented by Christians than we are given to believe. For some reason we don't hear about it very often. This is an alarming fact, considering how frequently Christians find themselves upon this very path; often without a single coping tool.

Haar verhaal begin waar haar oudste dogter van 'n perd afval en daarna ernstige diabetes opdoen (Jarvis 1995:1). Vir hulle as familie was dit 'n geweldige krisis. Een aand, te midde van totale wanhoop, het sy na God geroep, en bo haar verwagting het Hy haar geantwoord. Daardie aand het haar lewe verander.

Sy en haar gesin het by 'n gemeente betrokke geraak (Jarvis 1995:6). Omdat die gemeente glo in geloofsgenesing was sy seker dat haar dogter daar van haar siekte genees sou word. Jare en jare van bid en smeeke het gevolg, maar nooit het haar dogter gesond geword nie. Sy is vandag nog 'n diabeet. Hieroor skryf sy die volgende (Jarvis 1995: 15):

I do believe God heals...But I would have been terribly thick if I hadn't by now realised, that although God heals, the final decision lies with Him. We can not prescribe to God what to do and how or when to do it.

Thea het by die Bybelskool van die gemeente ingeskryf (Jarvis 1995:35). As deel van hulle opleiding moes hulle een Saterdag by 'n kindershuis in Soweto besoek aflê. Hierdie gebeurtenis het daartoe aanleiding gegee dat sy al meer by die nood van kindershuiskinders betrokke geraak het.

I started to become aware of the true plight of these poor little children. I saw them die of meningitis, bronchitis, pneumonia. I watched a child go deaf because a simple ear infection was not treated timeously. I saw a little girl who suffered brain damage because she had been raped while in "care". Little boys, no bigger than toddlers, were sodomised by older boys in the orphanages. The Lord started to kindle inside of me a deep affection for these children (Jarvis 1995: 38).

Weeskinders het haar passie begin word. Sy het weekliks begin om hospitale te besoek om soveel as moontlik oor hierdie kinders uit te vind. Op daardie stadium was die statistiek in die groter Johannesburgarea dat daar elke week ongeveer vyftig babas op straat gevind word. Hieroor skryf sy (Jarvis 1995: 45):

It became clear to me that all the street children and abandoned and homeless children were an

indictment to the Body of Christ. Little babies were being discarded in the veld to be eaten by dogs and were ending up in dumpsters or on rubbish dumps. These were not sensational stories, but cold, true facts. I couldn't understand why the body of Christ was living in opulence whilst allowing all this to occur. Why wasn't the church doing something?

In hierdie tyd het sy begin dink aan 'n plan om hierdie babas 'n ordentlike kans op lewe te gee. Een oggend tydens haar stiltetyd, het sy op 'n naam vir hierdie beplande bediening afgekom: TLC. The Love of Christ Ministries.

Ten spyte van haar opgewondenheid het dinge nie so vlot verloop as wat sy gehoop het nie. By die gemeente het mense op die oog af belanggestel, maar mettertyd het dit geblyk dat hierdie belangstelling bloot oppervlakkig was (Jarvis 1995:61). Ook tuis het dinge nie so goed gegaan nie: haar man het hom heeltemal oorwerk en is aan die einde van Maart van daardie jaar van sy pligte by sy werk onthef.

Mettertyd het sy bewus geraak van babas by die Baragwanath-hospitaal. Op daardie stadium was daar twee baie klein babas in die saal. Een is in 'n openbare toilet gebore en met die naelstring en plasenta net so agtergelaat (Jarvis 1995:93). Die ander een se ma het hom in 'n afvoerpyp ingedruk met die hoop dat hy sou wegspoel, maar iemand het hom hoor huil (Jarvis 1995:93). Na 'n besoek aan die hospitaal het Thea baie aan die babas gedink en elke dag die matrone van die saal gebel om te hoor of sy hulle nie in haar sorg kan neem nie. Na 'n week het die matrone toegegee dat sy hulle kon kom haal (Jarvis 1995:95). Haar vreugde was allesoorweldigend. Op pad terug was sy onuitspreeklik bly, maar tog ook bang dat daar enige oomblik 'n polisiemotor van agter af sou kom en hulle dwing om die babas terug te gee.

Intussen het dinge net meer en meer skeef geloop. Haar man is in 'n psigiatriese hospital opgeneem weens 'n senu-ineenstorting. Verder was hulle as gesin byna bankrot. Sy vertel van 'n bepaalde insident waar sy 'n tjek van 'n anonieme persoon ontvang het (Jarvis 1995:151). Dit was uitgemaak vir 'n bedrag van R3 000,00 en op 'n papiertjie het gestaan: "From the Muslim Community, towards your labour of love." Van haar eie gemeente, wat Christene was, het hulle 'n skrale R 250 per maand ontvang. Van oral, behalwe van die gemeente, het geld begin inkom vir hulle werk.

Intussen het die breuk tussen haar en die gemeente al groter geword tot by 'n punt waar sy nie anders kon as om hulle agter haar te laat nie. Dit het vir haar gevoel asof dit die gemeente nie kon skeel dat hulle nie meer lidmate daar was nie en dat hulle tog te bly was dat sy en haar bediening uit hulle hare was.

Hulle was glad nie bewus van die mate van verwerping wat sy en haar gesin beleef het nie (sien Worsnip 1994:25). As gesin het hulle weer teruggegaan na die Katolieke Kerk (1995:253) waar hulle voorheen was. Hulle is met ope arms ontvang en het meer aanvaarding en ondersteuning gekry as waarvoor hulle ooit gehoop het (1995:286).

Alhoewel die beginjare glad nie maklik was nie en TLC van alle kante af teenkanting beleef het, is dit vandag 'n gesonde, sterk organisasie danksy die harde werk en toewyding van iemand wat liewer was vir babas wat wees egtergelaat is as vir haar eie gemak (vergelyk Louw 1988:77, Kirkpatrick 1988:100). Weens die verandering binne die sosiale konteks wat deur die geweldige toename in VIGS teweeggebring is, is 'n groot hoeveelheid van die babas wat tans onder TLC se sorg is, nie meer net wees nie, maar ook MIV-positief.

Die eise wat die bediening stel is dikwels barmhartig. Aangesien min vrywilligers op 'n stadium beskikbaar was, het die meeste van die werk op die klein personeel van TLC afgekom. Hulle grootste behoefte, afgesien van finansies om die hoë kostes wat aan die versorging verbonde is, te dek, is mense (sien Patient & Orr 2000:27) wat bereid sal wees om hulle te help met die versorging van die babas. Veral die siek babas wat alreeds aan VIGS lei vereis baie versorging en intensiewe aandag.

4.2.2 'n Paging tot betrokkenheid

Tydens ons eerste ontmoeting het ons onder andere gepraat oor hoe Thea die spanning en verantwoordelikheid hanteer (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443) wat met die versorging van die kinders gepaard gaan. Sy het gesê: "Ek is baie moeg en soms voel ek vasgevang. Tog het ek oor die loop van jare geleer om van innerlike hulpbronne gebruik te maak" (sien Bunting 2001:135). Ek het aan haar gevra wat hierdie innerlike hulpbronne behels, waarop sy gereageer het dat sy baie met God praat (vergelyk Ferrari, Jason & Salina 1995:101), dat sy oor die vermoë beskik om haarself heeltemal af te sluit al is sy tussen mense en haar te wend tot die beelde in haar kop wat vrede en gerusstelling in moeilike tye bied. Sy maak ook van rituele gebruik (vergelyk Patient & Orr 2000:25) wanneer die eise van haar werk te veel raak. Een keer toe 'n baba dood is, het sy 'n heliumballon gaan koop, buitentoe gegaan, die ballon se tou met 'n skêr geknip as simbool dat sy haar lossny van haar hartseer en gestaan en kyk hoe die ballon in die lug verdwyn. As sy werklik moedeloos is, skryf sy op 'n witbord die name van mense wat haar moontlik kan help. Sy beplan verder om gereeld op retraites te gaan met die oog op emosionele en geestelike welstand.

Na afloop van ons gesprek was ek diep onder die indruk dat hier 'n ideale geleentheid is vir die kerk om bewus te raak van die nood en om sorg te verleen (sien Forrester 1987:246) deur by die nood van VIGS-weeskinders betrokke te raak. In my navorsingsjoernaal van 30 Mei 2000 skryf ek die volgende:

Na 'n uur en 'n half het ons daar weggery en ek het net een ding geweet: Of dit nou vir die navorsing is of nie: hier moet iets gedoen word.

4.2.2.1 Beplanning van projek

Na afloop van die besoek en verdere telefoniese gesprekke tussen my en Thea het ons op die volgende plan afgekom:

As die personeel by TLC se primêre behoefte is om net 'n bietjie verligting van hul werkslading te kry, dan is dit wat ons moet doen (Sunderland & Shelp 1987:37). So sou mens byvoorbeeld oor naweke groepe jongmense na TLC kon neem, sodat hulle die sorggewers se werk kon oorneem en kan seker maak dat hulle ten minste een aand in die week goeie slaap inkry. Ek het my rol gesien as 'n brug tussen gelowiges met wie ek kontak gehad het en TLC se nood, wat as vikariese sorggewer (sien 2.3) vir ander gelowiges se sosiale verantwoordelikheid instaan. In my hoedanigheid as predikant het ek met 'n paar groepe gesprek gevoer om die moontlikheid te ondersoek om vanuit hulle geledere 'n uitreik op die been te bring wat TLC in die versorging van die babas, en sodoende ondersteuning aan die sorggewers, kon behulpsaam wees. Daar was 'n groep jongmense van Afrikaans Hoër Seunskool wat gesê het dat hulle graag sou wou gaan hulp aanbied, asook twee selgroepe bestaande uit werkende jongmense, een afkomstig vanaf 'n ander NG-gemeente in Pretoria en een vanaf 'n NG-gemeente in Johannesburg. Die enigste moontlikheid vir die projek was op 'n Saterdagmiddag. Ek en Thea het hieroor gesprek gevoer, waartydens sy gesê het dat 'n Saterdagmiddag hulle goed sou pas. Ons het ook al die fyner detail, naamlik waarvoor die jongmense verantwoordelik sou wees, uitgewerk.

4.2.2.2 Uitvoering

Na samesprekings met Thea het ons besluit dat die groepe telkens verantwoordelikheid sal aanvaar vir die nagskof op 'n Saterdagmiddag wat strek vanaf Saterdagmiddag 17:00 tot die Sondagoggend 07:00. Die groep sou bestaan uit 'n maksimum van ses en hulle sou volle verantwoordelikheid neem vir die nagskof en die versorging van die babas tot die volgende oggend.

Die eerste groep het bestaan uit 'n paar seuns van Afrikaans Hoër Seunskool. Hulle het op 12 Augustus 2000 na TLC vertrek. Hierna was daar nog vyf geleenthede. Die selgroep van Pretoria het vir twee geleenthede verantwoordelikheid geneem en die selgroep van Johannesburg vir drie.

Alhoewel die groepe nog steeds bereid was om te gaan help, is TLC mettertyd oorval met hulpaanbiedinge sodat daar later net nie meer ruimte vir die groepe was nie. Die gemeentes en kerkgroepe uit die omgewing wou so graag betrokke raak dat daar besluit is om hulle eerder die kans te gee en sodoende ook kontinuïteit in ondersteuning vir TLC te verseker (sien 4.3).

4.2.2.3 Terugvoer

Na elke sessie is daar 'n terugvoergeleentheid (sien Hall 1997:41) gereël om aan die jongmense geleentheid te gee om 'n stem aan hul ervarings te gee en hulle kans te gee om te praat oor moontlike skuiwe wat in hul eie sosiale bewustheid plaasgevind het. Die formaat van die terugvoersessie was baie informeel. Hall (1997:41) sê oor hierdie informele terugvoersessies die volgende:

Turning a feedback session into a reflexive research procedure is, from my perspective, largely dependant on attitude and intention. In this case my attitude and intention were to look for ways in which my actions brought reactions and to alter those actions if and as I deemed necessary for the smooth running of the study. To achieve this in the feedback sessions, I thought it was absolutely necessary that I did not control the talk.

Alhoewel ek 'n paar vrae gevra het, het ek oor die algemeen toegelaat dat die gesprek 'n natuurlike loop neem en die deelnemers het onderling informeel gesprek gevoer.

4.2.2.3.1 Groep 1: Jongmense

Hierdie groep het bestaan uit vier seuns en 'n meisie. Aangesien nie een van die seuns vantevore babas versorg het nie, was dit 'n redelike waagstuk om die babas vir 'n hele nag in hulle sorg oor te laat. Aanvanklik het hulle getwyfel of hulle dit sou regkry, maar na afloop van die eerste nag was hulle nie net baie ingenome met hulleself nie, maar hulle het almal saamgestem dat die ervaring hulle lewens verander het (vergelyk Davies & Harre 1991:46). Hulle het tot die besef gekom dat hulle inderdaad 'n bydrae kan lewer om die sorggewers te ondersteun en die babas te versorg en dit het hulle oë oopgemaak vir die geweldige nood waarin VIGS-weeskinders en hulle sorggewers hul bevind. Ek het aan hulle gevra wat hulle die meeste getref het. Almal het gesê die onregverdige lyding (sien Reynolds & Alonzo 1998:25) van die kinders was vir hulle verskriklik. Op daardie stadium was baie van die babas by TLC regtig siek (sien Holzemer, Rothenberg & Fish 1995:195). Een van die seuns was besonder geraak deur hulle lyding. Tydens sy vertelling het hy begin huil en gesê dat hy nooit weer dieselfde sou wees nie. Ek wou by hom weet: "Wat verwoord jou reaksie oor die verandering wat in jou plaasgevind het?" Die res

van die groep het met hom saamgestem toe hy sê: "Ek kan nie meer oor VIGS dink as iets wat daar ver is nie omdat ek self iemand met VIGS in my hande gehad het" (sien Forrester 1987:246).

4.2.2.3.2 Groep 2: Selgroep: Pretoria

Hierdie groep het bestaan uit 'n groep van 6 jong vroue tussen die ouderdom van 23-27 jaar. Omdat almal van hulle al redelik ondervinding met die versorging van babas gehad het, was hulle nie gespanne oor die fisieke versorging nie. Thea het na die tyd gesê dat sy nie kon glo dat niemand haar deur die nag gepla het nie en het na hulle teenwoordigheid verwys as die van engele. Hierdie groep was twee keer by TLC.

Na die eerste geleentheid het ek aan hulle gevra hoe hulle dit beleef het. Vir sommige van hulle was dit 'n diep verrykende ervaring: om te beseft dat hierdie babas aan een of ander VIGS-verwante siekte gaan sterf en dat hulle kon help om aan hulle liefde en versorging te gee. Drie van die vroue het die ervaring nie heeltemal so positief beleef nie, aangesien hulle nogal bang was dat hulle deur hulle noue kontak met die babas aan die MIV-virus blootgestel sou word (sien Lester 1989:49). Ironies genoeg het die meeste van hulle na die tyd ook een of ander vorm van verkoue onder lede gehad, wat hulle vrees vir blootstelling aan die virus versterk het.

As gevolg van hulle vrees vir blootstelling aan MIV het ons 'n paar weke daarna gepraat oor wyses waarop MIV oorgedra word en hoe nie. Die inligting wat hulle bekom het het hulle meer toegerus laat voel om die babas te versorg en dit het baie gehelp om hulle vrese te besweer (vergelyk ook Walker & Pomeroy 1996:52), wat die tweede besoek makliker gemaak het. Omdat almal tydens die tweede besoek baie ontspanne was, kon hulle die babas gerusstel en het almal dit baie meer positief beleef.

4.2.2.3.3 Groep 3: Selgroep: Johannesburg

Hierdie groep het ook bestaan uit 6 persone, waarvan die samestelling van die groep telkens gewissel het. Oor die algemeen was daar telkens ewe veel mans as vroue verteenwoordig. Vooraf het hulle in die groep 'n gesprek gevoer oor VIGS, hoe die virus oorgedra word (sien Worsnip 1994:25), die rol van die kerk rakende VIGS in Suid-Afrika en elkeen se individuele sosiale verantwoordelikheid as Christen (vergelyk Forrester 1987:246). Dit het baie gehelp om aan hulle rigting te gee oor waarom hulle by die sorg en ondersteuning van die sorggewers wil betrokke raak. Dit was dit vir hierdie groep ook makliker om na TLC te gaan omdat dit naby is.

Na afloop van die eerste besoek het ek aan sommige van die groeplede gevra om te vertel hoe hulle dit beleef het. Ook hulle was getref deur die geweldige hartseer en onregverdigheid van die lyding (sien ook Isherwood & McEwan 1996:221; Viney, Allwood & Stillson 1992:443) van hierdie kinders. Een van die groeplede was veral onder die indruk van die geweldige spanning en verantwoordelikheid wat op die permanente sorggewers geplaas is en het gevoel dat die kerk in geheel groot diens kan lewer deur op so manier die sorggewers se werkslading te verlig. Die groep het hierna vir nog twee besoeke gegaan. Telkens was dit vir hulle 'n waardevolle leerervaring.

Dit was opmerklik hoeveel meer positief hierdie groep die uitreik beleef het as sommige lede van die ander groep. Ek het die groep hieroor uitgevra, waarop hulle gereageer het dat hulle positiewe belewenis te doen het met die feit dat hulle oor baie kennis (vergelyk Walker & Pomeroy 1996:52) oor MIV/VIGS beskik het en dat hulle kennis hulle gehelp het om te weet dat hulle nie nodig het om bang te wees om aan die kinders te raak nie.

Na afloop van die ondersteuningsprojek het ek my afgevra of ons op hierdie punt van die navorsingsreis in die doel geslaag het, naamlik om die sorggewers te ondersteun. Het die projek bloot daarin geslaag om 'n aantal jongmense bewus te maak van en bloot te stel aan hul sosiale verantwoordelikheid, of het ons werklik daarin geslaag om sorg en ondersteuning aan die sorggewers te bied? Uit die terugvoersessies was dit duidelik dat elkeen wat deel was van die projek blootgestel is en bewus gemaak is, maar eers in latere gesprekke met Thea het sy vertel hoeveel die groepe se betrokkenheid inderdaad bygedra het om aan hulle die belewenis te gee dat hulle sorg en ondersteuning van die kerk ontvang.

4.2.3 Ondersteuning en betrokkenheid van die kerk in die algemeen

Tydens 'n latere gesprek het ek aan Thea gevra op watter manier die kerk in die algemeen hulle werk ondersteun. Sy het gesê dat die gemeente waar hulle was aanvanklik glad nie betrokke wou raak nie. Hulle het egter die gemeente verlaat en by 'n Rooms-Katolieke gemeente tuisgekom wat baie betrokke is by die werk.

Die mense se reaksie is ongelooflik. Ten tyde van ons gesprek was daar vier vroue van 'n gemeente wat op 'n rotasiebasis beurt gemaak het om een oggend per week die kinders te kom help bad. Daar is ook vrywilligers wat van tyd tot tyd vir 'n paar weke daar kom bly en as ekstra personeellede funksioneer. Christene van oor die hele wêreld wat baie gretig is om by VIGS-weeskinders se nood betrokke te raak het al kom help, aangesien hulle 'n webbladsy op die internet het wat van hulle werk vertel. Een van Thea

se vriendinne uit die gemeente werk elke Donderdagaand se nagskof sodat sy darem een aand per week goed kan slaap. Daar is ook gemeentes wat onderskeidelik op Woensdag- en Donderdagaande vir die bad van die kinders verantwoordelikheid aanvaar.

Later het 'n groep tieners van 'n Christenhoërskool in die omgewing besluit om elke Vrydagaand 'n groep van ses tieners te stuur om die nagskof te behartig. Soos die groepe wat deur my betrokkenheid by TLC betrokke geraak het (sien 4.2.2) was die doel van hierdie aksie nie net om die jongmense van hul sosiale verantwoordelikheid bewus te maak nie, maar op daadwerklike wyse hulp en ondersteuning aan die sorggewers te bied. Dit het beteken dat Thea en haar familie vir die eerste keer in jare op 'n Vrydagaand kon uitgaan en dit het 'n wêreld se verskil aan hulle lewenskwaliteit gemaak.

4.2.4 Effek op sorggewers

Na afloop van ons ondersteuningsprojek (sien 4.2.2) het ek aan Thea sekere vrae gevra wat aan die begin van die navorsingsreis na vore gekom het, naamlik wat die effek van sulke betrokkenheid van die kerk se lidmate op hulle as sorggewers is? En of die kerk se betrokkenheid in terme van sorg en ondersteuning werklik 'n verskil aan hul funksionering maak? Hier volg 'n uiteensetting van ons laaste gesprek:

1. *"Hoe het TLC se situasie in die afgelope paar jare verander?"*

"Dit is amper nie moontlik om die toestand van 'n paar jaar gelede te vergelyk met hoe dit vandag gaan nie. Ons situasie het geweldig verander. Ons lewenskwaliteit het ook dramaties verhoog omdat ons nie nodig het om voortdurend te sit en tob oor waar die geld vandaan gaan kom nie. Verder voel ons nie meer dat ons alleen is nie, aangesien die kerk saam met ons eienaarskap vir die werk aanvaar het. Dit op sigself is 'n ongelooflike vorm van ondersteuning. Dit is asof die kerk in ons omgewing wakker geword het vir die realiteit van VIGS en nie kan wag om iets te doen nie. Dit het waarskynlik iets te doen met die feit dat ons tussen hulle leef en dat die kinders en VIGS ook op 'n manier deel van hulle lewens word."

2. *"Wat doen die kerk, en veral jou gemeente, tans om julle as sorggewers te ondersteun?"*

"Die gemeente waar ons ingeskakel is, lewer 'n enorme bydrae. Hulle voorsien byvoorbeeld elke maand in al ons lopende onkoste wat ongeveer R30 000,00 per maand beloop. Hierdie finansiële ondersteuning het ons lewens geheel en al verander. Nie net omdat ons nou vir die eerste keer kreatief kan begin dink oor die werk en oor moontlike uitbreidings nie, maar ook omdat hulle daarmee sê dat hulle ons regtig vertrou met waarmee ons besig is. Asof ons onself bewys het. Interessant genoeg het die emosionele en geestelike steun outomaties saam met die finansiële steun gekom. 'n Ruk gelede was ons doodmoeg en emosioneel gedreineer. Dit het alles verander, omdat ons beleef dat die kerk regtig in ons glo."

3. *"Watter effek het vrywilligers en kerkgroepe wat fisiek help op die welstand van die sorggewers?"*

"Soos ek sê was ons selfs tot verlede jaar permanent doodmoeg. Nou is daar van die plaaslike Christene en gemeentes en ons gemeente se kant af soveel ondersteuning dat ons dit soms nie kan glo nie. Omdat daar meer mense is wat help, word die las meer versprei en kan ons uitkom by dit wat saak maak, naamlik die kinders. Daar is voortdurend kerkgroepe en vrywilligers wat kom help, van die jeug tot die aktiewe bejaardes. Daar is selfs mense wat al die badwerk en voorbereiding van kos en bottels op hulle neem. Ons kan definitief nie meer kla dat ons nog geïsoleerd voel nie."

4. *"Wat is jou en die sorggewers se grootste behoefte op hierdie stadium?"*

"Dis 'n goeie vraag. Tot 'n jaar gelede sou ek duisende goed kon opnoem omdat baie min van ons behoeftes regtig aangespreek is, maar nou gaan dit so goed met ons. Ons is almal ontspanne en kry genoeg slaap en die effek hiervan is duidelik sigbaar in die werk met die kinders. Miskien is ons grootste behoefte dat dit net sal aanhou soos nou."

5. *"Hoe voel jy oor die kerk se betrokkenheid oor die algemeen?"*

"Die kerk in ons breër gemeenskap is baie ondersteunend. Hulle gee regtig aan ons 'n plek binne die bediening en neem ons werk ernstig op. Ons bou wonderlike verhoudings omdat hulle weet dat ons nie net 'n 'fly by night'-geval is nie, maar dat ons hier is om te bly."

4.3 ABBA-huis

4.3.1 Agtergrond

ABBA-huis is 'n tydelike plek van veiligheid vir MIV-positiewe en ander weeskinders waar hulle sorg en liefde kry totdat pleeg- of aanneemouers vir hulle gevind kan word. Die ouderdom van die babas strek van geboorte tot ses maande. Daar word hoofsaaklik op die babas se fisieke nood gefokus, sonder om hulle emosionele behoeftes agterweë te laat. ABBA-huis is nie 'n kindershuis in die ware sin van die woord nie en wanneer babas nie voor die ouderdom van ses maande by pleegouers of permanente aanneemouers geplaas word nie, word hulle na 'n kindershuis gestuur. Omdat ABBA-huis maar 'n klein instansie is en hulle slegs ses babas op 'n keer huisves, het hulle 'n totaal van vyf sorggewers. Daar word gepoog om nie te veel tussen sorggewers te wissel nie, omdat dit verhoed dat die babas vroeg in hulle lewe met 'n moederfiguur bind (vergelyk ook Boland 1988:282).

4.3.2 Betrokkenheid van die kerk

Ek het aan Miriam, die koördineerder van ABBA-huis, gevra watter rol die kerk in hulle bediening speel. Haar reaksie was dat die kerk se funksie geweldig belangrik is. ABBA-huis het juis ontstaan as een van die projekte van 'n spesifieke gemeente se gemeenskapsbediening (sien ook verslag van die WRK

1997:101, Gerkin 1991:131). Nie al die ondersteuning wat hulle kry is noodwendig finansiële van aard nie. Die gemeente waar hulle geaffilieer is, is voortdurend met hulle in gesprek en staan hulle by met hulp en advies. Ek wou by haar weet hoeveel ander gemeentes nog aktief by hulle werk betrokke is, waarop sy vertel het dat meer as twaalf gemeentes op 'n besondere manier betrokke is. Sy sê dat sy oortuig is dat hulle nie sonder die kerk se ondersteuning sal regkom nie en dat sy nie weet hoe ander instansies dit regkry nie.

Op my vraag waarom die ondersteuning van die kerk so 'n groot rol speel, het sy gesê dat hulle nie net die meeste finansiële ondersteuning van die kerk kry nie, maar dat die kerk 'n groep vrywilligers (sien Gerkin 1991:239, Heitink 1993:299) tot beskikking het wat nie by regeringsinstansies die geval is nie. Toe ek wou weet of die kerk hulle op emosionele vlak ook ondersteun, het sy gesê die kerk stel definitief 'n emosionele ondersteuningstruktuur daar. Alhoewel hulle emosionele behoefte nie altyd so groot is nie (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:442), omdat die babas in hulle sorg nie gewoonlik sterf nie, is een van die pastors van 'n gemeente naby hulle altyd beskikbaar om met hulle te praat en vir die babas te bid. Spesifiek een gemeente ondersteun hulle baie deur emosionele sorg, gebede en vrywilligers. Een van die predikante het selfs een van die kinders aangeneem.

Ek het aan Miriam gevra watter rol die kerk speel rakende die babas. Volgens haar het die kerk hier 'n uiters belangrike funksie om veral vir MIV-positiewe babas te sorg deur hulle of in pleegsorg te neem of hulle aan te neem. Sy is van mening dat hierdie 'n manier sou wees om baie van die rasseprobleme in Suid-Afrika af te breek.

Ek wou voorts weet op watter manier die groter kerk hulle ondersteun, waarop sy gesê het dat die kerk oor die algemeen baie betrokke is by hulle werk, onder andere deur donasies, vrywilligers en bewusmaking. Die vrywilligers (sien Gerkin 1991:239, Heitink 1993:299) help met 'n oneindige hoeveelheid take en sonder hulle sou die personeel van ABBA-huis nooit by al hulle werk kon uitkom nie. Die vrywilligers aanvaar onder andere verantwoordelikheid vir 'n gebedslys, 'n bystandslys, inkopies, hospitaalbesoeke, bloedtoetse en projekte rakende die babas, uitstalborde en "Baby love boxes".

4.3.3 Ondersteuning van die sorggewers

Die sorggewers van die babas kry baie swaar so ver dit binding met die babas aanbetref, aangesien hulle telkens na 'n tydperk van ses maande die babas moet laat gaan en dan weer amper dadelik ruimte moet maak om ander babas te versorg (sien Viney, Allwood & Stillson 1992:443). Die verwerking van verlies is

ook meer intens as 'n baba om een of ander rede langer moes bly as van die ander aangesien dit die afskeid moeiliker maak.

Interpersoonlike en persoonlike faktore veroorsaak ook baie spanning (vergelyk ook Pearlin, Aneshensel & Leblanc 1997:228, Land & Long 2000:467). Die vroue werk lang ure en hulle is dikwels baie moeg. Een van die vroue se man is onlangs oorlede, een verwag aan die einde van Julie 2001 'n baba en van die ander se mans is werkloos. Hierdie vroue is almal broodwinners.

Onderlinge sorg en ondersteuning (Crandles & Sussman 1992:339) vind op 'n informele manier plaas deur personeelvergaderings asook vergaderings vir die vrywilligers om so die gladde verloop van sake te verseker. Die sorggewers ondersteun mekaar onderling deurdat sommige van hulle definitiewe leiding in vergaderings neem en namens die ander intree, asook deur soms skofte te ruil en dalk effens vroeër te kom as een van die ander nodig het om iewers te wees. Miriam sê ook dat die verhouding tussen haar en die sorggewers oor die algemeen baie goed is. Misverstande kan soms probleme veroorsaak, maar is gewoonlik oor onbenullighede.

Ek het aan Miriam gevra op watter manier sy ondersteun word, waarop sy geantwoord het dat sy dink die ondersteuning wat sy kry is oor die algemeen beter as baie ander sorggewers van wie sy al gehoor het. Die maatskaplike werkers neem verantwoordelikheid vir alle wettige aspekte rakende voogde en aanneming. Sy het ook 'n netwerk van 'n paar verpleegsters wat namens haar instaan sodat sy naweke af kan hê. Sy voel dat die samewerking in die span baie belangrik is en dat dit onderlinge sorg aanhelp asook opleiding vir die sorggewers om sodoende te verseker dat die sorggewers nie net toegerus is nie, maar ook toegerus voel en sodoende met meer gemak en selfvertroue vir die kinders kan sorg.

4.3.4 Baby Love Box: 'n Projek

Na my eerste gesprek met Miriam het ek aan 'n Bybelstudiegroep in my gemeente vertel van ABBA-huis en hulle werk. Hulle het dadelik baie empatie gehad en wou graag weet op watter manier hulle by ABBA-huis betrokke kan raak. Ek het vir hulle vertel van die "Baby Love Box"⁶-projek en hulle was baie gretig om daarby in te skakel. Die tien vroue het twee-twee 'n kartonhouer gedeel en oor 'n tydperk van ses weke borslappe en babakouse gehekel en gebrei, doeke en bottels gekoop en elkeen 'n groot finansiële uitset gemaak om aan die projek deel te neem. Niemand was verplig om al die items op die lys aan te

⁶ 'n "Baby Love Box" is 'n kartonhouer wat deur vrywilligers versier en dan aan gemeentes en instansies gegee word om met items te vul wat op 'n lys op die deksel aangebring is.

koop nie, maar almal het gevoel dat hulle graag soveel as moontlik items wil bymekaarmaak. Die personeel van ABBA-huis was baie beïndruk toe ons daar aankom met die kar vol houters waarvan die meeste se deksel nie eers kon toemaak nie omdat dit so volgelaai was.

Deur die loop van die projek het ek aan die vroue gevra hoe hulle dink oor Christene se sosiale verantwoordelikheid. Hulle het onder andere gesê dat baie Christene graag iets wil doen, maar nie weet waar om betrokke te raak nie, dat die regte leiding nie net sal help om betrokke te raak nie, maar ook meer sosiale bewustheid sal kweek en dat hulle glo dit is die kerk se taak om op soveel as moontlik maniere hierdie sorggewers en ander instansies te ondersteun. Een van die vroue het gemeld dat sy nie dink dat almal noodwendig hulle fisieke teenwoordigheid nodig het nie, maar deur 'n projek soos die Baby Love Box weet die sorggewers dat hulle hulle nie net finansiële ondersteun nie, maar dit impliseer ook 'n vorm van emosionele solidariteit (sien Kirkpatrick 1988:100) omdat daar nie net baie geld in so 'n houer ingaan nie, maar ook tyd en energie en toewyding om te dink wat die beste vir die baba is. 'n Ander vrou se reaksie was dat sy glo so 'n projek wakker mense se bewussyn rakende VIGS-babas aan omdat hulle self die poeier en klere en doeke gaan koop wat die babas nodig het (vergelyk ook Greyling 2001:1).

4.4 Samevatting

Uit bogenoemde twee verhale is dit duidelik dat albei instansies meer as genoeg ondersteuning van die kerk in die breë ontvang. Die sorggewers wat by elke instansie werksaam is getuig daarvan dat hulle nie weet waar hulle sonder die ondersteuning van die kerk sou wees nie, hetsy deur vrywilligers, finansiële, emosioneel of deur ander projekte.

Thea van TLC getuig dat dit moeilik gegaan het in die tyd toe die kerk nie hulle sosiale verantwoordelikheid nagekom het nie, maar die oomblik toe hulle deel geword het van 'n gemeente wat wel vir hulle daardie ondersteuning bied, het dit 'n ongekende verskil aan elke aspek van hulle sorggewing gemaak. Miriam van ABBA sê dat sy weet daar is instansies waar die kerk nie hulle deel doen en die sorggewers ondersteun nie (Viney, Allwood & Stillson 1992:443) en nie eers daaraan wil dink wat sou gebeur het as hulle nie deur die kerk ondersteun is nie.

In die lig van die verhaal van HOPE en haar sorggewers (sien hoofstuk 3), wat ook binne 'n kerklike tradisie funksioneer, is dit duidelik dat die kerk 'n geweldige rol te speel het in die ondersteuning van die sorggewers (vergelyk Graham 1996:51, Hansell & Hughes 1998:79). Waar dit ontbreek ly die sorggewers baie swaar onder die las van hulle werk omdat hulle geïsoleerd voel. Waar dit egter wel aanwesig is, sien

die sorggewers se algemene welstand baie goed daaruit en het hulle die ervaring dat hulle in elke opsig ondersteun word en dat dit nie net hulle werk is waarvoor hulle alleen verantwoordelikheid dra nie. Die las word lig omdat dit gedeel word.

In hoofstuk 5 besin ek oor die navorsingsreis rakende sorg en ondersteuning aan die sorggewers, wyses van sosiale betrokkenheid van die kerk, of gebrek daaraan, deur die loop van die studie, asook die rol van my as navorser tydens die navorsing.

HOOFSTUK 5: Refleksie op die navorsingsreis

Prayer

Help us to accept the challenge of AIDS;
To protect the healthy, calm the fearful;
to offer courage to those in pain;
to embrace the dying as they flow into Love's unendingness;
to console the bereaved;
to support all those who attempt to care for the sick and the dying.

Enable us to offer our energies,
our imaginations,
and our trusting in the mysteries of Love,
to be united with and through one another
in liberating each other
from fear of this disease.

We offer these thoughts and prayers
in the mystery of the Loving
that can and does bear all our woundings
whatever their source,
through the spirit of Love's concern
for each and every person. Amen.
(Kirkpatrick 1988:112)

5.1 Inleiding

In die voorafgaande hoofstukke het ek die navorsingsreis bespreek. Aspekte wat aandag geniet het was die sorggewers van VIGS-weeskinders se behoefte aan sorg en ondersteuning, die kerk se sosiale verantwoordelikheid en hoe die kerk hulle sosiale verantwoordelikheid kan nakom deur sorg en ondersteuning aan die sorggewers te verskaf. Vir hierdie doel was drie verhale deel van die navorsing. Aan die een kant die verhaal van HOPE en die stryd om kerklike betrokkenheid. Aan die ander kant die verhale van TLC en ABBA wat albei beleef dat hulle voldoende ondersteuning van die kerk ontvang.

Met bogenoemde in gedagte neem ek vervolgens die effek van sorg of 'n gebrek daaraan op die sorggewers in oënskou, asook aspekte wat uit die navorsing na vore gekom het, naamlik die rol van mag en aksienavorsing. Voorts ook die kerk se sosiale verantwoordelikheid en betrokkenheid ten opsigte van sorg en ondersteuning aan die sorggewers, asook die wyse waarop ek as navorser deur die navorsing verander is en hoe my navorsingsjoernaal my hierin bygestaan het. Laastens besin ek oor die kerk as hoopvolle getuies binne 'n nuwe manier van sorg daar waar die kerk wel hul sosiale verantwoordelikheid aanvaar.

5.2 Refleksie op drie verhale en die kerk se sorg

Met die drie verhale in gedagte sal ek vervolgens kyk in watter mate dit waar is dat die sosiale betrokkenheid van die kerk by sorggewers van VIGS-weeskinders nie net aan hulle ondersteuning bied nie, maar ook aan hulle die ervaring gee dat hulle sorg ontvang.

5.2.1 HOPE

Aanvanklik was die drie vroue by HOPE nie werklik ingenome met my teenwoordigheid nie. In retrospeksie besef ek dat hulle nie veel van 'n keuse gehad het of hulle my wou sien of nie. In my naïewiteit het ek egter aangeneem dat hulle wel geraadpleeg is. Ek het probeer om hulle telkens onder die indruk te bring dat hulle nie verplig is om met my te praat nie, dat ek nie allerhande verslae oor hulle gaan skryf en dat hulle nie hoef te vrees dat enigiets wat hulle aan my sê oorvertel sal word nie. Dit het meegebring dat hulle mettertyd kon begin ontspan en my in hulle vertroue kon neem.

Alhoewel elkeen van die vroue 'n baie unieke situasie gehad het en elkeen eiesoortige probleme wat haar werk bemoeilik het, het ek onder die indruk gekom dat al drie vroue baie swaar kry. Dit was duidelik aan die mate van uitbranding/meegevoel uitputting/vikariese traumatisering wat by elkeen aanwesig was. Hulle groot behoefte op daardie stadium was nie om te praat oor die gebrek aan ondersteuning nie, maar

wel om te praat oor hulle persoonlike en emosionele probleme, aangesien nie een van hulle toe iemand gehad het met wie hulle kon praat nie.

Gesprekke met Bongi het baie maklik verloop en daar het 'n besondere band tussen ons ontstaan. Sy wou graag praat en wou graag begin om die alternatief van haar lewensverhaal te leef. Michelle en Geraldine het langer geneem om te begin praat oor persoonlike sake. Omdat Michelle mense moeilik vertrou en al dikwels seergemaak is en ook nie maklik emosies in woorde uitdruk nie, het ons begin briewe wissel wat veral oor haar persoonlike lewe en probleme gegaan het. Geraldine was konstant besig om HOPE so goed moontlik te bestuur en ons kon eers werklik 'n verhouding bou ná haar verplasing na die instansie se hoofkantoor.

Mettertyd het die drie vroue begin voel dat hulle nie meer so swaar dra aan hulle emosionele laste nie en was hulle bereid om saam te begin praat oor maniere waarop daar aan hulle ondersteuning gegee word al dan nie, asook maniere van sorg wat hulle nodig gehad het. Die hoofdoel was om een of ander permanente vorm van steun daar te stel vanaf die instansie se kant af aangesien dit totaal afwesig was en hulle volkome geïsoleerd gevoel het. Etlke daadwerklike pogings is aangewend waaronder persoonlike gesprekke, die poging om 'n ondersteuningsgroep daar te stel en 'n poging om tienergroepe vanaf die NG Kerk op 'n gereelde basis op 'n uitreik te neem. Ten spyte van kleiner vorme van ondersteuning van die kerk se kant af, is geen substansiële vorm van ondersteuning egter daargestel nie.

Die draai het begin kom met die samestelling van die raadgewende komitee. Hierdie komitee het bestaan uit 'n groep vrywilligers wat die sorggewers in hulle werk sou bystaan. Dit het gou geblyk dat die raadgewende komitee in die doel slaag om die vroue te ondersteun en aan hulle 'n vorm van sorg te bied. Selfs toe geweldig negatiewe publisiteit (sien 3.6.3) en reaksie van die instansie se kant af hulle oorweldig het, het die vroue gevoel dat hulle kon staande bly. Alhoewel Geraldine weg is, gaan dit tans baie goed met Bongi en Michelle. Albei voel dat hulle nie alleen vir die werk verantwoordelik is nie en dat hulle ondersteun word. Daar bestaan ook 'n baie goeie verhouding tussen ons. Soms bel ek hulle om sommer net te hoor hoe dit gaan. Ander kere bel hulle my weer om te sê dat iemand hulle al weer in 'n slegte lig probeer stel of dat een van die kinders so pas dood is.

Ons het begin dink dat die raadgewende komitee die enigste werklik permanente ondersteuning sal wees wat die vroue uit die geledere van die kerk sal kry en besluit om nie van die instansie te verwag om

hierdie ondersteuning te bied nie, alhoewel die raadgewende komitee steeds namens die sorggewers met die instansie in gesprek sal wees.

Tydens ons laaste ontmoeting op 2 Augustus 2001 het die droom van 18 maande waar geword. Een van die senior personeellede van die instansie het nie net die vergadering bygewoon en ingewillig om met elke vergadering teenwoordig te wees nie, maar hy het ook die saak van HOPE as sy persoonlike verantwoordelikheid aanvaar. Die verskil in Bongi en Michelle se moraal is radikaal en hulle verhouding met die betrokke persoon is reeds van so aard dat hy gereed by hulle besoek af lê en hulle bel om te vra wat hy vir hulle kan doen. Na 18 maande was hierdie gebeure byna te goed om waar te wees.

Ook met Geraldine gaan dit baie goed. Na nege sessies het sy gevra of dit goed sal wees as ons mekaar nie meer elke week sien nie, maar slegs wanneer sy 'n afspraak maak. Dit gaan soveel beter dat sy weer gereed is om meer verantwoordelikhede te aanvaar en sy glo vas dat God steeds 'n plan met haar lewe het. Sy beplan ook om verder te studeer.

5.2.2 TLC en ABBA-huis

Alhoewel ek nie so intens betrokke was by die verhare van TLC en ABBA nie, was hulle relevansie as deelnemers van die navorsing ewe belangrik. Hulle het die alternatiewe verteenwoordig van hoe die kerk wel hulle sosiale verantwoordelikheid ervaar en hulle het bewys dat daar inderdaad 'n direkte verband is tussen die kerk se sosiale bewussyn en die sorg en ondersteuning wat die sorggewers beleef. Alhoewel TLC nie aanvanklik hierdie sorg en ondersteuning beleef het nie, het hulle situasie oor die afgelope jaar drasties verbeter. Albei instansies stem saam dat hulle werk nie sou moontlik wees sonder die ondersteuning van die kerk nie.

Iets wat tog aandag verg, maar nie volledig bespreek kan word nie, is die invloed van spiritualiteit of religieusiteit op sosiale bewustheid. Die twee gemeentes wat by beide TLC en ABBA-huis betrokke is, kom albei uit tradisies waar gemeenskapsbetrokkenheid nog altyd hoë prioriteit geniet het. TLC word ondersteun deur 'n Rooms-Katolieke gemeente en ABBA-huis deur 'n charismatiese gemeente. Ek het gewonder of daar 'n moontlikheid bestaan dat pogings vanuit die gereformeerde gelede nie altyd so suksesvol is nie omdat 'n teologie wat baie fokus op die individu en die welstand van die eie gemeente (vergelyk Burger 1991:133) nie noodwendig op sosiale betrokkenheid fokus nie? Het 'n openheid vir God se stem en 'n sogenaamde "celebration of life", wat by die charismatiese en Rooms-Katolieke denominasies aanwesig is, 'n groter openheid vir sosiale nood tot gevolg?

5.3 Refleksie op navorsingsaspekte

In die gedeelte wat volg sal ek kyk na sekere aspekte wat uit die navorsing na vore gekom het, naamlik mag en die impak van aksienavorsing.

5.3.1 Die rol van mag

Die Bybel is vol van verhale oor magteloses en gemarginaliseerdes wat deur die godsdienstige maghebbers van daardie tyd beheer is (Holloway 1994:152). Tog kom dit in die Bybel duidelik na vore dat almal ewe belangrik voor God is, dat God elkeen aanvaar soos hy/sy is en dat dit juis die magteloses is wat iets verstaan van God se liefde (Holloway 1994:153).

Wanneer Foucault (1999:148) skryf oor pastorale mag (wat relasioneel van aard is) gaan dit nie primêr daaroor om individue aan 'n spesifieke vorm van mag te onderwerp nie, maar om deur selfondersoek, belydenis, leiding en gehoorsaamheid die individu so ver te kry om die self te kruisig en vir die self dood te gaan. Tog is 'n kenmerkende karaktertrek van relasionele mag (sien Foucault 1999:152) dat sommige mense ander se optrede kan beheer. Selfs al probeer diegene op wie daar mag uitgeoefen word daarteen weerstand bied, behels hierdie mag nie een of ander vorm van dwingende geweld nie, maar berus dit op bepaalde aannames. Die belangrikheid van Foucault se gedagte van die Panoptikon (Parker 1989:62) kom hier na vore. Alhoewel die sorggewers bewus is dat hulle ook oor mag beskik, ervaar hulle tog dat hulle "bewaak" word en daarom binne bepaalde grense optree. 'n Voorbeeld hiervan is dat die instansie meen hulle weet wat is goed vir die sorggewers en daarom moet hulle inval by die besluit van die instansie (sien 3.4.1.1). Of dat die instansie daarop aanspraak maak dat God hulle lei aangaande watter personeel na watter werksplekke gestuur word en daarom kan die sorggewers nie hulle plasing bevraagteken nie, aangesien die outoriteit wat hulle daarheen stuur, God se outoriteit is (sien 3.4.1.1).

Selfs in die geval van Geraldine het sy nie 'n keuse gehad of sy vir behandeling wou gaan en verder by HOPE wou aanbly nie (sien 3.6.4). Sy is bloot ingelig dat haar werk daar gestaak word en dat sy oorgeplaas word na die hoofkantoor waar sy 'n administratiewe werk sal doen. Ook rakende haar behandelingsplan het sy geen keuse of inset gehad nie. Sy moes eenvoudig daarby inval.

Daar is ook die geval van die gemeente by wie TLC eers ingeskakel was (sien 4.2.1). Deur mag op Thea en haar personeel uit te oefen, wou die gemeente hulle laat glo dat hulle werk nie relevant is nie. Thea wou haar egter nie aan hierdie mag onderwerp nie en het daarteen weerstand gebied deur te besluit om na 'n ander gemeente te gaan waar hulle met ope arms ontvang is en pastorale mag positief aangewend is om mense van hul sosiale verantwoordelikheid in kennis te stel.

Daar is ook die verhaal van ABBA-huis (sien 4.3.2) waar 'n gemeente juis op 'n positiewe wyse van mag, en pastorale mag in besonder, gebruik gemaak het om die gemeente te mobiliseer en betrokke te kry.

In die lig van die mag wat vanuit alle hoeke en deur verskeie mense op die sorggewers uitgeoefen is, was ek intens bewus van my rol. In my navorsingsjoernaal staan die volgende inskrywing by 18 Januarie 2000:

Een van die grootste faktore wat hulle keer om gemaklik met my te praat is seker die sisteem waarbinne hulle hul bevind. Dis nogal sterk hiërargies en hulle is bang dat hulle nie bevorder sal word as daar van hulle persoonlike probleme uitlek nie. Iets wat my veral getref het was die feit dat nie een van hulle veel van 'n keuse gehad het om hier te werk nie. Hulle is eenvoudig na HOPE oorgeplaas. Ek dink nie hulle is self so bewus daarvan nie, maar vir my as buitestander is dit verskriklik om te dink dat jy met tientalle sterwende VIGS babas en kleuters moet werk en nie eers kan kies of jy dit wil doen nie. Ek wonder wat is die effek daarvan op hulle emosionele welstand: om te weet dat jy nou maar eenvoudig hier is en nie 'n keuse het of jy jou hier wil bevind of nie.

Deur verskeie reflektêringsgesprekke met die deelnemers, met myself en my studieleier, asook deur middel van deursigtigheid, het ek gepoog om mag/kennis te dekonstrueer (sien McTaggart 1997:33). Ek het probeer om sensitief te wees daarvoor dat ek nie my manier van doen op die deelnemers afdruk en hulle probeer oortuig dat dit wat ek vir hulle beplan eintlik is wat hulle nodig het nie. Dalk is dit waar 'n groot deel van my frustrasie aanvanklik vandaan gekom het en waarom ek gevoel het dat die navorsingsprojek nie verloop soos ek dit wil hê nie. In my navorsingsjoernaal van Dinsdag, 21 Maart 2000 skryf ek hieroor:

Wat ek wel agterkom is dat ek nog heeltyd gedink het ek kan iets vir hulle beteken en daarmee saam 'n stywe agenda onder hulle neuse wou druk en sê: "Dit is hoe ek vir julle iets gaan beteken." Ek dink nie ek het hulle al toegelaat om self te besluit wat hulle nodig het en of hulle my enigsins nodig het nie.

Ek het besef dat ook ek 'n instrument van mag is en dat ek in 'n situasie waar mag reeds in oorvloed aanwesig is, nie nog 'n vorm van mag kan word wat nog meer druk op die vroue uitoefen nie. Eers toe ek dit besef het, kon ek ontspan en kyk na waar die reis van die navorsing ons neem.

5.3.2 Aksienavorsing

Die idee van aksienavorsing is dat een of ander verbetering of verandering deur die navorsing daargestel sal word (sien McTaggart 1997:27, McNiff 1988:5), hetsy aan die praktyk self, die begrip van die praktyk deur die deelnemers of verbetering aan die situasie waarbinne die praktyk plaasvind (sien Grundy & Kemmis 1984:4). Sommige navorsing kan die illusie van deelname skep sonder om werklik deelnemend

te wees. Dit lei daartoe dat navorsing "op" persone gedoen word en nie "deur" hulle as deelnemers van die navorsingsproses nie (sien McTaggart 1997:27). Tydens hierdie navorsingsreis het die deelnemers net so 'n groot bydrae tot my lewe gemaak as ek in hulle s'n. Daarom was dit nodig dat ek 'n benadering van openheid, deursigtigheid en gemeenskaplike blootstelling moes volg (sien Reinhartz 1992:181).

Soos vroeër gemeld, moes ek beseef dat hierdie navorsingsreis nie "my navorsing" is waaroor ek beheer het nie, maar dat die navorsing ten diepste behoort aan elke deelnemer wat die navorsing help moontlik maak het (sien Grundy & Kemmis 1984:9) en deelgeneem het aan die navorsingsreis. In hierdie soort deelnemende aksienavorsing nooi die navorser die deelnemers om saam met haar deel te neem aan die skep van die studie (sien Reinhartz 1992:184). As gevolg van die deelnemende aard van aksienavorsing word daar baie meer klem geplaas op die persoonlike en interpersoonlike as die metodologiese. Dit impliseer onder andere ook 'n intense bewustheid en respek vir die integriteit van individue (sien McNiff 1988:8). Juis daarom is aksienavorsing nie iets wat oornag gebeur nie. Dit neem tyd vir verhoudings om te bou, vertrouwe om tot stand te kom en 'n begeerte om enigsins deel van die navorsing te wees.

Ek het agtergekom dat 'n teorie min waarde het as dit nie prakties geïmplementeer kan word nie (sien McNiff 1988:8). As dit nie vir die samewerking van die deelnemers was nie, kon ek beweer dat die kerk 'n sosiale verantwoordelikheid het en dat die nakom daarvan direkte invloed op die welstand van die sorggewers het, maar die praktiese implikasie daarvan sou nie aan die lig kon kom nie. Ek moes ook beseef dat dit in mense se geleefde realiteit is dat denke in praktyk omgeskakel word (sien McNiff 1988:8) en ek moes krities aan myself vra of die proses van aksienavorsing net deel was van 'n projek ten einde 'n akademiese kwalifikasie te verwerf, en of ek te midde van die vroue se geleefde realiteit saam met hulle wou werk om 'n verandering aan te bring aan hulle situasie. Aanvanklik was dit inderdaad 'n middel tot 'n doel, maar mettertyd het die realiteit van hierdie vroue vervleg geraak met my eie realiteit. Heshusius (1994:15) beskryf hierdie betrokkenheid van beide deelnemers en navorser as "participatory mode of consciousness". Dit verwys na die bewustheid dat daar 'n dieper verhouding tussen my en die deelnemers tot stand gekom het op 'n manier wat ons realiteite ten diepste met mekaar vervleg het (Heshusius 1994:17).

Een van die groot etiese vrae wat my teen die einde van die navorsing gekwel het, was hoe daar 'n einde aan aksienavorsing gemaak word. In verskeie bronne (Warmington 1979; Flanagan, Breen & Walker 1984; McNiff 1994; Hart & Bond 1995; McTaggart 1997 & Zuber-Skerrit 1997) wat geraadpleeg is, kon ek nie daarin slaag om 'n duidelike antwoord hierop te kry nie. Daar bestaan geen vaste antwoord op

wanneer die proses afgesluit kan word nie (vergelyk Elliot 1984:104). In die laaste paar maande tydens die opskryf van die navorsing het ek meer as een maal gedink dat die proses afgesluit kan word, net om die volgende week te besef dat die navorsing soveel armer sou wees as dit wel die geval was. Elke dag gebeur daar iets wat die navorsing verryk en selfs wanneer hierdie skripsie op die eksaminator se tafel lê, sal daar nog dinge gebeur wat na regte by die dokumentasie ingesluit moes wees. Tog was dit nodig dat ek en die deelnemers aan mekaar moes sê dat die proses nie eindeeloos sal aanhou nie. Nie dat dit noodwendig maklik is nie. Alhoewel ons moes besef dat daar 'n tydsaspek aan die projek verbonde is, is dit ingewikkeld aangesien ons 'n verhouding met mekaar ontwikkel het en werklike gevoelens van verlies beleef (sien Hart & Bond 1995:197).

5.4 Refleksie op die kerk se sosiale verantwoordelikheid en betrokkenheid

Deur die loop van die navorsing het ek onder die indruk gekom dat die kerk 'n belangrike rolspeler in sorg en ondersteuning aan die sorggewers kan wees en dat die kerk op 'n unieke manier by die sorggewers kan betrokke raak deur aan hulle sorg en ondersteuning te bied. In die volgende afdeling sal ek kyk na maniere waarop die kerk verantwoordelikheid aanvaar en betrokke geraak het, asook verdere moontlikhede van betrokkenheid.

5.4.1 Die sosiale verantwoordelikheid en bewustheid van die kerk

Holloway (1994:154) sê oor die kerk se sosiale verantwoordelikheid dat die evangelie die paradigma behoort te wees wat die kerk volg in hulle reaksie op VIGS. In die evangelie is dit duidelik dat Jesus nooit bo die was wat gely het nie, maar saam met hulle (sien Holloway 1994:154, Isherwood & McEwan 1996:221). Deur die loop van die studie het dit gelyk asof die kerk dikwels sku is om by nood betrokke te raak. Die vraag is natuurlik waarom? Is dit omdat daar 'n stigma aan VIGS kleef en mense binne 'n gereformeerde tradisie se bewustheid van sonde hulle weerhou van betrokkenheid (vergelyk Isherwood & McEwan 1996:218)? Is dit omdat daar 'n persepsie bestaan dat verlossing bloot geestelik van aard is en vir fisieke verlossing van lyding is daar eintlik niks te doen nie? Dalk is dit omdat Christene te vasgevang geraak het in gemaksones en grense waarbinne hulle veilig voel en nie meer geleer word om daarbuite relevant te wees nie? Dalk is dit omdat Christene werklik nie toegerus word om op 'n profeties, eties en politiese vlak 'n stem te laat hoor en betrokke te raak nie?

Tog was daar ook gevalle van gemeentes, groepe en individue wat in navolging van Jesus hulle sosiale verantwoordelikheid besef en by die spesifieke nood betrokke geraak het. Ek het dikwels gewonder waarom hierdie groepe betrokke geraak het en waarom ander weier om betrokke te raak? Was dit omdat

hulle meer bewus is van wat in die wêreld aangaan? Was dit omdat hulle die evangelie ernstig opgeneem het? Miskien was dit omdat die nood van mense hulle al op 'n vroeër stadium aangespreek het en hulle daardeur tot besef gekom het dat hulle self agente van God se heelheid is en self 'n sosiale verantwoordelikheid het?

Ek probeer nie impliseer dat die kerk as geheel spesifiek by die sorg van sorggewers van VIGS-weeskinders betrokke moet raak nie, maar daar waar die kerk wel met hierdie mense se nood gekonfronteer word, kan dit nie geïgnoreer of as onbelangrik afgemaak word nie. Enige vorm van teologiese refleksie begin by 'n onmiddellike sosiale konteks (sien Gerkin 1986:37), en in hierdie geval was die konteks die sorggewers van VIGS-weeskinders. Die sosiale nood roep na die kerk om bewus te word van die konteks, om solidariteit met die nood te toon en om op vikariese wyse sorg te verleen en in te staan namens die groter kerk. Die kerk sal die werklikhede van die situasie rakende VIGS-weeskinders hulle eie moet maak (sien Holloway 1994:154), aangesien almal op die lang duur daardeur geraak gaan word. Wanneer die gemarginaliseerdes en lydendes op 'n spesifieke stadium VIGS-weeskinders en hulle sorggewers is, dan is dit daar waar die kerk se sorg en ondersteuning nodig is.

Regdeur die evangelie is dit duidelik dat geen Christen van sy/haar sosiale verantwoordelikheid kan ontlug nie (sien Sunderland & Shelp 1992:190). Deur die loop van die studie het dit vir my duidelik geword dat daar vir die Christen geen ander etiek as nie-veroordelende, onvoorwaardelike liefde kan wees nie (sien Kirkpatrick 1988:84). My gebed is dat die kerk in Suid-Afrika al meer bereid sal wees om hierdie etiek deel van hulle alledaagse lewe te maak en deur hierdie blootstelling bewus sal word van hul sosiale verantwoordelikheid om sorg te verleen.

5.4.2 Die kerk se betrokkenheid

Die swaarste las wat die sorggewers moet dra, is die feit dat hulle die jongstes van die gemeenskap moet help om, in die woorde van Holloway (1994:155), die nag tegemoet te gaan. Dit kan hulle nie alleen doen nie. Hulle het daadwerklik die kerk se ondersteuning nodig. Die vraag is op watter manier die kerk aan sorggewers sorg en ondersteuning kan bied? Uit die navorsingsreis het dit geblyk dat daar bepaalde wyses bestaan waardeur die kerk effektief by die sorg van sorggewers betrokke kan raak. So kan die kerk sorggewers help in hulle taak deur saam by die regering te pleit vir die beskikbaarstelling van anti-retrovirusmiddels vir swanger MIV-positiewe vroue, deur petisies op te stel teen die marginalisering van VIGS-weeskinders en sorggewers en deur self hulle huise en harte oop te maak vir kinders wat op onregverdige wyse beide MIV-positief en ouerloos is.

5.4.2.1 *Vrywilligers*

Een manier van sorg vir die sorggewers is vrywilligerwerk (sien Gerkin 1991:239). In die drie verhale was dit duidelik: daar waar die kerk wel betrokke was, het vrywilligers 'n groot rol gespeel om die kerk se teenwoordigheid sigbaar te maak. Dikwels is dit moeilike werk waaraan groot verantwoordelikhede gekoppel is. Die kerk was nog altyd 'n groot voorsiener van vrywilligers (volgens Heitink 1993:299) op verskeie sosiale terreine. In hierdie studie was dit duidelik dat baie van hierdie vrywillige werk veral swaar op vroue gelaai word en daar bestaan nie 'n balans tussen mans en vroue op hierdie gebied nie (sien Heitink 1993:299).

Hierdie werk vereis motivering en baie stamina om met die oorsvloed frustrasies te deel (sien Gerkin 1991:239), maar die wins daarvan, naamlik die verligting van die sorggewers se las, is onvergelykbaar. Die vrywilligers self word verryk deurdat hulle deel word van 'n wêreld waarvan hulle nie onder normale omstandighede sou deel wees nie.

Selfs al blyk sommige vrywilligerpogings om niks anders as kinderlike eksperimente (vergelyk Gerkin 1991:239) te wees nie, soos die groepe wat as deel van die projek na TLC gegaan het, bied dit in die toekoms nuwe moontlikhede vir die kerk se rol in die samelewing en kan God se Koninkryk so tasbaar gestalte kry binne die breë sosiale gemeenskap.

5.4.2.2 *Individue, en nie groepe nie*

Daar was 'n tyd tydens die verloop van die navorsing dat ek ontsteld en seergemaak was omdat die kerk nie bereid was om in groot getalle betrokke te raak nie. Mettertyd het ek egter begin beseef dat ek so graag wou sien dat groot groepe hul sosiale bewustheid beseef en aktief begin hulp verleen, dat ek blind was vir die individue (vergelyk Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:50) wat wel bereid was om betrokke te raak en wat self verander is deur hulle betrokkenheid. Hierdie individue het inderdaad vikariese sorggewers geword wat die res van die kerk se sorggewings- en ondersteuningsverantwoordelikheid op hulle geneem en vir die kerk ingestaan het. Dalk is dit een van die realiteite van kerkwees wat aanvaar moet word: daar sal altyd die groot groep wees wat op 'n afstand staan en 'n kleiner groep wat bereid is om grense oor te steek en te verander (vergelyk Burger 1991:123-145, Nel 1994:12). Ek was veral ook onder die indruk dat Christene baie makliker hulle hande in hulle sakke steek om geld te gee as om fisiek te gaan na waar die nood is. Ek wou so graag hiêrdie verskynsel bevraagteken, maar ek het mettertyd beseef dat om geld te gee natuurlik ook 'n vorm van betrokkenheid is en daar moet diegene wees wat dit finansieel moontlik maak vir die aktiewe individue om betrokke te raak

en vir die verskeie bedienings om voort te gaan. Hiermee regverdig ek egter nie die onwilligheid om self betrokke te raak nie.

Die vraag is op watter manier kan die gemeente verder toegerus word ten opsigte van hul sosiale verantwoordelikheid en betrokkenheid?

5.4.2.3 Toerusting van die gemeente

Die gemeente kan op verskeie maniere toegerus word om hul sosiale verantwoordelikheid te beseef en daaraan uiting te gee. Hierin het die predikant, prediking en blootstelling 'n prominente funksie.

5.4.2.3.1 Rol van die predikant

Die basiese implikasie van die profetiese tradisie vir pastorale sorg is dat die predikant behoort toe te sien dat God se deernis vir die totaliteit van God se mense raakgesien word en in die kerk se optrede in berekening gebring word (sien Gerkin 1986:106). Die predikant se rol in die lewe van die kerk is van groot simboliese belang aangesien hy/sy gewoonlik aanvaar word as 'n interpretatiewe gids van God se wil (sien Gerkin 1986:107). Die predikant word deur die gemeente daargestel om hulle te lei in God se wil en die gemeente ken pastorale mag, wat ten diepste relasioneel van aard is, aan die pastor toe (vergelyk Foucault 1999:148). In 'n gemeente waar die predikant byvoorbeeld 'n liefde het vir sending, raak dit mettertyd vir die lidmate belangrik. Waar die predikant hoë waarde heg aan simbole en rituele, raak dit vir die gemeente belangrik. Die predikant beskik dus oor geweldige pastorale mag, wat mits dit verantwoordelik aangewend word, uiters effektief kan wees om die gemeente bewus te maak van hulle eie sosiale verantwoordelikheid.

5.4.2.3.2 Prediking

Een van die mees effektiewe wyses waarop die gemeente toegerus kan word, is deur prediking (sien Nel 1994:79). Weens die magposisie waarin die pastor deur die gemeente geplaas word (sien Foucault 1999:148), is ek van mening dat 'n predikant sy/haar mag deur middel van prediking op 'n konstruktiewe wyse kan aanwend om mense in te lig rakende hulle sosiale verantwoordelikheid en moontlike betrokkenheid.

Die vraag wat hieruit voortvloei, is hoe daar tydens prediking te werk gegaan kan word om die gemeente vir hul sosiale verantwoordelikheid toe te rus? Ek is van mening dat 'n belangrike element kreatiwiteit is. Indien 'n gemeente Sondag na Sondag met dieselfde eentonige boodskap gekonfronteer word, sal dit eerder sosiale bewussyn inperk as aanwakker. In 'n onderhoud met Christo Greyling skryf Delene Pienaar (1993:8) dat die gevaar bestaan dat die kerk vuisvoos vir VIGS kan raak, juis omdat die mense

konstant met VIGS gekonfronteer word en hulle eintlik niks daarvan wil weet nie. Elders in die artikel meld Pienaar (1993:8) dat daar 'n fonds vir die ondersteuning van VIGS-lyers op die been gebring is, maar dat die fonds 'n vroeë dood gesterf het by gebrek aan ondersteuning. Dit is natuurlik die gevaar waarmee enige predikant gekonfronteer word, naamlik in 'n poging om mense ten opsigte van hul sosiale verantwoordelikheid te sensitiseer, presies die teenoorgestelde gebeur omdat hulle oor en oor met dieselfde boodskap gekonfronteer word wat nie werklik 'n appél op hulle maak nie. Sonder kreatiwiteit en innovering binne die prediking sal dit moeilik wees om effektief op verskeie geleenthede oor sosiale verantwoordelikheid te preek.

5.4.2.3.3 Blootstelling aan die verhare van sorggewers en VIGS-weeskinders

'n Ander wyse van toerusting van die gemeente is blootstelling. Tydens die VIGS-werkswinkel (sien 3.4.6) is die deelnemers blootgestel aan HOPE en haar kinders. Hierdie blootstelling het 'n geweldige reaksie ontketen. Die meeste persone het op die bus op pad huis toe gesit en planne maak oor hoe hulle gemeentes betrokke kan raak. Tot op hierdie stadium het nog nie een van die planne gerealiseer nie, maar ten minste het die deelnemers sensitief geword vir hulle eie sosiale verantwoordelikheid en is die behoefte om betrokke te raak aangewakker. Natuurlik is daar ook die wat nie deur die blootstelling geraak is nie. Sommige van die deelnemers aan die werkswinkel en ook die groep vroue wat HOPE besoek het (sien 3.4.4), is nie deur die blootstelling geraak nie en het te kenne gegee dat hulle nie belangstel nie. Dalk het die realiteit van VIGS te naby gekom. Dalk word daar tog 'n appél op hulle verantwoordelikheid gemaak, maar sien hulle nie kans om daaraan toe te gee nie uit vrees vir die implikasies vir hulle lewe. Vir die meeste Christene is 'n blootstellingsgeleentheid egter genoeg om hulle die realiteit te laat beseef en te help beseef dat hulle inderdaad 'n verantwoordelikheid het wat uiteindelik hopelik sal lei tot betrokkenheid en onderlinge sorg (sien Sevenhuijsen 1998).

5.5 Selfrefleksie

5.5.1 Die rol van die navorser

Volgens Janesick (1994:214) is die beskrywing van die rol van die navorser 'n kritiese komponent in die skryf van die navorsingsverslag. Aan die een kant omdat die navorser 'n groot invloed het en self oor genoeg mag beskik om die navorsing in 'n bepaalde rigting te sou kon stuur, en aan die ander kant omdat die navorser in net so 'n mate deel is van die navorsing as enige ander deelnemer (sien Heshusius 1994:15) en die subjektiewe mening van die navorser onontbeerlik is.

Beide is kwessies waarmee ek aanvanklik probleme gehad het. Ek wou graag onbewustelik sien dat die navorsingsreis tussen my en die sorggewers beplan word, die dominante verhaal gedekonstrueer (rakende die kerk se sosiale betrokkenheid en die ondersteuning van die sorggewers) en die alternatiewe verhaal na vore kom en geleef word (sien Heshusius 1994:18). In retrospeksie het dit gebeur, maar glad nie op die manier waarop ek aanvanklik beplan het nie, aangesien die navorsingsproses 'n pad van sy eie geloop het. Dit op sigself was vir my 'n uiters leersame ondervinding.

Tweedens het ek myself aanvanklik as 'n buitestander in die navorsingsproses gesien. Ek het egter gou besef dat ekself deel is van die navorsing en dat my ervarings, frustrasies, ontnugtering en betrokkenheid by die deelnemers net so relevant is tot die navorsingsreis as die bydrae van enige van die ander deelnemers.

My rol sou gedefinieer kon word as die fasiliteerder in die navorsingsproses (sien Grundy & Kemmis 1984:15). In gesprekke tussen my en die deelnemers kon ek hulle blootstel aan toepaslike teorie. Dit was ook my taak om kommunikasie te verseker, om mee te help aan die ontwikkeling van 'n gemeenskaplike taal van sorg, omgee en wedersydse respek en om behulpsaam te wees in die verspreiding van mag sodat die vroue kan besef dat hulle nie so magteloos is soos hulle gelei is om te glo nie.

Weingarten (1994:179) skryf die volgende:

I have trained myself to believe that I don't understand what people mean. I have trained myself to no longer think that saying "I know exactly what you mean" is of benefit. I believe, instead, that my job is to create the conditions for us to develop an understanding together of what is meant...the listener has to commit herself to the arduous process of not understanding too quickly, so that the speaker can discover through her own speaking what she thinks or feels.

Die praktyk van die nie-wetende posisie (sien Anderson & Goolishian 1992:28) asook die kliënt as deskundige (sien White 1995:69) het my baie gehelp omdat ek dikwels agtergekom het dat my aannames, voorveronderstellings en arrogante teorieë nie noodwendig geldig is nie. Ek het geleer om met groot respek en sensitiwiteit te luister en te wag tot die deelnemers self gesê het wat hulle ervaar en tot hulle my deur hulle ervarings tot verstaan kon lei.

Natuurlik impliseer hierdie benadering 'n doelbewuste openheid vir nuwe ervarings en prosesse (sien McNiff 1988:9) wat met 'n sekere mate van ongemak en onsekerheid gepaard gaan (sien Heshusius 1994:19). Verder was hierdie navorsing 'n saak van persoonlike toewyding (sien McNiff 1988:9) wat veral

op my innerlike hulpbronne, tyd, betrokkenheid en lojaliteit staat gemaak het. McNiff (1988:9) skryf dat die sukses van die navorsing uiteindelik daarvan afhang of die navorser die verantwoordelikheid kon nakom om hom-/haarself in die proses te onderig (sien McNiff 1988:9). As dit die voorwaarde vir suksesvolle navorsing is, was hierdie navorsing hoogs geslaagd, aangesien ek as navorser nie net deur die proses onderig is nie, maar heeltemal verander is om nooit weer die mens te wees wat ek voor Januarie 2000 was nie.

Hierdie verandering is sigbaar in my navorsingsjoernaal van Maandag, 21 Augustus 2000:

Tannie Helena vra vandag vir my hoekom ek so af lyk. Ek weet nie, sê ek. Toe wou sy weet of dit nie hierdie kindertjies van my is wat my so depressief maak nie. Hierdie kindertjies van my... Ek het regtig erg geraak oor hulle en veral oor die saak. As ek dink hoe min wou ek met hulle te doen gehad het in die begin en as ek dink hoe vurig kwaad word ek nou as iemand iets slegs oor hulle sê dan moet ek sê dinge het nogal heelwat verander. Dit verbaas my ook nie, want 'n mens kan nie vir soveel maande met die onskuldige slagoffers van VIGS besig wees en onveranderd of onaangeraak daar wegstap nie. As jy dit wel regkry is jy harteloos en reeds emosioneel dood.

5.5.2 Verandering van die navorser

Reinharz (1992:194) skryf dat die verandering van die navorser nie gewoonlik die doel is van navorsing nie, maar dat dit dikwels die gevolg van die navorsing is. Sy skryf verder (Reinharz 1992:194) baie navorsers meld dat hulle dramaties verander is gedurende die tyd van die studie deur wat hulle van hulleself geleer het. Hierdie verandering bring ook dikwels 'n hersiening van die navorser se wêreldvisie mee (Reinharz 1992:194) en dat sy eerlik beoordeel wat sy van haarself en haar wêreld geleer het (Reinharz 1992:196).

Dit was beslis ook met my die geval. As predikant is ek gekonfronteer met die sin van die lewe maar ook met die sinloosheid daarvan. Ek moes baie van my aannames hersien en in 'n sekere sin vir my self 'n nuwe realiteit skep uit die realiteit wat besig was om voor my te ontvou. As mens en as vrou het ek anders na myself gekyk. Ek het ontspan oor die lewe en oor myself omdat ek beseft het dat die lewe self baie relatief is en dat wie ek is, veranderlik is, dat ek oor vyf jaar hopelik weer totaal anders sal wees as wat ek vandag is.

Net soos ekself deur die navorsing verander is, het die skryfproses ook evolusie ondergaan. In hierdie opsig sou dit nodig wees om te sê dat hoofstuk 1 gedink het sy weet waarheen die navorsingsreis op pad was. Al die elemente wat in die verloop van die verhaal sou aandag geniet was daar, maar tog het hoofstuk 1 nog niks verstaan van die hart van hoofstuk 5 nie. Omdat hoofstuk 1 noodwendig moes fokus

op heelwat teoretiese en tegniese punte, het sy ook nog nie verstaan in watter mate ek as navorser deur die proses van die navorsing verander is nie. Ek is van mening dat dit goed is dat dit wat in hoofstuk 1 beplan is, nie bloot op 'n kliniese wyse in hoofstuk 5 weerspieël word nie, aangesien hoofstuk 5 na my mening die tekens dra van wasdom, ontrugtering en ryphed, en hoofstuk 1 nog vasgevang is in kliniese teorie, naïewiteit en onvolwassenheid. Hoofstuk 5 is die vrou wat uit die dogtertjie van hoofstuk 1 gegroei het.

'n Verdere verandering wat ek in myself begin bespeur het en wat begin bepaal het hoe ek my ten opsigte van my wêreld oriënteer (sien Reinhartz 1992:1995), was dat ek geleidelik van 'n konfessionele teoloog na 'n kontekstuele teoloog verander het (vergelyk Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:7-10). Voor die aanvang van die navorsing was ek vanuit 'n konfessionele uitgangspunt altyd gereed met 'n antwoord wat teologies en dogmaties regverdigbaar is. Mettertyd het ek egter begin agterkom dat hierdie pasklaar antwoorde nie meer so geredelik werk nie. Dis asof die teologie van die akademie en die teologie van die markplein nie wou hande vat nie. Asof dit wat vroeër logies sou wees nie nou meer logies is nie, omdat die konteks dit anders bewys (sien Rossouw 1993:905). Ek het ook al meer begin beseef dat een van die redes waarom die kerk nie meer relevant vir die konteks is nie, waarskynlik is omdat daar vir lank met die Bybel na die konteks gegaan is en probeer is om sogenaamd dogmatiese sekerhede op die konteks af te druk. Ek het beseef dat dit nie meer vir my moontlik is om so met die Bybel en teologie om te gaan nie, maar dat ek die Bybel slegs vanuit die konteks kan interpreteer, en nie andersom nie.

Hierdie verandering het natuurlik geweldige implikasies vir my eie siening van die profetiese (sien Gerkin 1991:118), etiese (sien Heitink 1993:302) en politiese taak (sien Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:32) van die kerk gehad.

Ek onthou hoe ons in Dogmatiek en Etiek tydens een dubbelperiode oor beide homoseksualiteit en genadedood gepraat het en aan die einde van die tyd besluit het dat beide nie Bybels regverdigbaar is nie en tevrede daar uitgestap het, omdat elkeen van ons nou 'n standpunt oor hierdie twee etiese kwessies gehad het.

Tog het dit my vyf minute by 'n baba wat sterwend was aan VIGS, geneem om te beseef dat alles wat ons daardie oggend oor genadedood gesê het, ongeldig was. Vir my het genadedood 'n baie werklike opsie geword en ek het gewonder waarom dit nie moontlik is om maar net hierdie babas, wat intens ly, 'n inspuiting te gee en hulle uit hierdie wrede realiteit te help nie. Ek het selfs by 'n punt gekom dat ek

gedink het God sal ons nie kwalik neem as ons dit doen nie, want ek kan nie glo dat dit wat met hierdie kinders gebeur vir Hom goed is nie.

Die inskrywing in my navorsingsjoernaal op 29 Februarie 2000 lui as volg:

Miskien moet ek nie meer op Dinsdae na HOPE toe gaan nie. Dit is net so onregverdig. Die verskriklike lyding wat die kleintjies moet deurgaen. Hulle het vir my een babatjie gewys wat volgens hulle besig is om dood te gaan. Hy lê daar in sy wiegie soos 'n mummie, stokstyf en leweloos, maar hy haal nog asem. Elke keer as iemand aan hom raak huil hy verskriklik, maar mens hoor niks en sien nie enige tranes nie. Jy lees dit net op sy gesiggie en in sy klein dowwe ogies. Hy kan ook nie meer eet nie. Kan iemand hom nie maar 'n inspuiting gee sodat dit alles verby kan wees nie? Ek verstaan nie hoekom hy so ly nie. Ek weet dat die Here hom baie liefhet, maar is dit nodig dat hy so onder die gebrokenheid van die wêreld ly?

Ek het begin besef dat die kerk, en veral die NG-kerk waaraan ek behoort, 'n profetiese stem in die gemeenskap verloor het (sien Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:32) deur die geskiedenis van apartheid en dat VIGS en dit wat rondom VIGS gebeur inderdaad 'n toets vir die kerk is om te sien of die kerk weer 'n profeties-politiese stem kan herwin. Om 'n stem te help gee aan die wat nie 'n stem het nie. Om te sorg vir die wat moeg is om vir ander te sorg. Om op te staan vir onreg; soos as die president van ons land sê dat daar nie 'n verband tussen HIV en VIGS is nie of as die regering bot weier om AZT aan swanger ma's te gee of as die kerk nie daarin slaag om weens 'n gebrek aan belangstelling 'n fonds vir VIGS-slagoffers op die been te bring nie. Dit vra uithouvermoë, vasberadenheid, oortuiging van die kerk se sosiale verantwoordelikheid en 'n begeerte om deel te wees van 'n nuwe manier van sorg en ondersteuning.

As die kerk nie hierin slaag nie, sal dit meer en meer irrelevant raak en aanhou om lidmate in 'n sagte pienk wolk van gerustheid te sus. Oor die afgelope aantal maande het ek keer op keer gewens dat ek net een gemeente kon blootstel aan dit wat ek saam met hierdie vroue beleef het. Al sou hulle net die helfte anders daar weggestap het as ek, sou dit waarskynlik die totale rigting van daardie gemeente verander het.

5.5.3 Bruikbaarheid van 'n navorsings- of reisjoernaal

My navorsingsjoernaal was 'n uiters bruikbare hulpbron in hierdie navorsing (sien Hart & Bond 1995:201). Dit het onder andere gehelp om vas te stel hoe die projek chronologies verloop het, om ervarings en gebeure te peil asook om veranderings binne die navorser self vas te stel (sien Hart & Bond 1995:201). Tog het die navorsingsjoernaal vir my ook ander funksies gehad.

Ek kon daardeur sien wat die impak van die navorsing op myself is. Ek kon vasstel in watter mate daar skuiwe in my denke plaasvind. Ek kon eerlik wees oor die opofferings en my eie swaarkry en lyding en ek kon ook terugkyk en weet dat dit nie vir my maklik was nie. Verder was dit 'n manier waardeur ek op 'n verantwoordelike wyse met my eie en ander se ervarings en narratiewe kon omgaan. Ek kon lees van my stryd om 'n getuie te wees, van die vroue se stryd om dag vir dag te sorg sonder om noodwendig erkenning te kry en van die kinders se stryd om te lewe. Dit maak nie alleen van die navorsing hoogs menslike gebeure nie, maar die joemaal is 'n getuie van die hobbelrige pad waarop hierdie reis plaasgevind het. Vervolgens sluit ek dele uit my navorsingsjoemaal in wat nog nie in vorige hoofstukke opgeneem is nie.

Dinsdag, 18 Januarie 2000

Op pad na HOPE was ek baie gespanne. Aan die een kant oor die vreemdheid van die situasie en aan die ander kant omdat ek nie regtig geweet het wat ek nou eintlik daar gaan doen nie. Om die waarheid te sê het ek nie regtig eers 'n idee waarheen ek op pad is met hierdie skripsie nie.

Die gesprekke het goed verloop. Ek begryp net nie hoe dit my enigsins gaan help met my werk nie, want al drie vroue se probleme is baie spesifiek en persoonlik. Om die waarheid te sê weet ek nie eers of ek enige van die inligting sal kan gebruik nie, weens die persoonlike aard daarvan. Ek is amper daarvan oortuig dat veral twee van die vroue glad nie daarvoor te vinde sal wees dat hulle persoonlike verhare deel van 'n navorsingsprojek moet word nie...

Vandag het my regtig ontstel. Vanaand by Jan se huis het Niekie vir my 'n totaal onskuldige vraag gevra oor my en Jaco. My reaksie was om al stotterend en snikkend in trane uit te bars. Gevolglik dink hulle toe ek en Jaco het een of ander verskriklike probleem, wat natuurlik nie die geval is nie. Na ons by HOPE was, was ek net totaal uitgeput en ontsteld. Niks kon my voorberei op dit wat ek daar gesien het nie. Die ou klein babatjies wat so onskuldig daar lê met die doodsvonnis klaar oor hulle uitgespreek. Dit het my regtig tot in my siel ontstig. Ek het geweet dat ek iewers daaroor gaan huil, die tydsberekening was net effens swak.

Dinsdag, 1 Februarie 2000

Vandag was my derde besoek aan HOPE. Dit was verskriklik. Een van die vrywilligers het vir my 'n hoop foto's van 'n seuntjie gewys wat hulle geneem het vir hulle Kersfeeskaartjies. Sy naam is Simon, hy is drie jaar oud en MIV positief. Terwyl ek hier sit en skryf kry ek letterlik 'n knop in my keel en trane in my oë. Dis die pragtigste klein seuntjie. Kort daarna het sy vir my gaan wys wie hy is en op pad soontoe het ons hom in die gang raakgekoop. Toe hy ons sien het hy op sy abnormaal kort beentjies na ons aangewaggel gekom en met die breedste glimlag sy ampies uitgegooi en geskree: "Mommy!" en hom teen my bene vasgegooi. Om dit nog erger te maak het die matrone gesê dat Simon die enigste kleutertjie is wat nie naweekouers het nie. Ek het gewonder of ons hom nie naweke moet uitneem nie. Toe ek dit vanmiddag vir Elmarie noem het sy net haar wenkbroue gelig en gesê ons moet mooi besef waarvoor ons ons inlaat en dat ek moet weet dat ek nou baie meer emosioneel betrokke sal wees as wat dalk goed is.

Dinsdag, 14 Maart 2000

Vanoggend op pad na HOPE het ek gedink oor hoe baie ek gegroei het in die laaste twee maande vandat ek by hulle betrokke is. Tog voel dit die heeltyd asof ek die punt mis. Asof ek nie regtig iets vir hulle beteken nie. Asof hulle my nie eers regtig daar wil hê of my nodig het nie. Ek dink regtig hulle kan goed sonder my klaarkom. Ek het gister vir Elmarie gaan sien en vir haar gesê dat ek my skripsietema wil verander. Ek wil glad nie meer op hierdie VIGS-ding werk nie. Ek sal nou nie sê sy't in my gesig vir my gelag nie, maar sy het my in geen onduidelike terme laat verstaan dat dit nou nie regtig 'n opsie is nie. So dis dan nou so. Ek sou seker daarop kon aandring dat ek dit verseker nie wil doen nie, maar Elmarie is van mening dat ek net moet uithou. Ek dink een van die vernaamste redes waarom ek nie meer daarmee wil aangaan nie, is omdat dit voel asof ek geen vordering maak nie en asof ek nie die vaagste benul het waarteen ek op pad is nie.

Dinsdag, 21 Maart 2000

Dis nou al die hoeveelste keer dat ek daar kom en dat almal nie daar is nie. Ek verstaan dat hulle nou nie eintlik vir my kan sit en wag nie, maar dis nogal frustrerend, want dit inhibeer werklik my vordering. Tydens verlede week se sessie het ek vir elkeen gevra of hulle dink dat hulle mekaar beter sal kan ondersteun as hulle elke oggend bymekaar kom en as hulle meer gereeld as groep bymekaar kan kom waarop hulle gereageer het dat dit sou kon werk. Wel, die groepssessie van vandag het nie gewerk nie. Dit was 'n totale mislukking. Ek wou so graag hê daar moet nou iets gebeur wat op 'n manier my teenwoordigheid regverdig.

Telkens as ek in my navorsingsjoernaal geskryf het en oor die reis van die navorsing besin het, het ek besef dat die kerk nog nie in alle gevalle bewus is van hul sosiale verantwoordelikheid nie, maar daar waar die kerk wel hul sosiale verantwoordelikheid besef en nagekom het, was die ondersteuning en sorg vir die sorggewers van onskatbare waarde. Die kerk kan saam met die sorggewers van VIGS-weeskinders, as hoopvolle getuies, begin bou aan 'n nuwe manier van sorg waar hoop moontlik is.

5.6 Hoopvolle getuies: 'n Nuwe manier van sorg

Gerkin (1991:239) is van mening dat praktiese teologie daartoe kan bydra om die visie van heelheid en integriteit en hoop binne die mensdom en skepping lewendig te hou. Tog is dit moeilik om te glo dat enigiets goeds kan kom uit die dood van kinders. Die vraag ontstaan noodwendig: Kan hoop uit die wanhoop van VIGS gebore word? Lester (1989:130) sê daar lê hoop in die feit dat mense wat met VIGS-verwante sterftes in aanraking kom oor die algemeen meer deemis en begrip vir ander het. Grense tussen mense en rasse en kulture word afgebreek as gevolg van VIGS. Die waarde van lewe word skielik ononderhandelbaar en die lewe kry sin op 'n manier wat niemand gedink het moontlik is nie.

Ook Weingarten (2000:399) skryf oor die belang van hoop. Almal wat deur Weingarten (2000:399) ondervra is, het aangedui dat hoop in die individu gesetel is. Vir die Westerse wêreld is hoop 'n gevoel, die eiendom of kwaliteit van een individu. Dit is egter nie waar nie. Hoop is die verantwoordelikheid van die gemeenskap (Weingarten 2000:401), en soveel te meer die Christengemeenskap, aangesien die lewende hoop van Christus en sy Koninkryk iets is wat tussen mense gedoen word en 'n realiteit in mense se lewe kan wees. Dit is ons sosiale verantwoordelikheid om deur ons teenwoordigheid, ondersteuning en versorging te treur saam met die wat treur, maar veral te hoop namens die wat nie weet hoe om te hoop nie, totdat hoop 'n werklikheid word.

5.7 Samevatting

Anders as met baie ander navorsing is dit nie moontlik om 'n punt aan die einde van die sin te sit nie. Daar is nog te veel vrae wat gevra moet word en daar sal in die komende jare in Suid-Afrika nog baie gepraat moet word oor die kerk se sosiale betrokkenheid; en nog meer gedoen moet word.

'n Ander rede waarom die navorsing nie bloot hier eindig nie is omdat ek, en elkeen wat saam met my gesien en gehoor het, getuies geword het van die verhale van hierdie vroue en die effek van VIGS in mense se lewe. Kathy Weingarten (2000:393) skryf dat stilte dikwels gesien word as goedheid, en praat as selfsugtig. Om egter 'n stem aan iets te gee, maak dit moontlik dat daar 'n getuienis daaroor kan ontstaan. In elke situasie is ons elkeen getuies. Getuies het nie net 'n stryd met wat hulle gesien het nie, maar ook om dit wat hulle gesien het aan ander oor te dra (Weingarten 2000:394). As jy eers eenmaal 'n getuie is kan jy nie maak asof jy nie gesien en gehoor het nie. Ek is eties verbonde aan dit wat ek beleef het en dit dwing my om daaraan 'n stem te gee.

Die vraag is wat gebeur van hier af verder? Ek sal wil voortgaan om te poog om mense na HOPE te neem om hulle getuies te help word sodat hulle kan bydra tot 'n nuwe hoopvolle manier van sorg. Ek sal ook nog vir tyd en wyl aanbly op die raadgewende komitee, omdat ek intens onder die indruk is van die sorggewers se behoefte aan sorg en ondersteuning en omdat ek gesien het wat 'n verskil die komitee se sorg en ondersteuning aan die vroue se lewe gemaak het. Ek sou graag my profeties-politiese verantwoordelikheid wou nakom deur so gereeld as moontlik by my eie gemeente, en veral ook ander gemeentes, te praat oor die kerk en haar sosiale verantwoordelikheid en daarmee saam te getuig van wat ek gesien het. Hierdie getuienis sou dalk ook verder geneem kon word deur 'n artikel in 'n tydskrif, individue wat bereid sou wees om een kind finansieel te ondersteun tot aan die einde van sy/haar lewe

en om groepe binne die kerk aan te moedig om op 'n tasbare manier (bv. die Baby Love Box-projek) deel te raak van die lewe van die sorggewers en die kinders vir wie hulle sorg.

Ek sal aanhou om te bid dat die woorde van Rainer Maria Rilke waar sal word van die kerk in Suid-Afrika:

For one human being to love another:
that is perhaps the most difficult task of all ...
the work for which all other work is but preparation.
It is a high induce meant for the individual to ripen ...
a great exacting claim upon us,
something that chooses us out
and calls us to vast things.

BIBLIOGRAFIE

- Abell, N 2001. Assessing willingness to care for persons with AIDS: Validation of a new measure. *Research on Social Work Practice* 11(1), 118-130.
- Ackermann, D 1991. Postscript: By a feminist practical theologian, in Cochrane, J R, De Gruchy, J W & Petersen R, *In word and deed: Towards a practical theology of social transformation*, 106-111. Pietermaritzburg: Cluster Publications.
- Ackermann, D 1996. Engaging freedom: A contextual feminist theology of praxis. *Journal of theology for Southern Africa* 94, 32-49.
- Augsberger, D W 1986. *Pastoral counseling across cultures*. Philadelphia: The Westminster Press.
- Anderson, H D & Goolishian, H 1992. The client is the expert: A not-knowing approach to therapy, in McNamee, C & Gergen, K J (eds), *Therapy as social construction*, London: Sage.
- Baldwin, D C 1988. AIDS and religion, in Schinazi, R F & Nahmias, A J (eds), *AIDS in children, adolescents & heterosexual adults: An interdisciplinary approach to prevention*, 51-52. Amsterdam: Elsevier.
- Barcus, W H 1989. The Gospel imperative, in Iles, R H (ed), *The Gospel imperative in the midst of AIDS: Towards a prophetic pastoral theology*, 3-14. Wilton, Connecticut: Morehouse Publishing.
- Boland, M 1988. Practical aspects of caring for children with AIDS, in Schinazi, R F & Nahmias, A J (eds), *AIDS in children, adolescents & heterosexual adults: An interdisciplinary approach to prevention*, 282-291. Amsterdam: Elsevier.
- Bönsch, H 1988. Beyond the call of duty, in Rieder, I & Ruppelt, P (eds), *AIDS: The Women*, 120-125. San Francisco: Cleis Press.
- Bosch, D J 1991. *Transforming missions: Paradigm shifts in theology of mission*. New York: Maryknoll.
- Botha, A 1998. *Pastoral therapy and extra-marital affairs: A narrative approach*. Thesis (D.Th.): University of South Africa.
- Brueggemann, W 1993. *Texts under negotiation: The Bible and postmodern imagination*. Minneapolis: Fortress Press.
- Bunting, S M 2001. Sustaining the relationship: Women's caregiving in the context of HIV disease. *Health Care for Women International* 22(1-2), 131-148.
- Burger, C 1991. *Die dinamika van 'n Christelike geloofsgemeenskap*. Kaapstad: Lux Verbi.

- Cochrane, J R, De Gruchy, J W & Petersen, R 1991. *In word and deed: Towards a practical theology of social transformation*. Pietermaritzburg: Cluster Publications.
- Crandles, S & Sussman, A 1992. Development of a weekly support group for caregivers of children with HIV disease. *AIDS Care* 4(1), 339-350.
- Cronje, J M 1990. Die kerk en VIGS. *ISWEN* 12, 11-13.
- Davies, B & Harre, R 1991. Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the theory of social behaviour*, 43-63.
- Davies, B 1993. *Shards of glass: Children reading and writing beyond gendered identities*. St Leonard: Allen & Unwin.
- Drewery, W & Winslade, J 1996. The theoretical story of narrative therapy, in Monk, G, Winslade, J, Crocker, K & Epston, D (eds), *Narrative therapy in practice: The archaeology of hope*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Elliot, J 1984. Action research: A framework for self-evaluation in schools, in Flanagan, W, Breen, C & Walker, M (eds), *Action research: Justified optimism or wishful thinking*. 87-107. University of Cape Town.
- Ferrari, J R, Leonard, A J & Salina, D 1995. Pastoral care and AIDS: Assessing the stress and satisfaction from caring for persons with AIDS. *Pastoral Psychology* 44(1), 99-110.
- Figley, C R 1995. Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview, in Figley, CR (ed), *Compassion Fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. Levittown: Brunner/ Mazel.
- Flanagan, W, Breen, C & Walker, M 1984. *Action research: Justified optimism or wishful thinking*. University of Cape Town.
- Forrester, D 1987. The pastoral approach to AIDS. *Priests & People* 1(1), 245-247.
- Foster, G 1996. AIDS and the orphan crisis in Zimbabwe. *AIDS Analysis Africa* 7(3), 6-7.
- Foster, G 1999. Orphan care in Zimbabwe - a community response. *AIDS Analysis Africa* 10(2), 14-15.
- Foucault, M 1980. *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977*, in Gordon, C (ed). New York: Pantheon.
- Foucault, M 1982. Afterword: The subject and power, in Dreyfus, H L & Rabinow, P (eds), 208-252.
- Foucault, M 1988. *Politics, philosophy and culture: Interviews and other writings 1977-1984*, in Kritzman, L D (ed). New York: Routledge.
- Foucault, M 1999. *Religion and Culture*, selected and edited by Carrette, J R. Manchester University Press.

- Freedman, J & Combs, G 1996. *Narrative therapy: The social construction of preferred realities*. New York: W W Norton & Company.
- Garner, R 1999. Religion in the AIDS crisis: irrelevance, adversary or ally? *AIDS Analysis Africa* 10(2), 6-7.
- Gergen, K J and Gergen, M M 1991. Toward reflexive methodologies, in Steier, F (ed), *Research and reflexivity*. London: Sage.
- Gergen, K J 1985. The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist* 40(3), 266-275.
- Gerkin, C V 1986. *Widening the horizons: Pastoral responses to a fragmented society*. Philadelphia: The Westminster Press.
- Gerkin, C V 1991. *Prophetic pastoral practice: A Christian vision of life together*. Nashville: Abingdon Press.
- Gerkin, C V 1997. *An introduction to pastoral care*. Nashville: Abingdon Press.
- Graham, E 1996. *Transforming practice: Pastoral theology in an age of uncertainty*. London: Mowbray.
- Greyling, C 2001. NGK moet meer gee vir vigs. *Die Kerkbode* 166(12), 1.
- Grobbelaar, R 2000. Stories of mothers with differently abled children: a research proposal, in Kotze, E & Kotze, D (eds). *Tellings Narratives*. 163-185. Pretoria: Ethics Alive.
- Grundy, S & Kemmis, S 1984. What is action research?, in Flanagan, W, Breen, C & Walker, M (eds). *Action research: Justified optimism or wishful thinking?* 2-30. University of Cape Town.
- Hansell, P S & Hughes, C B 1998. The effect of a social support boosting intervention on stress, coping and social support in caregivers of children with HIV/AIDS. *Nursing Research* 47(2), 79-85.
- Hall, S 1997. New directions in action research in Zuber-Skerrit, O (ed), *Reflexivity in emancipatory action research: Illustrating the researcher's constitutiveness*. London: The Falmer Press.
- Hart, E & Bond, M 1995. *Action research for health and social care: A guide to practice*. Philadelphia: Open University Press.
- Heitink, G 1977. *Pastoraat als hulpverlening*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J H Kok.
- Heitink, G 1993. *Practical theology: Manual for practical theology*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans Publishing Company.
- Herholdt, M D 1998. Postmodern theology, in Maimela, S & König, A (eds), *Initiation into Theology*, 215-229. Pretoria: Van Schaik.
- Heshusius, L 1994. Freeing ourselves from objectivity: managing subjectivity or turning toward a participatory mode of consciousness. *Educational Researcher*, 23(3), 15-22.
- Holloway, R 1994. AIDS: The church's response. *The Furrow* January, 151-157.

- Holzemer, S P, Rothenberg, R & Fish, C A 1995. Continuity of care, in Kelly, P, Holman, S, Rothenberg, R & Holzemer, S P (eds), *Primary care of women and children with HIV infection*, 103-131. London: Jones and Bartlett Publishers.
- Hunter, R J 1995. The therapeutic tradition of pastoral care and counseling, in Couture, P D & Hunter, R J (eds), *Pastoral care and social conflict*, 17-31. Nashville: Abingdon Press.
- Isherwood, L & McEwan, D (eds) 1996. *An A-Z of Feminist theology*. London: Sheffield.
- Janesick, V J 1994. Qualitative research in Denzin, N K and Lincoln, Y S (eds), *The dance of qualitative research design*. Thousand Oaks: Sage.
- Jarvis, T 1995. *For the love of Christ*. Mulbarton: The Love of Christ Ministries.
- Jeremias, J 1971. *New Testament Theology*, vol 1, pp. 109-121. Good news for the poor.
- Kilian, J 1985. *Form and style in theological texts*. Pretoria: University of South Africa.
- Kirkpatrick, B 1988. *AIDS Sharing the pain: Pastoral guidelines*. London: Darton, Longman and Todd.
- Kotzé, E & Kotzé, D J 1997. Social construction as a postmodern discourse: an epistemology for conversational therapeutic practice. *Acta Theologica* 17(1), 27-50.
- Kübler-Ross, E 1987. *AIDS: The ultimate challenge*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Land, H & Long, J D 2000. The structure of coping in AIDS caregivers: A factor analytically derived measure. *Journal of Applied Social Psychology* 30(3), 463-483.
- Lester, B 1989. *Women and AIDS: A practical guide for those who help others*. New York: Continuum.
- Lopes, S 1994. *Living with AIDS: A photographic journal*. New York: Bulfinch Press.
- Louw D 1990. Ministering and counseling the person with AIDS. *Journal of Theology for Southern Africa* 71, 37-50.
- Louw, D J 1988. VIGS: Die radikale siekte met 'n radikale uitdaging aan die pastorale bediening. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif* 29(1), 66-79.
- Maykut, P and Morehouse, R 1994. *Beginning qualitative research: A philosophical and practical guide*. London: The Falmer Press.
- McHoul, A & Grace, W 1993. *A Foucault primer: Discourse, power and the subject*. Washington Square, New York: New York University Press.
- McLean, A B 1997. *Co-constructing narratives: a postmodern approach to counseling*. Dunedin: University of Otago.
- McNiff, J 1988. *Action research: Principles and practice*. New York: Routledge.
- McTaggart, R 1997. Guiding principles for participatory action research, in McTaggart, R (ed) *Participatory action research: International contexts and consequences*, 25-43. New York: State University of New York Press.

- Monk G 1996. How narrative therapy works, in Monk, G, Winslade, J, Crocker, K & Epston, D (eds), *Narrative therapy in practice: The archaeology of hope*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Nel, FBO 1996. A practical theological study of community pastoral work: An ecosystemic perspective. DTh Thesis, University of South Africa, Pretoria.
- Nel, M 1994. *Gemeentebou*. Halfway House: Orion.
- Oakley, A 1986. Interviewing woman: A contradiction in terms, in Roberts, H (ed), *Doing feminist research*, 30-61. London: Routledge.
- O'Hara, G 1994. Caring for children and families infected and affected by HIV/AIDS: A social work perspective, in Batty, D (ed), *HIV infection and children in need*, 54-64. London: British Agencies for Adoption & Fostering.
- O'Hara, M J 1995. Care of children with HIV infection, in Kelly, P, Holman, S, Rothenberg, R & Holzemer, S P (eds), *Primary care of women and children with HIV infection*, 103-131. London: Jones and Bartlett Publishers.
- Parker, I 1989. Discourse and Power, in Shotter, J & Gergen, K J (eds), *Texts of Identity*. London: Sage.
- Patient, D R & Orr, M O 2000. Caring for the caregiver. Paper presented at workshop on caregiving. University of Pretoria.
- Pearlin, L I, Aneshensel, C S & LeBlanc, A J 1997. The forms and mechanisms of stress proliferation: The case of AIDS caregivers. *Journal of Health and Social Behaviour* 38(3), 223-236.
- Pearlman, L A & Saakvitne, K W 1996. *Transforming the pain: A workbook on vicarious traumatization*. New York: W W Norton & Company.
- Pienaar, D 1993. Is ons huisvoos vir VIGS? *Die Kerkbode* 151(17), 8.
- Pieterse, E 1996. Reflections on postmodernism and faith in a South African context. *Journal of Theology for Southern Africa* 94, 50-64.
- Poling, J N & Miller, D E 1985. *Foundations for a practical theology of ministry*. Nashville: Abingdon Press.
- Rando, T A 1984. *Grief, dying and death*. Illinois: Research Press Company.
- Reinharz, S 1992. *Feminist methods in social research*. Oxford University Press.
- Reynolds, N R & Alonzo, A A 1998. HIV informal caregiving: Emergent conflict and growth. *Research in nursing and health* 21(3), 251-260.
- Rossouw, G J 1993. Theology in a postmodern culture: Ten challenges. *Hervormde Teologiese Studies* 49(4), 894-907.
- Sampson, E E 1989. The deconstruction of the self, in Shotter, J & Gergen, K J (eds), *Texts of Identity*, 1-19. London: Sage.

- Sevenhuijsen, S 1998. *Citizenship and the ethics of care: Feminist considerations on justice, morality and politics*. London: Routledge.
- Scharlemann, M H 1971. *The Church's social responsibilities*. London: Concordia Publishing House.
- Schönteich, M 1999. AIDS and age: SA's crime time bomb? *AIDS Analysis Africa* 10(2), 1-3.
- Shelp, E E & Sunderland, R H 1992. *AIDS and the Church: The second decade*. Westminster/John Louisville, Kentucky: Knox Press.
- Shumway, D R 1989. *Michel Foucault: Madness and the Gaze*. The University Press of Virginia.
- Smith, C 2001. AIDS babies neglected at home. *Saturday Star* 17 Feb 2001, p2.
- Smith, C L 1994. Working to a deadline: Planning for children affected by AIDS, in Batty, D (ed), *HIV infection and children in need*, 65-70. London: British Agencies for Adoption & Fostering.
- Steinhoff Smith R 1995. The politics of pastoral care: An alternative politics of care, in Couture, P D & Hunter, R J (eds), *Pastoral care and social conflict*, 141-151. Nashville: Abingdon Press.
- Sunderland, R H & Shelp, E E 1987. *AIDS: A manual for pastoral care*. Philadelphia, Pennsylvania: The Westminster Press.
- Theron, D 2001. VIGS in SA lyk so. *Deemis* 3, 4.
- Turner, H A, Pearlin, L I & Mullan, J T 1998. Sources and determinants of social support for caregivers of persons with AIDS. *Journal of Health and Social Behaviour* 39(2), 137-151.
- Van den Boom, F M L G & Jager, J C 1992. *AIDS up to the year 2000*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Van der Ven, J A 2000. *The formation of moral communities*. Paper presented at annual meeting of the Society for Practical Theology in South Africa. Pretoria.
- Viney, L L, Allwood, K & Stillson, L 1992. Caring for the carers: A note on counseling for the wider impact on AIDS. *Journal of Counseling and Development* 70(1), 442-444.
- Waldegrave, C 1990. Just therapy. *Dulwich Centre Newsletter* 1, 5-20.
- Walker, R J & Pomeroy, E C 1996. Anticipatory grief and AIDS: Strategies for intervening with caregivers. *Health and Social Work* 21(1), 49-57.
- Walsh, F & McGoldrick, M 1991. A time to mourn: death and the family life cycle, in Walsh, F McGoldrick, M (eds), *Living beyond loss*. New York: Norton.
- Warmington, W A 1979. *Action research: It's methods and implications*. University of South Africa.
- Webb, D 1996. Kampala Conference: AIDS and orphans in Africa. *AIDS Analysis Africa* 6(6), 9-10.
- Weingarten, K 1994. Intimacy with children, in Weingarten, K (ed), *The mother's voice: strengthening intimacy in families*. New York: Guilford Press.

- Weingarten, K 1997. Foreword, in White, C & Hales, J (eds), *The personal is the professional: Therapists reflect on their families, lives and work*, xi-xiii. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Weingarten, K 2000. Witnessing, wonder and hope. *Family Process* 39(4): 389-402.
- White, M & Epston, D 1990. *Narrative means to therapeutic ends*. New York: WW Norton & Company
- White, M 1988. The process of questioning: A therapy of literary merit? *Dulwich Centre Newsletter* Winter, 37-46.
- White, M 1989. *Selected papers: Saying hullo again: The incorporation of the lost relationship in the resolution of grief*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M 1991. Deconstruction and therapy. *Dulwich Centre Newsletter* 3, 21-40.
- White, M 1995. Outside expert knowledge. Interview with Andrew Wood. *Re-authoring lives*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M 1997. *Narratives of therapists lives*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Whiteside, A 1996. Ignorance and information. *AIDS Analysis Africa* 7(1), 1.
- Whiteside, A 1996. Special report: AIDS and orphans in Africa. *AIDS Analysis Africa* 6(5), 7.
- Whiteside, A 2000. AIDS orphans are the real challenge. *AIDS Analysis Africa* 10(4), 2.
- Whiteside, A 2000. The real challenge: The orphan generation and employment creation. *AIDS Analysis Africa* 10(4), 14-15.
- Wolfreys, J 1998. *Deconstruction • Derrida*. New York: St. Martin's Press.
- World Council of Churches. *Facing AIDS: The challenge, the churches' response* 1997. Geneva: WCC Publications.
- Worsnip, M 1994. What are the churches going to do about AIDS? *Challenge* June/July, 25.
- Wouters, D N 1987. *AIDS: Een testcase voor de Kerk*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J H Kok.
- Wylie, M S 1994. Panning for gold. *Networker* November/December, 40-48.
- Zuber-Skerrit, O 1997. Emancipatory action research for organisational change, in Zuber-Skerrit, O (ed), *Reflexivity in emancipatory action research: Illustrating the researcher's constitutiveness*. London: The Falmer Press.